

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA
DİNÎ ve EDEBÎ MUHTEVA**

**ELİF ZEYCAN KOÇ
17811001015**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. MURAT AK**

KONYA-2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif Zeycan KOÇ		
	Numarası	17811001015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA DİNÎ ve EDEBÎ MUHTEVA			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Elif Zeycan KOÇ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif Zeycan KOÇ		
	Numarası	17811001015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat AK		
Tezin Adı	ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANİ'NDA DİNÎ ve EDEBÎ MUHTEVA			

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketinin başlamış olduğu dönem olarak kabul gören 18. yy. da siyasi, sosyal ve ekonomi alanlarında birçok değişiklik görülmüştür. Birçok alanda olduğu gibi bu dönemin edebiyatımızda da etkisi görülür.

Bu çalışmanın konusu, 18. yy. şairlerinden Enderunlu Hasan Yâver'in divanının dinî ve edebî muhteva açısından incelenmesidir. Divan klasik tertip düzeniyle yazılmamıştır. Bu durumun ilgili dönemdeki yenilik arayışları ile ilgili olduğu düşünülebilir. Dönemin sosyal hayatını şiirine taşıyan Hasan Yâver, ağır bir dil kullanmamaya gayret etmiştir. Şiirlerinde aruzun hemen hemen her kalıbını kullanmış olup, kafiye'nin her çeşidine yer vermiştir. Şair, tekke geleneğinde yetişmemekle birlikte tasavvufî mefhumları şiirlerinde kullanmıştır. Hasan Yâver'in divanı dinî muhtevası açısından, 18. yy. dan önceki divanlara nisbetle daha az zenginlik ve çeşitlilik barındırır. Bu durumun dönemin şiir tabiatına uygun olduğunu söylemek mümkündür.

ANAHTAR KELİMELEER: Enderunlu Hasan Yâver, divan edebiyatı, 18. Yüzyıl, din

	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	
--	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Elif Zeycan KOC		
	Student Number	17811001015		
	Department	Islamic History and Arts/ Turkish Islamic Literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate Professor Murat AK		
Title of the Thesis/Dissertation	RELIGIOUS AND LITERARY CONTENT IN THE DIVAN OF HASAN YAVER FROM ENDERUN			

In the 18th century, which is accepted as the period when the renewal movement of the Ottoman Empire started, many changes were observed in the fields of political, social and economic. As in many fields, this period has an effect on our literature too.

The subject of this study is to examine the divan of Hasan Yâver from Enderun, one of the 18th century poets, in terms of religious and literary content. Divan is not written in classical order. This situation can be thought to be related to the search for innovation in the relevant period. Hasan Yâver, who used social life of the period to his poetry, tried not to use caustic remarks in his poems. He used almost every form of prosody in his poems and included all kinds of rhyme. Although the poet didn't grow up in the Islamic Monastery tradition, he used sufistic notions in his poems. Hasan Yâver's divan contains less richness and variety in terms of religious content than the divans before the 18th century. It is possible to say that this situation is in accordance with the poetry nature of the period.

KEY WORDS: Hasan Yâver from Enderun, divan literature, 18th century, religion

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖN SÖZ	vii
GİRİŞ	
XVIII. YY. OSMANLI DEVLETİ VE ENDERUNLU HASAN YÂVER	
1. XVIII. yy. Osmanlı Devleti'ne Genel Bir Bakış	9
1.1. Siyasi ve Sosyal Hayat	9
1.2. Edebî Durum	14
2. ENDERUNLU HASAN YÂVER	16
2.1. Hayatı	16
2.2. Edebî Kişiliği	18
2.3. Eserleri	21
2.3.1. Divan	21
2.3.2. Fenniye-i Eş'âr	22
2.3.3. Gül-i Sad-berg	22
BİRİNCİ BÖLÜM	
ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA EDEBÎ MUHTEVA	
1. BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ	25
1.1. Nazım Şekilleri	25
1.1.1. Gazel	25
1.1.2. Musammatlar	35
1.1.2.1. Terkib-i Bend	36
1.1.2.2. Tahmis	38
1.1.2.3. Murabba	43
1.1.2.4. Kit'a	45
1.1.2.5. Rubai	50
1.2. Vezin	51
1.3. Kafiye- Redif	57
1.3.1. Yarım Kafiye	58
1.3.2. Tam Kafiye	59
1.3.3. Zengin Kafiye	59
2. NAZIM TÜRLERİ	64
2.1. Münacat	64
2.2. Na't	66
2.3. Medhiye	67
2.4. Fahriye	68
3. EDEBÎ SANATLAR	69
3.1. Mecaz	69
3.2. Teşbih	70
3.3. İstiare	71
3.4. Tezat	71
3.5. Telmih	72
3.6. Teşhis ve İntak	73
3.7. İstifham	74
3.8. Mübalâğa	74
3.9. Nida	75

3.10. Hüsn-i Talil	76
3.11. Tenasüp	76
3.12. Cinas.....	77

İKİNCİ BÖLÜM

ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA DİNÎ MUHTEVA

1. DİNÎ MUHTEVAYI OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Allah.....	78
1.2. Melek	79
1.2.1. Azrail.....	79
1.3. Kutsal Kitaplar.....	80
1.3.1. Kur'an-ı Kerim.....	80
1.4. Peygamberler	80
1.4.1. Hz. Nuh.....	81
1.4.2. Hz. Yakub	81
1.4.3. Hz. Yusuf	82
1.4.4. Hz. Süleyman	83
1.4.5. Hz. İsa	84
1.4.6. Hz. Muhammed (s.a.v).....	84
1.5. Dört Halife (Çâr-Yâr-i Güzîn).....	85
1.5.1. Hz. Ali.....	85
1.6. Kaza ve Kader.....	86
1.7. Ahiret ile İlgili Kavramlar	87
1.7.1. Kıyamet.....	88
1.7.2. Ahiret	88
1.7.3. Mahşer.....	89
1.7.4. Sırât	89
1.7.5. Cennet	90
1.7.5.1. Kevser Havuzu	90
1.7.6. Cehennem.....	91
1.8. İbadet ile İlgili Kavramlar.....	91
1.8.1. Namaz	91
1.8.2. Kurban.....	92
1.8.3. Dua	92
1.8.4. Tövbe	93
1.9. Din ve İnanç ile İlgili Diğer Kavramlar	94
1.9.1. Din.....	94
1.9.2. Müslüman.....	94
1.9.3. Kâfir	95
1.9.4. Mezhep.....	95
1.9.5. Sevap-Günah.....	96
1.9.6. Ecel.....	96
1.9.7. İrem Bağı.....	97
1.9.8. Muharrem-Şevval Ayları	97
1.9.9. Bayram	98
1.10. Tasavvuf ve Tarikat ile İlgili Kavramlar	98
1.10.1. Kalp.....	98
1.10.2. Gönül.....	99

1.10.3. Dergâh	99
1.10.4. Derviş	100
1.10.5. Pîr	100
1.10.6. Şeyh	101
1.10.7. Hakikat	101
1.10.8. Ma'rifet	101
1.10.9. Kesret-Vahdet	102
1.10.10. Tarik	102
1.10.11. Tedbir	102
1.10.12. Tefekkür	103
1.10.13. Sûfi	103
1.10.14. Zühd-Zahid	103
1.10.15. Pervane	104
1.10.16. Mey	104
1.10.17. Meyhane	105
1.10.18. Sâki	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	109

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1. Ebced Hesabına Göre Harflerin Değeri	47
Tablo 1. 2. Hezec Bahri	52
Tablo 1. 3. Remel Bahri	53
Tablo 1. 4. Muzari Bahri	54
Tablo 1. 5. Müctes Bahri	55
Tablo 1. 6. Seri Bahri	56
Tablo 1. 7. Hafif Bahri	56

KISALTMALAR

- a.g.b.** : adı geçen bildiri
a.g.e. : adı geçen eser
a.g.t. : adı geçen tez
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.md. : adı geçen madde
bk. : bakınız
by. : basım yeri yok
C. : cilt
çev. : çeviren
G : Gazel
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Doç. : Doçent
Dr. : Doktor
Ed. : Editör
Hız. : Hazreti
Haz. : Hazırlayan
Kt : Kıt'a
M : Medhiye
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Öğr. : Öğretim
Mr : Murabba
Prof. : Profesör
r.a. : Raziya'llâhü anh / anhâ
s. : sayfa
S. : sayı
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Th : Tahmis
TY. : Türkçe Yazmalar
ty. : tarih yok
vb. : ve benzeri
Yay. : Yayınları
Yrd. : Yardımcı
yy. : yüzyıl

ÖN SÖZ

Bir divanın dinî edebî muhtevasını çalışmak; şiirini oluşturan kelimelerden yola çıkarak şairin hayal gücünü ve dünyasını anlamaya çalışma çabasıdır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Enderunlu Hasan Yâver Divanı, dinî ve edebî muhteva açısından daha önce detaylı bir şekilde çalışılmamış olmasıyla bizleri heyecanlandırmıştır.

Enderunlu Hasan Yâver Divanında Dinî ve Edebî Muhteva başlıklı bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde şairin yaşadığı dönem olan Osmanlı Devleti' nin 18. yy. na kısaca değinilmiştir. Dönemin siyasi, sosyal ve edebî yönü ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu başlıktan sonra Hasan Yâver'in hayatından, kişiliğinin şiiri üzerine yansımalarından ve eserlerinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde divanın edebî yönü incelenmiştir. Edebî yönüyle gazel, musammat, kıt'a, terkiib-i bend, tahmis gibi nazım biçimleri kısaca anlatılıp divandan örnekleri verilmiştir. Şairin kullandığı kafiye türü, aruz vezni ve edebî sanatlar divandan örnekleriyle açıklanmıştır.

İkinci bölümde divanın dinî muhtevası ele alınmıştır. Bu bölüm; Allah, melek, dini kitaplar, peygamberler, dört halife, kaza ve kader, ahiret ile ilgili kavramlar, ibadet ile ilgili kavramlar, din ve inanç ile ilgili diğer kavramlar olarak kısa başlıklar altında ele alınarak; divandan örnek beyitlerle incelenmiştir. Kaynaklarda Hasan Yâver'in tekke ehlinde olmayıp herhangi bir tarikata intisab etmediği bilgisine ulaşılmıştır. Buna rağmen Mevleviliğe olan ilgisinden dolayı ya da şiirine bir çeşni katmak amacıyla divanında tasavvufi kavramlara yer verdiği görülmüştür. Bu sebeple ikinci bölümün son başlığının tasavvuf ve tarikat ile ilgili kavramlar olarak konulması uygun bulunmuştur. Çalışma sonuç ve ardından gelen kaynakça ile nihayete erer.

Tez konusunun belirlenmesi amacıyla yapılan istişarelerde Prof. Dr. Hikmet Atik'in önerisiyle Enderunlu Hasan Yâver Divanı'na yönelinmiştir. Hasan Yâver'in divanı 2009 yılında Yasemin Okutan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. 2010 yılında Kaplan Üstüner tarafından divanın transkripsiyonlu metni

açıklaması ile birlikte kitaplaştırılmıştır. 2018 yılında ise Fadimana Yetiş Meşe tarafından *Enderunlu Hasan Yâver Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlük)* başlıklı çalışma yüksek lisans tezi olarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Doç. Dr. Murat Ak'la yapılan görüşmelerde divanın edebî ve dinî muhtevası detaylı bir şekilde çalışılarak şaire ilişkin zikredilen bu çalışmalara katkı sağlanmak istenmiştir.

Bu çalışmanın, daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmasını temenni ederiz. Gözden kaçırılan hataların ise yapıcı tenkitlerle iyileştirilmesi bizleri memnun eder. Kalem kuvvetli olmakla birlikte kısa ömrü sebebiyle kalıcılığı yakalayamayan şair Enderunlu Hasan Yâver'in divanının; bu çalışmayla da hak ettiği değeri biraz daha görebilmesi mutluluk sebebimiz olacaktır.

Çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Ahmet Yılmaz, sayın Prof. Dr. Hikmet Atik ve danışmanım sayın Doç. Dr. Murat Ak'a; yapıcı tenkitleriyle çalışmanın daha iyi bir niteliğe kavuşmasında destekte bulunan sayın Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Sami Samancı'ya teşekkür ederim. Sabır ve disiplinle çalışmam için destek ve dualarıyla yanımda olan sevgili aileme minnettarım.

ELİF ZEYCAN KOÇ

KONYA 2020

GİRİŞ

XVIII. YY. OSMANLI DEVLETİ VE ENDERUNLU HASAN YÂVER

1. XVIII. yy. Osmanlı Devleti'ne Genel Bir Bakış

Edebiyat ve tarih bağımsız düşünülemez. Dönemin siyasi sosyal özelliklerini o dönemde verilen eserlerde görebiliriz. Nitekim şair yaşadığı dönemin izlerini şiirine taşır. Tarihi olaylarla zengin olan bu asrın yalnızca siyasi, sosyal hayat ve edebî durumundan kısaca bahsedilecektir.

1.1. Siyasi ve Sosyal Hayat

XVIII. yy. kadim devlet Osmanlı'nın parlayan yıldızının sönme sürecine girdiği talihsiz bir dönemdir.

XVII. yy.ın sonuna doğru başlayan süreç Karlofça (1699) Antlaşması'nın ağır hükümleriyle zor bir döneme girmiştir. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez büyük toprak kayıpları vermiştir. Osmanlı Devleti; Rusya, Avusturya ve İranla yapılan savaşlarda galip gelmesine rağmen devlet içten içe parçalanıyordu. Bu iç huzursuzluğun en önemli sebeplerinden birisi iç isyanlar ve önemli devlet adamlarının öldürülüyor olmasıdır.¹

Osmanlı Devleti bu asra Edirne Vak'ası (21 Temmuz 1703) isyanıyla girmiştir. Bu isyanla, Osmanlı yönetimi ilk kez tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. Bu iç huzursuzluk ortamı uzun uğraşlar sonucu 1718 yılına kadar sağlanmaya çalışılmıştır. Dönemin ünlü devlet adamlarından olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Sadrazam İbrahim Paşa, süregelen bu ayaklanmalara Pasarofça Antlaşmasıyla (1718) son vermeye çalışmış ve batının askeri gücü ve siyasisi hakkında Paris ve Viyana gibi şehirlere ilk defa elçi

¹ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1968 C. 2, s. 373.

göndermiştir. Bu adımla birlikte Osmanlı Devleti; askeri, sosyal, siyasi alanlarda batılılaşma sürecine girmiştir.²

“Anadolulu bir Türk olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1662-1730) İmparatorluk dahilinde bir sulh ve sükun devri açmak; devletin iç bünyesinde yenilikler yapmak, imâr faaliyetlerinde bulunmak gibi iyi niyetli bir idareci anlayışı gösteriyordu.”³ III. Ahmed’in ve Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın uğraşlarıyla devlet yeni bir döneme girmiştir. Kağıthane’nin merkez olmasıyla tüm İstanbul’da mimari ve kültür faaliyetlerine başlanmıştır. İsmi İbrahim Paşa’nın koyduğu Sadabad su şehri III. Ahmed’in katıldığı törenle açılmıştır.⁴ Burası bu tarihten itibaren şairlerin, müşikişinasların, devlet adamlarının oturup hoş sohbet ettiği bir mekan haline gelmiştir. Halkın kıyafet ve yaşama tarzı tamamen değişim yoluna girmiş; pahalı, gösterişli kıyafetler getirilip kürk ve pantolon tercih edilir olmuştur. Öte yandan evlerdeki yer minderleri kaldırılmış koltuklar ve iskemleler tercih edilmiştir. Halk resmen gösteriş ve lükste yarış haline girmiştir. Batılılaşma hareketlerinin görüldüğü, halkın zevk içinde yaşadığı bu dönem Lale Devri olarak geçmektedir. Lale, Türkler arasında bilinen ve yaygın olan bir çiçektir. Bu döneme adını verme sebebi ise halkın lale soğanlarına düşkünlüğünün artması ve çok pahalıya satılıyor olmasıdır.⁵

“Lale Devri bir safa ve eğlence çağı olduğu kadar da İstanbul’un en parlak bir sanat doruğuna yükseldiği zamandır. Sınırlarına toplanan felaketsizlere aldırmanın İstanbul, yangınlar ışığında donatılmış bir nûr ülkesine benzemektedir. Kağıthane’de, Haliç’te, Topkapı ve Üsküdar’da en güzel köşklere kasrlar, saraylar yapılmış ve buralarda pek zarif, pek ince sohbetler ve eğlenceler olmuştur. İstanbul’a uğrayan yabancı ressamlar, perilere yakışan ihtişamlı hayatın tablolarını çizmişlerdir. Nedim’in:

² Mustafa İsen- Osman Horata, “Tarihi Gelişim”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Mustafa İsen, Grafiker Yay., İstanbul 2002, s.139.

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971 s. 739.

⁴ Banarlı a.g.e., s. 739, İsen- Horata, a.g.e., s. 139.

⁵ İsen- Horata, a.g.e., s. 140.

‘Bu Şehr-i Sitanbul ki bi misl ü behâ’dır/ Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedadır’ diye methettiği İstanbul gerçekten de övölmeye layık durumdadır.”⁶

Lale Devri bu ihtiŐamının yanı sıra, kültürel ve ilmi anlamda da önemli gelişmelere Őahit olmuştur. Bu dönemin en önemli gelişmesi (Paris’e gönderilen ilk elçi) Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin oğlu Sait Mehmet Efendi ve İbrahim Müteferrika’nın başarılı girişimleri sonucu İstanbul’da ilk matbaanın kurulmuş olmasıdır.⁷ Sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın yenilikçi ve gayretli bir devlet adamı olması, Osmanlı Devleti’nin kültür ve bilim alanında önemli yerlere getirmiştir. Nitekim İbrahim Paşa, Arapça ve Farsça’dan çeviriler yapmak üzere bir tercüme heyeti oluşturmuştur. Din, felsefe, astronomi gibi birçok alanda eserler tercüme edilmiştir. Türkçe ilk kitap bu dönemde basılmıŐtır.⁸

Batıya gönderilen elçilerin kıyafetleri ve desenleri yabancıların ilgisini çekmiŐ, Türk modası (turqueri) olarak kabul görmüŐtür. Öte yandan ressam Levni’nin Surnâme’sinde Őehzadelerin sünnet düğünlerini, sosyal hayatı ve Osmanlı’nın izlerini görmekteyiz.⁹

Lale Devri birçok yeniliği barındıran, devlet adamlarının gayreti ve başarıları sonucu devletin kalkınma yolunda önemli adımlar attığı bir dönemdir. Halkın bir kesimi bu zevk ve eğlenceye karşı çıkıp halkı galeyana getirerek bir isyan başlatmıştır. Bu isyanının baŐını bahriye neferi olan Patrona Halil çekmiŐtir. Oldukça geniş bir yankı uyandıran bu isyanla her Şey yerle bir edilmiş, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve bazı devlet adamları katledilmiŐ ve III. Ahmed’in tahttan inmesi istenmiştir. Nitekim III. Ahmed tahtından inmek zorunda kalmıŐ yerine oğlu Sultan Mahmud’u çıkarmıŐtır.¹⁰

I. Mahmut’un İran, Avusturya ve Rusya ile olan askeri ilişkilerinde başarılı sonuçlar alması Belgrad Antlaşması’ndan Rus savaŐlarına kadar olan 30 yıllık

⁶ Kabaklı a.g.e, s. 374.

⁷ Kabaklı, a.g.e., s. 374.

⁸ İsen-Horata, a.g.e., s. 140.

⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 8.

¹⁰ Ahmed Akgündüz- Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1999 s. 209.

dönemi barış ve refah ortamıyla geçmesini sağlamıştır. I. Mahmut'un devrinde Lale devrinden kalma alışkanlıkların bir kısmı bir süre devam etmiş, İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerde kütüphaneler açılmış, Yalova'da bir kâğıt fabrikası kurulmuştur. Bunun yanında batının karşısında askerî yetersizliğin keşfedilmesi üzerine bir Humbaracı ocağı kurulmuş; fakat yeniçerilerin isyanı sebebiyle bu ocak kaldırılmıştır.¹¹

I. Mahmut'un ardından kardeşi III. Osman tahta geçmiştir. III. Osman'ın geçimsiz bir devlet adamı olduğu ve döneminin önemli sadrazamlarıyla anlaşamadığı söylenir. Bu dönemin önemli olaylarının başında büyük Hocapaşa ve Cibali yangınları gelir. Bununla birlikte çok insanın ölümüne sebep olan veda salgını ve denizi donduracak sert kışlar da döneme damga vuran olaylardır.¹²

III. Mustafa, III. Osman'ın akabinde tahta oturmuştur. III. Mustafa'nın devrindeki önemli sadrazamlardan Koca Ragıp Paşa, Avrupa'nın tehlikesinden devleti uzak tutmaya çalışmış, askeri alandaki yeniliklere devam etmeye gayret etmiştir. Fakat çoğu ıslahat gerçekleşmeden Rus savaşı meydana gelmiş ve bu savaş büyük kayıplarla neticelenmiştir. III. Mustafa, üzüntüsünden vefat etmiş ve yerine I. Abdülhamid geçmiştir.¹³

I. Abdülhamid tahta çıkar çıkmaz şartları Karlofça'dan sonra en ağır gelen Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştır. I. Abdülhamid, devletin askerî alandaki yetersizliğini gözeterek bu alanda önemli bir ıslahat yapma yoluna girmiştir. Dönemin sadrazamı Derviş Mehmet Paşa ile birlikte bir deniz okulu açılmıştır. Belirli bir sınavdan geçerek alınan öğrenciler burada rütbeli eski denizcilerden ders almışlardır. Sınavı Fransız Baron de Tott yapmıştır. Paris'ten özel kitaplar getirilmiştir. Fakat dönemin savaşlarından ötürü Fransız eğitimciler ülkelerine geri dönmek durumunda kalmıştır. Bunun üzerine Humbaracı ve Lağımçı ocağının da eğitime tabii tutulmasıyla yeni bir mühendishane olan Mühendishane-i Berri Hümayun açılmıştır.¹⁴ 1788'de Rus ordusunun Hotin'i alarak Hotin ve Özi'de

¹¹ İsen- Horata, a.g.e., s. 140-141.

¹² Akgündüz- Öztürk, a.g.e., s. 220.

¹³ İsen- Horata, a.g.e., s. 141.

¹⁴ Kemal Beydili, "Mühendishâne-i Bahr-î Humayûn" *DİA*, III, s. 514-516.

Müslümanlara katliam yapması padişah I. Abdülhamid'in üzüntüden beyin kanaması geçirmesine sebep oldu.¹⁵

III. Selim amcasından sonra tahta geçmiştir. Bu yüzyılın son padişahı olarak kabul edilir. Askeri alanda ıslahatlara devam etmiş, askeri alandaki başarılı dönemin ünlü ülkeleri olan İngiltere ve İsveç'ten uzmanlar getirtmiştir. Nizam-ı Cedid ordusunu kurmuştur. Askeriyenin hemen her alanını bu eğitime tabii tutmuştur. Bunun dışında birçok ülkede ilk daimi elçilikler açmıştır. Sosyal alanda da değişikliğe giden III. Selim devlet adamlarının zengin ve gösterişli hayat yaşamalarını yasaklamış, ahlaki çözülmeye engel olmak için içkiyi yasaklamıştır. Bu sıkı tedbirlere rağmen Nizam-ı Cedid ordusundaki askerlerin Lale Devri'ni aratmayacak zevk ve sefa düşkünlüğü padişahı rahatsız etmiştir. Bu durumu izleyen halkın bir kısmı padişaha isyan başlatmıştır. III. Selim bu isyanı bastırmak için Nizam-ı Cedid ordusunu kaldırmıştır.¹⁶

XVIII. yy. başında başlayan siyasi çözülmeye askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri de kuşkusuz etkilemiştir. Bu dönemdeki batılılaşmanın en büyük sebeplerinden biri yurt dışında açılan elçiliklerdir. III. Ahmet tarafından Paris'e gönderilen ilk elçi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin yazdığı sefaretnamesi de bu durumun apaçık göstergesidir. Eserde batı hayranlığından oldukça güçlü ifadelerle bahsedilmiştir. Batı hayranlığı ve batının fenninden yararlanmak için yapılan ıslahatlarda halkın gerici bölümünün çıkardığı isyanlar sırayla tüm alanlarda ciddi çözümler göstermiş; en sonunda Osmanlı Devleti ciddi bir gerileme dönemine girmiştir.

Lale Devri'nin simgesi olarak şu üç isim kabul görür: Sultan III. Ahmed, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve eğlence meclislerinin vazgeçilmezi büyük şair Nedîm.¹⁷

¹⁵ Ağündüz- Öztürk a.g.e., s. 223.

¹⁶ İsen- Horata, a.g.e., s. 141-142.

¹⁷ İnalçık, a.g.e., s. 6.

1.2. Edebî Durum

XVIII. yy. Osmanlı Devleti'nin; siyasi, sosyal, ekonomi ve askeri alanda çözümlerin olup gerileme sürecine girdiği bir dönem olsa da sanat ve edebiyat alanında bu durum farklıdır. Bu asır edebiyatın en parlak dönemlerinden biridir.

“İstanbul kütüphanelerinde, XVIII. asra ait divanı olan şairlerin sayısı 168'dir. (TYDK 1968: 901-934), Safayî (ö.1725), Salim (ö.1743), Belig (ö.1729), Ramiz (ö.1788), Silahdarzade Mehmed Emin (ö.?), Safvet (ö.?) Es'adzade (1796), Enderunlu Akif (ö.1796) tezkirelerine göre ise, bu asırda yetişen şairlerin sayısı 1322'dir (Çeltik 1998: 49-85). Bunlar, eski şiiri besleyen kaynakların bu asırda eski gücünden fazla bir şey kaybetmediğini göstermektedir.”¹⁸

Dönemin önemli bir yerinde olan Lale devrinin eğlence odaklı olması ve bunun sonucunda kurulan sohbet meclislerinin edebiyatın gelişimine katkısı büyüktür. Bunun yanında devrin padişahlarının yenilikçi oldukları ve batının fennini takip etmeleri bir önceki başlığın altında değinilmişti. Öyle ki bu padişahlar sadece siyasi, askeri ve sosyal alanlarda ıslahatçı değil; aynı zamanda da kalemi kuvvetli, sözü tesirli mahlasları dahi olan şair ruhlu hükümdarlardır. “Bu asırda Osmanlılar, birkaçı dışında, sanatkârları koruyan, onları teşvik eden şair, musikişinas, yenilik yanlısı padişahlar tarafından yönetilmiş; artan iç ve dış sarsıntılara karşılık başta saray olmak üzere diğer devlet adamları sanatkârları teşvik etmeye devam etmişlerdir. III. Ahmed (1703-1730) Necib ve Ahmed mahlasıyla, I. Mahmud (1730-1754) Sebkatî mahlasıyla, III. Mustafa (1757-1774) Cihangir mahlasıyla, III. Selim İlhamî mahlasıyla şiirler söylemiştir. III. Ahmed ve III. Selim (Elgin 1959) ise divan tertip etmişlerdir. I. Mahmud ve bilhassa III. Selim şairliklerinin yanında iyi birer bestekârdır. III. Ahmed ve III. Selim'in saltanat yılları sanatkârlar açısından en verimli dönemlerdir. Bu iki padişahın sanat ve kültür faaliyetlerine yakın ilgisi, asrın başında Nedîm (ö.1730), sonunda ise Şeyh Galib (ö.1799) gibi eski edebiyatın iki zirve ismini yetiştirmiştir. Padişahların yanında, Damat İbrahim Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamların sanat ve kültür faaliyetlerine verdiği önem, sosyal ve siyasi

¹⁸ İsen- Horata, a.g.e., s. 145.

hayattaki olumsuzluklara karşılık edebiyat hayatının canlılığını korumasında etkili olmuştur.”¹⁹

İstanbul’a gelen yabancı sayısında da belirli artış olmuştur. Bu yabancı kimselerin halkın aydınlarıyla yakınlık kurmaları sonucunda yeni türler ortaya çıkmıştır. Ressam Levnî Türk minyatürü ile Avrupa resmini birleştirip yeniden yorumlamıştır. III. Selim devrinde önemli musikişinaslar yetişmiş klasik makamların yanına vals gibi batı namelerini eklemiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti’nin kendi içinde de bir etkileşim olmuştur. Saz şairleri ile kurulan ilişkiler sonucu dönemin ünlü şairi Nedîm’in dahi bir türkü yazdığı bilinmektedir.²⁰

Tablo1. 1. Devrin Şairleri ve Başlıca Özellikleri²¹

Kendilerince has üslubları olan, birçok şaire örnek olup takipçileri bulunan dönemin en ünlü iki şairi:	Nedîm (ö.1730) ve Şeyh Galib (ö.1799)
Dönemin ünlü şairlerinin yolunu takip eden şairler ve şiiirleri, o dönemin makbul şiiirleri arasına giren şairler:	Kâmî (ö.1724), Samî (ö.1733-34), Raşid (ö.1735), Seyyid Vehbi Nahifî (ö.1738?), Münif (ö.1743), Edîb (ö.1748), Neyli (ö. 1748), Koca Ragıp Paşa (ö.1763), Sünbülzade Vehbî (ö.1809)
Şiiir bilgilerinin kusursuz olmasına rağmen, şiiirlerine şiiiriyyat özelliğini veremeyen ve eserlerinde gereken özeni gösteremeyen şairler:	Dürri (ö.1722), Osmanzade Tâib (ö.1724), Nazîm Yahya (ö.1727), İsmail Belîğ (ö.1729), Vahid (ö.1732-33), Atf (ö.1742), Hatem (ö.1754), Mehmed Emin Belîğ (ö. 1760-61) Çelebizade Asım (ö.1760), Nevres-i Kadîm (ö.1761-62), Hazık (ö.1763), Naşid (ö.1791), Kânî (ö.1792), Hoca Neşet (ö.1807), Vak’anüvis (Muvakkitzâde) Pertev (ö.1807-08), Esrar Dede (ö.1796), Enderunî Fazıl (ö.1810) Sürurî (ö. 1814).

¹⁹ İsen- Horata, a.g.e., s. 145.

²⁰ Kabaklı, a.g.e. 1968, s. 374.

²¹ Bu tablo; Prof. Dr. Mustafa İsen’in editörlüğünü yaptığı “Eski Türk Edebiyatı El Kitabı” isimli eserinin 146. sayfasındaki bilgilerden esinlenerek yapılmıştır.

Taklitçi olan, eleştirilen fakat bunun yanında bazı şairlere nazire yazan, sayısı az da olsa bazı şiirleri ile o döneme damga vurmaya başarabilen şairler:	Hevayı (ö.1715), İzzet Ali Paşa (ö.1734), Enis Dede (ö. 1733), Şeyhülislâm İshak (ö.1734), Sakıb Dede (ö. 1735), Feyzi (ö.1739), Salim (ö.1743), Fennî (ö.1745 Kıvrımlı Rahmî (ö.1752), Şeyhülislâm Es'ad (ö.1753), Ratib Ahmed Paşa (ö.1762 Haşmet (ö.1768), Fitnat (ö.1780), Beylikçi İzzet (ö.1809), İlhamî (III.Selim) (ö.1808).
--	--

“Devri temsil özelliğine sahip bu şairlerin yanında, tezkirelerde övgüyle bahsedilen, vezinli kafiyeli söz söylemeye kadir, heveskâran-ı nazm (nazm heveskârları) veya şair-i nâ-puhte-güftar (ham sözlü şair) olarak nitelendirilen divan sahibi çok sayıda farklı isim daha vardır.”²² Tabloda Enderunlu Hasan Yâver’e yer verilmemesinin sebebi onun genç yaşta vefat ederek henüz tanınmamış olmasındandır.

Bu dönemin yenilikçi anlayışı olarak şiirde sadeleşmeyi savunan şairler, Nabi’nin “Divan-ı gazel nüsha-yı kâmus değildir” demesi üzerine sade Türkçe ile şiirler yazmaya başladı. Böyle bir akım ortaya çıkmış olsa bile bu durum taklitçilikten öteye gidemedi. Nazirecilik bu dönemin önemli bir tarzı haline geldi. Eski divan şairlerinin şiirleri üzerine aynı vezin ve kafiye ile benzer şiirler yazılmaya başlandı. Bu yeni akımın aksine eski şiiri koruyan ve bunu ustaca gösteren Şeyh Galip ve Nedîm aynı çizgilerinde devam edip divan şiirinin son parlak şahsiyetleri olarak tanımlanmışlardır.²³

XVIII. yüzyılın şair ve verilen şiir açısından oldukça zengin ve verimli bir dönem olduğunu görmekteyiz. Enderunlu Hasan Yâver de tıpkı bu dönemin özelliğini taşımış nazire yaptığı şairler olmakla birlikte, kendi şiirinin de tanzir edilmesini istemiştir. Bu dönemde yaşayan Nedîm’den etkilenmiş, Pertev Efendi’nin izinden gitmiştir.

2. ENDERUNLU HASAN YÂVER

2.1. Hayatı

Şairin asıl adı Hasan’dır. Enderun sınıfında yetiştiğinden isminin başına bu isim eklenmiştir. M. 1765 yılında doğmuştur. Babası silahdar Abdurrahman Ağa’dır.

²² İsen- Horata, a.g.e., s. 146.

²³ Kabaklı, a.g.e. 1968, s. 374-375, İsen, a.g.e., s. 146-147.

Babası, enderunda III. Mustafa zamanında kiler-i hassa ve saray kethüdalığı yapmıştır. Verilen çeşitli görevlerin ardından en son silahdarlık görevine getirilmiş daha sonra bu görevinden azledilmiş ve M. 1770 yılında vefat etmiştir.²⁴ Beş yaşında yetim kalan şairimiz Enderun'da kiler-i hassa odasına alınmıştır. Daha sonra bıçaklı sınıfına dahil edilmiş olup, en sonunda M. 1790 tarihinde III. Selim'in emriyle has odaya yükseltilir. III. Selim'e olan muhabbetini övgü dolu sözlerle beyitlerine şöyle taşır:²⁵

Şeh Selîmiñ Yâverâsâ hep du'â-ı h'ânı olup

Çılsa ol şâha açıp destin sezâdır lâleler (G 49/9)

Şiir yazma konusunda ilgili ve istekli olan Hasan, ilk şiirlerinde "Pertev" mahlasını kullanmıştır. Dönemin divan şairlerinden Muvakkıt-zâde Pertev Efendi (1746-1808) , genç şaire yardımcı olmuş ona şiirin inceliklerini öğretmiş, mahlaslarının bir karışıklığa sebebiyet vermemesi için ona Yâver mahlasını vermiştir. Pertev Efendi Hasan Yâver'e bir de mahlasname yazmış ve divanında "Mahlas- Nâme-i Rikabdâr-ı Şerhyâri Hasan Yaver Beg" başlığı altında yer vermiştir.²⁶ Mahlasın verildiği son beyit şöyledir:

Her hususunda mu'in olup ana pertev-i Hak

Nâm-ı nâmî-i ma'ârifleri olsun Yâver

Hasan Yâver de divanında Pertev Efendi'nin bir gazeline tahmis yapmıştır. Tahmis yaptığı gazelin son bölümü şöyledir:

Ger gâmezleri çekse de her dem saña hânçer

Olsun dağı hışm u gâzab-ı çeşmine mazhar

Şabr itmelidir derd-i gâmiñ çekmeli Yâver

"Tâ olmayacak Pertev o nev-reste hâç-âver

Destimde rehâya çeh-i gâmdan resenüm yok"

Enderunlu Hasan Yâver'in herhangi bir tarikata bağlı olup olmadığı bilgisi elimize ulaşan kaynaklarda bulunmamaktadır. Fakat Kaplan Üstüner'in incelediği,

²⁴ Dr. Kaplan Üstüner, *Enderunlu Hasan Yâver Divan* (inceleme-metin-çeviri-dizin), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010 s. 5.

²⁵ Yrd. Doç. Dr. Kaplan Üstüner, "Enderunlu Hasan Yâver'in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği," *Yayımlanmamış Bildiri, Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, ed. Doç. Dr. Süleyman Çaldak, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Adıyaman Üniversitesi Yay., 2010 s. 613.

²⁶ Üstüner, a.g.b., s. 613.

çalışmanın konusu olan divanda Mevlana'ya yazdığı mütekerrir murabba; Mevleviliğe bir sevgi beslediği fikrini oluşturmuştur. Divanın medhiyeler bölümünde yer alan murabbanın ilk iki kıtası şöyledir:

Der-İstimdād-ı Hāzret-i Mevlānā

(Mef'ūlū Mefā'īlūn)

Dergāhıña geldim ben

Yā Hāzret-i Mevlānā

Luṭf eyle meded senden

Yā Hāzret-i Mevlānā

Ben bī-kes ü bī-tābum

Var mı benim aḥbābum

Zāhırde yok esbābum

Yā Hāzret-i Mevlānā

Şairin ölüm sebebinin araştırılan kaynaklar sonucu ve yazdığı “Gül-i Sadberg” mesnevisine göre çok yeme hastalığından olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca şairin divanında yer verdiği birkaç gazeline ömrünün son zamanlarının sıkıntı içinde olduğunu görülmektedir.²⁷

Kim bakar ḥālīme cānā nıgehimden ğayrı

Hem-dem olmaz baña baḥt-ı siyehimden ğayrı

2.2. Edebî Kişiliği

Enderunlu Hasan Yâver, divanında kendi üslubunu, şiir bilgisini övmüş gazellerine yerleştirmiştir. Şairin edebî kişiliği hakkındaki bilgi, divanda incelenilen gazellerden yola çıkarak verilmiştir.

Hasan Yâver şiirinin akıcı olduğunu ve yazdıklarını dostlarına sunarak onlarla dostluğu ilerletme sebebinin şöyle ifade eder:

Şi' r-i selīsiñ yārāna arz it

²⁷ Üstüner, a.g.e., s. 8.

Yâver olur ol bâdî-i ülfet (G 37/5)

Sanatsız şiiri kabul etmemekte olup, asıl sağlam şiirin mutlaka sanatla olması gerektiğini savunur:

Yâver ne 'aceb olsa metin şi' r-i muşanna'

Lâzım mı değil şi' rde şan' at ile metânet (G 38/5)

Şair kendini övdüğü gibi hatasını da söylemekten çekinmez. Ustaca yazdığı şiirlerini edebî sanatlarla süslemediğini şöyle belirtir:

Çokdan beri kilik-i hünerin sen dağı Yâver

Zibiş-figen-i silk-i beyân eylemedün hiç (G 41/5)

Şair, bu beyitte de yine kendini eleştirmekten çekinmeyerek; eşsiz bir şiir yazmanın hiç kolay olmadığını belirtir:

İhtirâ' -ı şi' ri Yâver sen kolay zanneyleme

Herkesin tab' inca eş'âr söylemek gâyet de güç (G 42/5)

Hasan Yâver bu beytinde ise kalemini ve kendi buluşu olan mazmunları son derece övmüş, mütevazılığa hiç yanaşmamıştır:

Gerçi şi' rim sâde ammâ ma' nâsı bî-gânedir

Hîç söz olmaz Yâverâ mazmûn-ı nev-îcâdıma (G 171/5)

Şairin beytinde kendi sözünü övmesine medh-i makal denir. Hasan Yâver medh-i makale çoğu beytinde yer vermiştir.

Enderunlu Hasan Yâver külfetsiz ve yapmacıksız şiirlerine nazire yazacak usta bir şair olmadığını düşünüp şöyle meydan okumuştur:

Bî-tekellûf dinilen Yâver-i zârın gâzelin

Gele tanzîr ide bir şâ' ir-i mâhir nerede (G 177/5)

Şair, şiirlerini kötileyen sevgilisine sitemini şöyle dile getirir:

Niçün eş'ârını tezyîf idersin

Senin Yâver kuluñ şâ' ir değil mi (G 189/5)

Hasan Yâver yaşadıklarını kitaplaştırma isteğini de beytine taşımıştır:

Olurken Yâverin eş'ârı bir bir cümle manzûruñ

Benim bu sergüzeştim bir kitâb olsun da kılsın mı(G 193/5)

Rüstem adında bir zata yazdığı övgü dolu gazelinin 5. ve 6. beyitlerinde şiirini ve öveceği zatı şöyle belirtir:

Ṭarz-ı gâzelden itmesi āgâz Yâveriñ

Zeyl iylemek imiş meger añlandı niyyeti (G 201/5)

Bir zât-ı bî-mu‘ âdili medh itmek istemiş

Vaşf-ı güzîdesiyle bula nazmı gâyeti (G 201/6)

Enderunlu Hasan Yâver, divanında yer alan son gazelin son beytinde, dostlarının divanını iyi bir şekilde okumalarını, şiirlerinin ancak böyle anlaşılacağını ifade eder:

Dîvâneme imrâr-ı nazar itmeden âyâ

Yâver bu benim hâlîmi yârân bilir mi (G 203/6)

Bunun yanı sıra, “Enderunlu Hasan Yâver’in edebî kişiliği hakkında sadece Akif’in tezkiresinde değerlendirmeler yapılmıştır. Akif, özentili bir dil ve sanatkârane üslubla kaleme aldığı tezkiresinde, şair hakkında övgü dolu nitelermelerde bulunur. Ona göre latif yaratılışlı, nazik mizaçlı ve övülen sıfatlara sahip bir kişiliği olan Hasan Yâver’in, akranları arasında seçkin bir yeri vardır.”²⁸ Akif, Hasan Yâver için az zamanda şiir vadisinde bir yer edindiğini söylemektedir.

Divan incelendiğinde Hasan Yâver’in Nedim’in tesirinde kaldığını ve şiirlerini övdüğü görülmektedir. Hasan Yâver, Nedîm’e “Tahmis-i gazel-i merhum Nedim” başlığı altında, Nedim’in “olsa” redifli gazeline tahmis yapmıştır.²⁹ Yâver’in Nedim’e bir de naziresi vardır:

İddi‘ â’î ṭayy-ı mazmûnıla olsun Yâverâ

Seyr-i hûbân-ı Nedîmiñ şi‘ rine tanzîrümüz (G 83/5)

Şairin etkileşim içinde olduğu bir başka şair ise; araştırılan kaynaklar³⁰ sonucu aynı dönemde yaşadıkları görülen Enderunlu Nedim’dir. Enderunlu Nedim’in babası kapıcı başlarındanr. Kendisi, babasının ölümünden sonra hazine-i hümayuna alınır. Hayatı boyunca enderunda çeşitli görevlere getirilir. Şairliğine Akif’in Mir’ât-i

²⁸ Üstüner, a.g.b., s. 617.

²⁹ Bkz. Üstüner, a.g.e., s. 221-222.

³⁰ Bkz. Fadimana Yetiş Meşe, *Enderunlu Hasan Yâver Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) s. 211.

Şi'r adlı eserinde genişçe yer verilir.³¹ Enderunlu Hasan Yâver, Enderunlu Nedîm'e "Tahmis-i gazel-i Mir Nedim" başlığı altında tahmiste bulunmuştur.³²

Enderunlu Hasan Yâver'in; Pertev Efendi, Nedim, Enderunlu Nedim'den sonra bir de dönemin şairlerinden Râif Bey'i överek, ona nazire yazdığı görülmektedir. Râif Bey, enderunda yetişmiştir. Hasan Yâver gibi kiler-i hassada görev yapmıştır. Damat İbrahim Paşa'nın soyundan geldiği bilinir. Hayatından ve şairliğinden Akif'in Mir'ât-i Şi'r adlı eserinde bahsedilir.³³

Kaşd-ı tanzîr-i zemîni mîr-i Râif eylesem

Kilk-i şi'rim kendisin nâlân u giryân gösterir (G 66/6)

2.3. Eserleri

Hasan Yâver, Enderun'da yetiştiğinden isminin başına "Enderunlu" adını almıştır. Ne var ki Hasan Yâver gibi Enderun'da yetişen birçok şair de isimlerinin başına aynı lafzı eklemişlerdir. Bu durum aynı dönem içerisinde yaşayan Enderunlu şairlerin; şiirlerinin karışmasına sebep olmuştur. Yapılan çalışmalar³⁴ sonucu bu karışıklık netleşmiş Hasan Yâver'in divanı ayırt edilmiştir.

Enderunlu Hasan Yâver'in divanının bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5458 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın 1b-55b varakları arasında Divan, 59b-78b varakları arasında Fenniye-i Eş'âr, 79b-83b varakları arasında Gül-i Sad-berg eserleri bulunur.³⁵

2.3.1. Divan

Çalışmamızın konusunu oluşturan divanda 218 manzume bulunur. Bunlar divanda yer alış sırasıyla: 2 münacaat, 5 na't, 1 Mevlana övgüsü ile birlikte 8 tane medhiye türünde manzum; 203 gazel, 1 terki-i bend, 3 tahmis, 1 murabba ve 2 tarih kıtasıdır.³⁶

Divanın ayrıntılı içeriği çalışmamızda verilmiştir.

³¹ Enderunlu Nedim için ayrıntılı bilgi bk. Yetiş Meşe, a.g.t s. 211.

³² Üstüner, a.g.e., s. 223-224.

³³ Raif Bey için ayrıntılı bilgi bk. Yetiş Meşe, a.g.t s. 217.

³⁴ Üstüner, a.g.e., s. 2-3

³⁵ Üstüner, a.g.e., s. 22-23.

³⁶ Üstüner a.g.e., s. 25.

2.3.2. Fenniye-i Eş'âr

Hasan Yâver'in Fenniyye-i Eş'âr'ının 2 nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5458'de bulunan divanda ve yine İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2987 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha "Gunye-i Eş'âr" olarak kaydedilmiştir.³⁷

Usta bir şair, Hasan Yâver'den nitelikli şiirin nasıl yazıldığına dair bir mesnevi kaleme almasını ister. Bu durum şairin hayal gücünden dolayı olacağı gibi gerçek bir durum da olabilir.³⁸

Kitabın baş tarafında mesnevinin adı "Hâzâ Kitâb-ı Fenniye-i Eşâr Nazimuhu Yâver-i Zâr" olarak yazılmış olup; giriş bölümünün son beyti olan 33. beyitte açıkça belirtmiştir:

"Kâide-i nazmı çün iş'ârdır
İsmi de Fenniyye-i Eş'ârdır"

Şair bu eserini 23 Receb 1211 (Aralık 1796)'da kaleme almıştır. Serî bahrinin "müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün" kalıbı ile yazmıştır. Genellikle zengin ve tam kafiye kullanmıştır. 429 beyittir. Şair mesnevisini 34 başlık altında yazmıştır. Bu başlıkları şiirin incelikleri, nazım türleri, edebî sanatlar ile şairin dikkat etmesi gereken kurallar oluşturmuştur.³⁹

Şairin bu eserini, Mücahit Kaçar⁴⁰ ve Kaplan Üstüner⁴¹ akademik camiaya kazandırmışlardır.

2.3.3. Gül-i Sad-berg

Şairin aynı nüshanın 79b-83b varakları arasında bulunan son eseridir. Eserin adı olan "Gül-i Sad-berg", "yüz yapraklı gül" anlamına gelir. Divan edebiyatında 100

³⁷ Mücahit Kaçar "Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevi Hasan Yâver'in 'Kitab-ı Fenniyye-i Eş'âr' İsimli Eseri" *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 96.

³⁸ Kaplan Üstüner, "Şiir, Şair ve Edebi Kurallara Dair Yazılmış bir Mesnevi: Fenniyye-i Eş'âr", *Turkish Studies*, 4/7, 2009, 828.

³⁹ Üstüner, a.g.m., s. 827-846.

⁴⁰ Mücahit Kaçar "Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevi Hasan Yâver'in 'Kitab-ı Fenniyye-i Eş'âr' İsimli Eseri" *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*.

⁴¹ Kaplan Üstüner, "Şiir, Şair ve Edebi Kurallara Dair Yazılmış bir Mesnevi: Fenniyye-i Eş'âr", *Turkish Studies*, 4/ 7 2009, s. 826-892.

beyit, 100 gazel, 100 hadis gibi anlamlara gelmiş olup; şairlerin 100 beyti bulan eserlerine bu ad verilmiştir. Şair 97. beytinde eserin adını açıkça kullanmıştır.⁴²

Nazmımı ben hoşça makal eyledüm

Bir Gül-i Sad-berg'e misal eyledüm

Eser hasbihal türünde yazılmıştır. Şair kendisiyle konuştuğu gibi kimi zaman da hitabını insanlara çevirir. Enderunlu Hasan Yâver de bu eserini dostlarına ve okurlara öğüt verme amacıyla yazmıştır.⁴³

Şair genç yaşta yakalandığı bir hastalık sonucu bu eseri kaleme almıştır. Eserini başlıklara ayırmadan yazmıştır. Fakat mesnevinin yazılış planına uyarak yazdığından konuyu giriş-gelişme-sonuç bölümüne göre işlemiştir.⁴⁴

Şair ansızın gelen bu hastalıktan ötürü derin üzüntü duymaktadır. Doktorlar tedavi, dostları ise teselli için yanındadırlar. Hastalığının sebebinin çok yemekten olduğu anlaşılınca, hastalığının aslında şifanın kendisi olduğunu anlar. Konuyu işlediği bölümde az yemenin faydalarını, çok yemenin zararlarını anlatır. Eserin son bölümünde ise eserin adını zikreder ve kaleminden övgüyle bahseder.⁴⁵

Eser mesnevi nazım türünde, aruzun seri bahrinin müfte'ilün müfte'ilün fa'ilün kalıbında yazılmıştır. 100 beyittir. Eseri kaleme aldığı tarih tam bilinmese de ölüm tarihine yakın bir tarih olduğu düşünülmektedir.⁴⁶

Şairin bu eseri, Prof. Dr. Kaplan Üstüner tarafından bilim dünyasına kazandırılmıştır.⁴⁷

Şairin, gazellerinin bir eser olma arzusu divanında geçen şu beyitte görülmüştür:

Gazeller ihtira' itdün belî 'aşkıyla cânânun

'Aceb Yâver senün de bir kitâb olmaz mı âsârün (G 110/ 5)

Şair hayattayken yetiştirilememiş olsa da; şairin üç eserinin de tek nüshada, İstanbul Üniversitesinin Kütüphanesi TY. 5458 numarada kayıtlı olduğu bilinmektedir.⁴⁸

⁴² Kaplan Üstüner, "Enderunlu Hasan Yâver'in Gül-i Sad-Berg'i" *Gazi Türkiyat*, sayı: 6, 2010, s. 263.

⁴³ Üstüner, a.g.m. 2010, s. 264.

⁴⁴ Üstüner a.g.m. 2010, s. 264.

⁴⁵ Üstüner a.g.m. 2010, s. 264-266.

⁴⁶ Üstüner a.g.m., 2010, s. 267.

⁴⁷ Kaplan Üstüner, "Enderunlu Hasan Yâver'in Gül-i Sad-berg'i" *Gazi Türkiyat*, S. 6, 2010.

⁴⁸ Üstüner a.g.e., s. 21.

Çalışma, Prof. Dr. Kaplan Üstüner'in transkripsiyon metni esas alınarak hazırlanmıştır. Araştırmamızdaki divandan verilen örnekler, Üstüner'in düzenleyip numaralandırdığı gibi (gazel, medhiye, tahmis vb.) verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA EDEBÎ MUHTEVA

1. BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

Biçimsel özellik; eserin nazım şekli, vezni ve kafiye-redifinin incelenmesidir. Enderunlu Hasan Yâver'in divanın biçimsel özelliklerine aşağıda başlıklar altında yer verilmiştir.

1.1. Nazım Şekilleri

“Bir şiiri meydana getiren mısraların kendi aralarında toplanış ve kafiyeleniş düzenine *nazım şekli* denir.⁴⁹

Enderunlu Hasan Yâver, divanında; gazeller, terkeb-i bendler, tahmisler, murabbalar ve kıt'alara yer vermiştir. Bu nazım şekillerinden en çok gazel nazım şeklinde şiir yazmıştır. Nitekim divan edebiyatı geleneğinde yetişen ve bu alana hâkim bir şair olan Hasan Yâver'in, gazel türünden fazlaca şiir yazması tabii bir durumdur. Divanda bulunan 218 manzumeden 203'ü gazel, 1'i terkeb-i bend, 3'ü tahmis, 1'i murabba ve 2'si de kıt'adır. Kalan 8 şiirini medhiye türünde kaleme almıştır.

1.1.1. Gazel

Divan edebiyatı denince şüphesiz akla ilk gazel nazım biçimi gelir. Bu gelenekte yetişen hemen hemen her şair bu türde nice güzel beyitler dizmişlerdir. Enderunlu Hasan Yâver'in gazelleri de okunması bir hayli zevkli, anlamı derin olup yaşadığı duyguları adeta beyitlerine giydirmiştir.

Gazel Arapça bir kelimedir. Kadınlarla aşıkâne konuşmak, genç erkeklerin kadınlarla sohbet etmesi ve şakalaşması anlamlarına gelir. Gazelerde daha çok sevgili tasvirleri yapılır. Arap edebiyatında çok yaygın bir tür olan gazel, edebiyatımıza Arap edebiyatından gelmiştir.⁵⁰ “Divan edebiyatının en yaygın nazım biçimlerinden biridir. Kelime anlamı ‘kadınlar için söylenen güzel ve aşk dolu

⁴⁹ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Cilt 1*, Türkiye Yayınevi, 1973, s. 602.

⁵⁰ Gazel için ayrıntılı bilgi bk. Yusuf Sami Samancı, *Arap Şairlerden Mencek Paşa El-Yusufi ve Şiiri*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), s. 174-177.

söz'dür."⁵¹ "Beyit birimi üzerine kurulmuş bir nazım şeklidir. Gazelin ilk beytinin iki mısrası kendi aralarında kafiyeli, sonraki gelen beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinciler ilk beyitle kafiyelidir."⁵²

.....a

.....a

.....b

.....a

.....c

.....a

İlk beyit kendi arasında kafiyeli olduğundan *musarra* olarak adlandırılır. "Musarra olan ilk beyit matla (doğuş, başlangıç) adını alır. Gazelde birden fazla musarra beyit bulunabilir. Böyle gazellere zü'l-metâli (matlaları olan) adı verilir."⁵³ Enderunlu Hasan Yaver'in divanındaki beş gazelde zü'l- metâli'ye rastlanır.⁵⁴ Bunlardan biri şöyledir:

37. Gazel

(Mef' ülü Mefâ' îlü Mefâ' îlü Fe' ülün)

‘Aks eylese mir’ât-i cemâlindeki hâlet

Eylerdi helâk kendisini dîde-i âfet

Mânend-i kıyâmet dile bir gulgule virdi

Bir velvele-ârâ-yı cihân kıdd-i kıyâmet

Hüsn-i hattına şafha-ı ruhsârına söz yok

Taşvîrini yazmış ne güzel hâme-i kudret

⁵¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul, 2004, s. 165.

⁵² Kabaklı, a.g.e. 1974, s. 604.

⁵³ Pala, a.g.e., s. 165.

⁵⁴ Bk. diğer zü'l metâli gazeller için; Üstüner, a.g.e., G 58, G 65, G 72, G 144.

Şarşar mı anı āh benim şarşar-ı āhım
Nev-reste fidāndır daḡı Allāha emānet

Yāver ne ʿaceb olsa metīn ŧiʿ r-i muşannaʿ
Lāzım mı degil ŧiʿ rde şanʿ at ile metānet

“Gazelin son beyti makta (kesme yeri, bitiriş), sondan bir önceki beyti de hüsn-ü matla adını alır.”⁵⁵ Şair mahlasını makta beytinde söyler. “Bazı şairlerin hiç mahlas kullanmadıkları görülür. Müzeyyel gazelerde mahlas, daha önceki beyitlerde söylenir ve mahlashane’den sonraki beyitlerde zamanın ulularından birine övgüde bulunulur.”⁵⁶ Mahlasın geçtiği beyte tac beyit, gazelin en güzel beytine ise beytü’l-gazel denir.⁵⁷

Enderunlu Hasan Yāver divanında Mir Râ’if, Rüstem Ağa ve Sultan III. Selim’e müzeyyel gazeller yazmıştır.⁵⁸

Gazelin beyit sayısı genellikle 5 veya 12 beyit arasındadır. Fakat nadiren de olsa gazeline 12 beyti geçen şairler de vardır. 12 beyitten daha uzun yazılan gazellere *mutavvel gazel* denir.⁵⁹ Mutavvel gazellere 18. yüzyıldan önce pek rastlanılmamaktadır.⁶⁰ Enderunlu Hasan Yāver, divanında iki adet mutavvel gazele yer vermiştir. Bunlardan biri 16 beyit olan 82. gazeli:

(*Feʿ ilātün Mefāʿ ilün Feʿ ilün*)

Şöyle bir kāmkar-ı ʿ aşkıız biz

Güyyiā şehriyār-ı ʿ aşkıız biz

Bir qarār üzre olmazız dā’im

Devr ider rüzigār-ı ʿ aşkıız biz

Rütbe-i faḡra olmuşuz vāşıl

⁵⁵ Pala, a.g.e., s. 165.

⁵⁶ Pala, a.g.e., s. 165.

⁵⁷ Kabaklı, a.g.e. 1973, s. 604.

⁵⁸ Üstüner, a.g.e., s. 26, bk. gazeller G 49, G 66, G 201.

⁵⁹ Pala, a.g.e., s. 165.

⁶⁰ Yetiş Meşe, a.g.t., s. 179.

O vecihden kibār-ı aşkız biz

Şarılır âşiyân-ı mürğ-i dile

Kākül-i târ-mâr-ı aşkız biz

Derdimizdir bizi bu hâle koyan

Böyle hâlâ nizâr-ı aşkız biz

Hem-dem oldu bizimle ehl-i cünûn

Çaysla hem-civâr-ı aşkız biz

Dâmen-i hasret-i dilim pür ider

Yem-i gevher-nişâr-ı aşkız biz

Tîr-i âhım ider adûyu helâk

Nâvek-i kâr-zâr-ı aşkız biz

Dil-i şâfa sözüm virir neş'e

Bâde-i hōş-güvâr-ı aşkız biz

Bizde olmaz hemîşe şabr u sükûn

Cüş ider cüy-bâr-ı aşkız biz

Bizde olmaz zamân-ı faşl-ı şitâ

Gül-i dâ'im-bahâr-ı aşkız biz

Bağrımız hûn derûnumuz yanmış

Lâle-i dâgdâr-ı aşkız biz

Nice eyler Őikeste Őadme-i bād

Tāze bir Őāhsār-ı   aşkız biz

Hāzer eyle Őerāre-i dilden

Őu  le-endāz-ı nār-ı   aşkız biz

Bizi yakmaz cehennemīn nārı

Sūznāk-ı Őerār-ı   aŐkız biz

Şimdi olduğ cihānda Őöhret-yāb

Yāverā nāmdār-ı   aşkız biz

Bir diğeri ise 18 beyit olan 89. gazelidir.⁶¹

Gazellerde tek bir konu aramak yanlış olur. Beyitlerin her biri kendi iÇinde bağımsız olup, her biri ayrı ayrı anlam derinliklerine sahiptir. Bununla birlikte bazı gazellerde anlam bütünlüğü ile de karşılaŐılabılır. Anlam bütünlüğü taşıyan gazellere yek-āhenk gazel denir.⁶² Divan incelendiğinde iki gazelin yek ahenk gazel olduğu görölmektedir. Bunlar 111.⁶³ ve 191. gazellerdir.

191. Gazel

Müfte 'ilün/ Müfte 'ilün/ Fā 'ilün

Kāmeti ey serv-i İrem MuŐtafā

Ruğları gül-gonce-i fem MuŐtafā

Hāyli zamān ĥasret-i rüyuñ ile

Őekmedeyim miğnet ü ĥam MuŐtafā

  ĀŐık olaldan beri didārīna

AĞlamadan ben gülemem MuŐtafā

⁶¹ Bk. Üstüner, a.g.e., s. 132.

⁶² Kabaklı, a.g.e. 1973, s. 604.

⁶³ Bk. Üstüner a.g.e., s. 149.

Ėayrı yeter rağma gel inřāfa gel

Luřfuñ ile eyle kerem Muřtafa

Niceye dek Ėayra nevāziř idip

Yāveriñe cevr (ü) sitem Muřtafa

Gazeller, şairin uslub ve işlemek istediği konuya Ėeřitli adlarla adlandırılır. Aşkın her türlü cefasının ve güzelliğinin anlatıldığı gazellere ařıkāne, kadın ve ten güzelliğinin yer verildiği gazellere řuhāne, dünya hayatını sevme, zevk ve eğlencesine düşkün bir hayatı ele alan gazellere rindane, hikmetli veciz sözlere yer verip okuyana bir nasihat vermeyi amaçlayan gazellere hikemi, tasavvuf öğretilerinin yer aldığı gazellere ise sufiyāne gazeller denir.⁶⁴

Enderunlu Hasan Yāver'in divanında gazellerin neredeyse tamamı ařıkāne gazellerden oluşmuştur.

4. Gazel

(Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün)

Bir nigāh eyledi ol dilber-i nāzende baña

‘ Aqlımı alur iken eyledi bir Ėande baña

O benim pādřehimdir ben anıñ bendesiyim

Ol mehiñ pāyine yüz sürmek ise Ėande baña

Nuş u pendin beni tekdīr idiyor pek nāřih

Ėāl-i dil böyle iken virme keder sen de baña

Öyle rüsvāy idiyorkim beni bu miğnet-i ‘ aşk

Gülüyor Ėālime ‘ ālem acırım ben de baña

Yāverā Ėünkü ben üftādesiyim dil-dārın

⁶⁴ Doç. Dr. Hikmet Atik, *Türk İřlām Edebiyatı Ders Notları*, Konya 2016, s. 85.

N'ola dirlerse eger 'āşık-ı efgende baña

35. ve 78.⁶⁵ Gazeli ise hikemi gazeldir.

35. Gazel

(Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün)

Derūnunda keder tūtma ğam-ı cānānıñı hōş tūt

Şafā-yı hātır istersen hān-ı yārānıñı hōş tūt

Enīs-i na-sezaya āmān olmadır bādī-i rüsvāyī

Ver ezelden teħāşī eyle nām u şānıñı hōş tūt

Eñ evvel meşrebinde mezhebinde vüs'at it peydā

Her emrinde muti' ol dil-ber-i fettānıñı hōş tūt

Düketme māl-i emvālīñi itlāf-ı izā' atle

Te'emmül eyle şarf it servet ü sāmānıñı hōş tūt

Ne bulduñ ğayrilerle itdiğñ bu üns ü ülfetden

Biraz da ey cefā-cū Yāver-i nālānıñı hōş tūt

Bazı şairler matla beytinden bir mısrayı gazel içinde tekrar kullanırlar. Böyle bir durum redd-i matla olarak isimlendirilir.⁶⁶ İncelemekte olduğumuz divanda bu durumun örneği oldukça fazladır. Matlanın 1. mısrasının maktanın ikinci mısrasında olan 16. gazel buna örnektir⁶⁷:

Fa'ilatün/ Fa'ilatün/ Fa'ilatün/ Fa'ilün

Bir fedākāra kızārā oldu cānım mübtelā

Mübtelā oldu bu cān-ı nā-tüvānım mübtelā

⁶⁵ 78. gazel için bk. Üstüner a.g.e., s. 121.

⁶⁶ Pala, a.g.e., s. 165.

⁶⁷ Diğerler örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., G 55, G 127, G 138, G 139.

Girye vü zār-ı dem-ā-demden bu nā-bīnālīga
Hem-çü Ya' kûb oldu çeşm-i hûn-feşânım mübtelâ

‘Ayb olunmaz itsem efgân kumrı-i gû gû gibi
Saña oldum âh ey serv-i çemânım mübtelâ

Şaklamam rāzım bütün ‘ âlem duyarsa gam degil
Hâşılı oldum saña nev-res fidânım mübtelâ

Hânümân-ı şabrımı yağmāya virdim Yāverā
Bir fedākāra kazāra oldu cānım mübtelâ

Divanda matlanın 2. mısrası maktanın 2. mısrasında geçen gazeller de mevcuttur. 126. gazelde bu durum şöyledir ⁶⁸:

126. Gazel

(Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün)

Ol mehi bem her dem anar ağlarım

Āteş-i ‘ aşkıyla yanar ağlarım

Hançeriniñ zahmına dil-teşneyim

Hûn-ı dil-i zāra kınar ağlarım

Hâsret-i la' l-i leb-i mey-günuyum

Ġam tulusun cāna şunar ağlarım

Derdini ni' met bileli gam yemem

Hûn-ı dil-efgāra banar ağlarım

⁶⁸ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., G 19, G 59, G 95, G 115, G 159, G 160.

Ben dahı Yāver gibi ol zālimiñ

Āteş-i ʿ aşkıyla yanar ağlarım

Divanda çeşitli nazirelere de rastlanılmıştır. Nazire bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile benzer bir şiir yazmasıdır.⁶⁹ Bir şiire nazire yazılması; o şiirin beğenilip o şair gibi usta bir şair olmak istenmesi anlamına gelir. Yüzyıllar önce yazılmış bir şiire günümüze yakın bir şair tarafından nazire yazılması; nazire yazılan şiirin hala gündemde tutuluyor olmasını doğurur. Bu yolla şiir hala aktüel kalır.⁷⁰ Öyle ki Enderunlu Hasan Yāver de 66. gazelinde Râif'e, 83. gazelinde Nedim'e, nazire yazmıştır.

83. Gazel

(Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün)

Pek de bî-hüde degildir nāle-i şeb-g̃irimiz

Nā'il-i vaşl olmağa vābestedir tedb̃irimiz

Kec-nümālîk varsa bende cānıma k̃asd it begim

İki k̃at olsun elinde k̃āmet-i şimş̃irimiz

Ṭāk-ı ebyāt-ı met̃inim çarḥa reşk-endāz iken

Sāye-rîz olmaz zem̃ine k̃ubbe-i taşṽirimiz

Āteş-i āhım yaqar eş'ārımıñ ma' nāsını

Yoḥsa ma' nāyı mu' aq̃kad eylemez taqr̃irimiz

İddi' ā-yı ṭayy-ı maẓmūnıla olsun Yāverā

Seyr-i ḥübān-ı Nedimiñ şî' rine tanz̃irimiz

Divanda incelenilen gazellerden bir tanesi de müstezad gazeldir. Müstezad kelime anlamında eklenmiş, artırılmış manalarına gelir. Mef'ûlu/ Mef'âilü/ Mef'âilü/

⁶⁹ Tahir'ül Mevlevi, *Edebiyat Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 114.

⁷⁰ Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı*, İsam Yay., Ankara 2015, s. 95.

Fe'îlün aruz kalıbıyla yazılmış bir gazelin bazen kafîye örgüsünü bozmadan, bazen de farklı bir kafîye örgüsüyle Mef'ulu/ Fe'îlün kalıbıyla iki dize daha yazılmasına müstezad gazel denir.⁷¹ Yâver'in 112. gazeli müstezad gazele örnektir:

(Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün)

(Mef'ülü Fe'ülün)

Geh eşk gehî hûn-ı dîl-i zâra boyandıñ
 Gâhî durulup gâhîce amma ki bulandıñ
 Biñ derd kazandıñ
 Hâyli oyalandıñ

Hâyfâ ki diliñ şu'le-i ruhsârıyla yakdı
 Yârîñ leb-i gül-fâmını sen bâde mi şandıñ
 Seyrânına bakdıñ
 Hûn-ı dile kandıñ

Va' d itdi vişâlin saña ol va' dine durmaz
 Sen öyle yalan sözlere gerçekden inandıñ
 Mevlâdan utanmaz
 Cânıñdan uşandıñ

Ey mihr-i cihân-tâb-ı felek ey meh-i tâbân
 Gâhî açılıp meh gibi gâhîce kapandıñ
 Ey zülf-i perîşân
 Kimlerden utandıñ

⁷¹ Pala, a.g.e., s. 342.

Bahtuñ seniñ ey Yâver-i şeydâ ne siyehmiş

H̄`âb içre vişâle irip ol demde uyandıñ

Ġâyetle tebehmiş

Vuşlat demin andıñ

Divanı olan şairler, gazellerini kaleme alırken arap alfabesinin tüm harflerini kullanarak bitirmeyi önemserler. Divan, tertip edilirken bu duruma riayet gösterilir. Gazeller son harflerine göre dizilir. Enderunlu Hasan Yâver de buna özen göstermiş ve alfabenin hemen her harfiyle biten gazeller kaleme almıştır.

Elif (25), Be (6), Te (8), Cim (2), Ha (1), Hı (1), Dal (2), Zel (2), Ra (26), Ze (9), Sin (1), Şın (5), Sad (1), Dad (1), Tı (1), Zı (1), Ayn (1), Gayn (1), Fe (1), Kaf (1), Kef (1), Lam (1), Mim (14), Nun (19), Vav (4), He (22), Ya(24). Gazeller son harflerine göre isimlendirilmiş olup; Gazel-i Harfû's-sad, Gazelliyat-ı Harfû'l vav şeklinde başlıklandırılmıştır.⁷²

1.1.2. Musammatlar

Musammat arapça kökenli bir isimdir. Sözlük anlamı ise inci, boncuk dizmektir.⁷³ Bendlerle oluşturulan nazım biçimlerinin hepsine musammat denir.⁷⁴ Musammatlar, gazellerden sonra en çok tercih edilen nazım şekilleridir. Bend sayıları fazla olduğundan anlatım zenginliği diğer nazım türlerine göre daha fazladır.⁷⁵

“Musammatlar, bendlerin sonundaki dize veya beyitler, ilk bendde geçen şekliyle aynen tekrar ediliyorsa mütekerrir; ilk bend ile yalnızca kafiyeye bakımından uyum gösteriyorsa müzdevic sıfatıyla anılır.”⁷⁶ Musammat oldukça fazla nazım türünü içine alır. Bunlar; muhammes, tahmis, müseddes, tesdis, müsebba, tesbi', müsemmen, tesm'i, mütessa, tes'i, muaşşer, taş'ir, terki-i bend ve terci-i benddir.⁷⁷

Musammatlar, bir şair tarafından başka bir şairin şiirini ele alarak da yapılabilir. Örneğin önceden yazılan bir gazele; iki ya da daha fazla mısra eklenerek

⁷² Üstüner, a.g.e., s. 26.

⁷³ Tahir`ul Mevlevi, a.g.e., s. 109.

⁷⁴ Pala, a.g.e., s.336.

⁷⁵ İskender Pala- Filiz Kılıç “Musammat” *DİA*, XXX1, s. 233-235.

⁷⁶ Pala, a.g.e., s. 336.

⁷⁷ a.g.e., s. 336.

şiiir uzatılır. Eklenen dizeler önceden yazılan gazelin kafiye ve aruzuna uyumlu olmak zorundadır. Bu yolla şair, şiirdeki maharetini konuşturmak ister. Gazele eklenen yeni mısralar zamime adıyla isimlendirilir.⁷⁸

İncelenilen Enderunlu Hasan Yâver Divanı'nda bulunan musammatlarda; bir tane terkib-i bend, üç tane tahmis, iki tane de kıt'a ve bir tane de rubai nazım türü vardır.

1.1.2.1. Terkib-i Bend

Bentlerden oluşan nazım şekline terkib-i bend denir. Terkib-i bend denince akla iki kavram gelir. Bunlar; hane ve vasıta. Haneler 5-12 bendden oluşur. Gazel nazım biçimi gibi kafiyelenir. Vasıta ise her haneden sonra gelir. Tek beyittir. Haneden ayrı bir kafiye örgüsü vardır. Vasıta beyti her haneden sonra farklı bir beyitle yazılır. (Her vasıta aynı olursa buna terc-i bend denir.) Terkib-i bendler en az 7, en çok 12 haneden oluşmuşlardır.⁷⁹ Fakat son yüzyıllarda şairler daha az hane ile de terkib-i bend yazmışlardır. Edebiyatımızın en ünlü terkib-i bendlerinden biri Bakî'nin Sultan Süleyman'a yazdığı mersiyedir.

İncelenilen divanın şairi Enderunlu Hasan Yâver sadece bir tane terkib-i bend kaleme almıştır. Yâver'in terkib-i bendi 5 haneden oluşmuştur. Her bentte vasıta beytiyle birlikte beşer beyit vardır.

Terkib-i Bend-i Aşıkâne olarak başlıklandığı şiiri şöyledir:

(*Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün*)

Bir gül-i gülbün-i nev-reste-i gülzâr-ı şafâ

Bir nihâl-i çemenistân-ı leţâfet-pîrâ

Bir lebi gönçe-i zîbâ ruhu verd-i hamrâ

Bir saçî sünbül-i ter kıddi bülend ü bâlâ

Bir meh-i mihr ü vefâ düşmen ü sîmîn-sîmâ

Bir sih(i)r-perver ü efsûnger sûriş-efzâ

Bir nigâh ü müje vü dîdeleri fitne-nümâ

Bir bakış ile eden 'aşık-ı zârîñ şeydâ

⁷⁸ İskender Pala- Filiz Kılıç a.g.md., s. 233-235.

⁷⁹ Bk. Pala, a.g.e., s. 449, Kabaklı a.g.e. 1973, s. 614, Tahir'ul Mevlevi, a.g.e., s. 165.

Aldı ʿ aqlım beni āvāre vü medhūş itdi

Bir nazarda beni üftāde vü bī-hūş itdi

Söylesem hāl-i dil-i zārımı ıŝgā itmez

Yüregim yāresini açmada temāşā itmez

Merhamet bende-i efgendeye aŝlā itmez

Ĥıŝm(1)la daĥı nıgeh hālime kaṭʿ ā itmez

Var mı bir gün ki gelip şabrımı yaĝmā itmez

Bunu bir ʿ āŝıka bir dil-ber-i raʿ nā itmez

Vāmıķ olsam bu cefāyı baña ʿ Azrā itmez

Bil ki Mecnūn daĥı olsam bunu Leylā itmez

Hālime āh iderim yok dehenimden ĝayrı

Baķanum yok baña dāĝ-ı kühenimden ĝayrı

Beklerim reh-güzzerin şimdi güzār idiyor

Cismimi pāy-ı semendinde ĝubār idiyor

Sīnem üstünde gelip cāy-ı karār idiyor

ʿ Āŝıķāndan beni de ʿ add ü ŝümār idiyor

Gülşen-i ĥüsn ü cemāline hezār idiyor

Mürĝ-i dil mürĝ-i gülistān gibi zār idiyor

Gül rāĝ-ı āb-ı siriŝkimle bahār idiyor

Bil ki feryād-ı dilim ķalbine kār idiyor

Āteŝim eşkle teskīn iderim bir pāre

ĝayrı ĝüne bulamam derd-i derūna çāre

ĝamzesi sīne-i mecrūĥa çeker tıĝ-ı sitem

Nıgeh-i luṭfu ķomaz rıŝ-ı derūna merhem

Aĝlasam derd-i ĝamı ile olur ĥurrem

Şād olur her ne kadar olsam eger ben pür-ğam
 Raḥmı yok zerrece Allahu Te[°]ālā ā[°]lem
 Böyle bî-dāda nice şabr idebilsin ādem
 Diyemem ḥālimi kan ağlayamam ben bir dem
 Korkarım söyleyemem derd-i ğamından ölsem
 Böyle bir māhveşîm bendesi oldum şimdi
 Şöyle bir ser-keşîm efgendesi oldum şimdi

Eylemez [°]āşık-ı āvāresine ārz-ı cemāl
 Cān virirsem daḥı itmez yine kerre su[°]āl
 Görmede lîk raḫībānımız itmez ihmāl
 Virsin inşāf hemān āña Ḥudā-yı Müte[°]āl
 Bilirim vaşlım ḫaḫkımında benim emr-i muḫāl
 Ez-ḫazā düşdü ne çāre āña ṭab[°]-ı meyyāl
 Baḫş-i [°]aşkıında daḥı pek uzadı kîl ile ḫāl
 Kalmadı çekmege de firḫatini dilde mecāl
 Yāverā çāresi(dîr) ağlayalım şabr idelim
 Āh-ı cāngāh idelim cānımıza cebr idelim

1.1.2.2. Tahmis

Tahmis, beşleme anlamına gelir. En çok tercih edilen musammat türüdür. Bir şairin yazdığı gazele, başka bir şair tarafından üç mısra eklenmesiyle oluşur. Eklenen üç mısra her beytin başına yazılır. Böylece yeniden yorumlanan şiir beş bent olmuştur. Ekleme yapılırken şiirin yapısı ve konu bütünlüğü bozulmamalıdır. Kafiye örgüsü ise beytin ilk mısrasına göre yapılmalıdır: (aaa)+aa, (bbb)+ba, (ccc)+ca. Asıl manzumun son beytinde şair mahlasını vermişse, eklenen bendin de son mısrasına

tahmis yapan şair mahlasını vermelidir.⁸⁰ Eklenen üç dize asıl beytin arasına eklenirse buna *tahmis-i mutarrıf* denir.⁸¹

Tahmis yazan şair; kalemini beğendiği, onun gibi olmak istediği bir şairin şiirini seçer. İncelenilen divanda da Yâver Bey; Nedîm, Enderunlu Nedîm ve Seyyid Pertev Efendi'nin şiirlerine beşleme yapmıştır.

Yâver'in ilk tahmisi *Tahmis-i gazel-i merhum Nedim* başlığıyla zamanın en önemli, sevilen, kalemi beğenilip övülen şair Nedîm'edir.

Yâver Nedim'in 7 beyitlik olan gazelinin 3. beytini atlayarak 6 beytine tahmis yapmıştır.⁸²

(*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün*)

Amān ol mest-i nāzım bezme gelse neş'edār olsa
Keder gitse derūnumdan biraz zevke medār olsa
N'olur ṭab'ımca bir gün bir müsā'id rūzgār olsa
Ben olsam bir de muṭrıb bir de ṭarf-ı cūy-bār olsa
Ḥōş imdi bir de farzā bir civān-ı şivekār olsa

Geçer dem seyr-i gülzārı temennālarla evḳātım
Çemen naḳşın mücessemde temāşālarla evḳātım
Şitā faşlı sovuḳdan geçdi şekvālarla evḳātım
Yeter geçdi bu gūne mālīḥūlyālarla evḳātım
Amān bir gün muḳaddem āh faşl-ı nev-bahār olsa

Saṅa meyl eyledi ey mest-i nāzım ṭab'-ı meyyālīm
Bisāṭ-ı ayşı tezyīn eylemekde yoḳdur ihmālīm
Hemān teşrīf kıl kim reşk ide akrān u emşālīm
Bize geldikde inkār eyleme ikrārıñı zālīm

⁸⁰ Bk. Arif Hikmet Par, *Yardımcı Edebiyat Kitabı*, Serhat Dağıtım Yayınevi, İstanbul 1982, s. 215, Pala, a.g.e., s. 436, Atik, a.g.e., s. 105.

⁸¹ Tahir'ul Mevlevi, a.g.e., s. 141.

⁸² Üstüner, a.g.e., s. 26.

Dimişsin yok dimezdim bâde-i şîrîn-güvâr olsa
 Seniñle âh bir gün bâğa gitsem de biraz çaqsam
 Temâşâ-yı gülistân-ı cemâle cû gibi aqsam
 Turuncuñ gösterip nârenc-i bâğmî başına baqsam
 ‘ Aceb pistâmña beñzer mi diqqat üzre bir baqsam
 Sen açsañ sineni bâğ içre de bir kaç enâr olsa

Mey-i ‘ aşkıla revnak-yâb olup geh gâhice şolduk
 Sebû-yı mey gibi ya‘ nî boşaldık gâh geh tılduk
 Olaldan mübtelâ bu derd-i ‘ aşka bilmeyiz n’olduk
 O şūhuñ hasretinden çâr-çeşm-i intizâr olduk
 Bize nevbet irişse bârî ebrûsı çehâr olsa

Nice hüsñ eyledim seyrân nice ra‘ nâ güzel gördüm
 Güzel vaşında nice şî‘ ri bî-mişl ü bedel gördüm
 Ne didim Yâverâ böyle ne söyler ilen el gördüm
 Nedîmiñ olmak üzre bir neşât-âver gazel gördüm
 Olursa tâze eş‘âr öyle pāk u âb-dâr olsa

Yâver’in ikinci tahmisi kendisi gibi Enderun’da yetişmiş, oranın terbiyesini alan bir şair olan Enderunlu Nedîm’edir:

(Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün)

Ne hâkâret kim ider ol şeh-i mümtâz baña
 Ben direm eyledi luğf itmekle âgâz baña
 Hâk-i dergâhı olur mesned-i agrâz baña
 O hemân cevr ide görsün bu cefâ az baña
 Ben niyâz eylerim eylerse dağı nâz baña

‘Aşk vāreste-i kayd itdi dili bir demde
 Aramam neş’e-i bezm-i cemi cām-ı Cemde
 Telh-kām olalı hicrān ile künc-i ğamda
 İstemez kand-i lebiñ tūṭī-i dil ‘ālemde
 Rū-nümā olsa da ger āyine-i rāz baña

Diyemem biñde birin derdimiñ eyvāh size
 Neler itdi neler ol şūḥ-ı cihān bendeñize
 Geldi biñ gūne felāket reh-i ‘aşkıñda bize
 “Virmemiş ruḥṣat-ı ḥāb dīde-i ğam-dīdemize
 Öyle ğamz eyledi ol ğamze-i ğammāz bana”

Yūsufuñ yād iderek verd-i ruḥ-ı ḥandāniñ
 Gül virir ḥār-ı muġeylānı reh-i Ken‘ānni
 Ḥōş gelir cevri bile ‘āşıka cānāniñ
 “Rūz u şeb ṭavr u edāsında çekersem añın
 Gelemez zerre kadar ‘ḥālet-i i‘cāz bana”

Enderūn-ı dilimi aña ḥarīm itmegiçün
 Ḥāne-i dilde aña nāz u na‘īm itmegiçün
 Gülsitān-ı dil-i Yāverde muḳīm itmegiçün
 “O kamer çehreyi hem-bezm-i Nedīm itmegiçün
 Sīnesin itdi felek ḥāşılı dem-sāz bana”

Yâver’in son tahmisi ise kendi hocası, ona Yâver mahlasını veren Seyyid Pertev Efendi’yedir.

Tahmīs-i Ğazel-i Seyyīd Pertev Efendi

(Mef'ūlū Mefā'īlū Mefā'īlū Fe'ūlūn)

Gülveş açılıp gülmegiçün bir çemenüm yok
 Şem'-i gam olup yanmağičün encümenüm yok
 Ölse gamıyla hālime raḥm eyleyenüm yok
 “Ya' kûb-ı gamım Yūsuf-ı gül-pirehenüm yok
 Hüznüyle figān itmege beytül ḥazenüm yok”

Hicrinde ben ol gül-bedeniñ vaşlını andım
 Nār-ı gam-ı firķat ile āteşlere yandım
 Ol gonce-lebi bulmağičün ḥayli arandım
 “Eṭrāfımı ḥār-ı gam alıp kendimi şandım
 Bir şāḥçeyim tāze açılmış semenim yok”

Cūlar gibi eylerse ne var eşkim eger cūş
 Gül-gonceyi giryānlıgım it n'ola ḥāmūş
 Bülbülleri nālem n'ola eylerse de bī-hūş
 “İtdürsem olur fāḥteye zārī-i ferāmūş
 Reşk-āver-i serv-i semen ol nārvenim yok”
 Gelmez ise luṭf itmek eger yārın elinden
 Şekvā katı bī-cā olur aḡyārın elinden
 Geçdim hele ben yār-ı dil-ārāniñ elinden
 “Bī-hūde ne feryād ideyim ḥāruñ elinden
 Bu bāḡda bir gonce-gül-i nesterenim yok”

Ger ḡamzeleri çekse de her dem saña ḥançer
 Olsun daḡı ḥışm u ḡazab-ı çeşmine mażhar
 Şabr itmeli derd-i ḡamiñ çekmeli Yāver

“Tâ olmayıcağ Pertev o nev-reste hâ-âver
Destimde rehâya çeh-i ğamdan resenüm yok”

1.1.2.3. Murabba

Murabba; dörtlü, dörtlük anlamlarına gelir. Dört mısralı bendlerden oluşur. Bend sayısı 3-9 arasında değişim gösterebilir. Bendler aynı vezinde yazılır. İlk bend kendi içinde kafiyelidir. İkinci bendin son mısrası, ilk bendin kafiyesi ile uyumlu olursa buna *müzdevic murabba*, ilk bendin son dizesi, her bendin sonunda aynen tekrar ediyorsa buna da *mütekerrir murabba* denir.⁸³

Enderunlu Hasan Yâver, Divanında iki tane murabba nazım şekli kullanmıştır:

Der-İstimdâd-ı Hâzret-i Mevlânâ

(*Mef'ûlü Mefâ'îlün*)

Dergâhına geldim ben

Yâ Hâzret-i Mevlânâ

Luţf eyle meded senden

Yâ Hâzret-i Mevlânâ

Ben bî-kes ü bî-tâbum

Var mı benim aḥbâbum

Zâhirde yok esbâbum

yâ Hâzret-i Mevlânâ

Sen kân-ı mürüvvetsin

Erbâb-ı şefâ' atsin

Sulţân-ı velâyetsin

Yâ Hâzret-i Mevlânâ

⁸³ Bk. Kabaklı, a.g.e. 1973, s. 621, Pala, a.g.e., s. 333.

Nuṭṭuñ ise Raḥmānī
 Pür-neş'e-yi rûḥānī
 Āgāh ider insānı
 Yā Ḥazret-i Mevlānā

Efgende-i nālānuñ
 Bīmārī-i hicrānuñ
 Hiç bulmadı dermānuñ
 Yā Ḥazret-i Mevlānā

Her vaqt-i seḥergāhum
 'Ayyūka çıkar āhum
 Yanmışdı cigergāhum
 Yā Ḥazret-i Mevlānā

Dil 'ālem-i ḥasretde
 Her dem gam u miḥnetde
 Kılsañ beni vuşlatda
 Yā Ḥazret-i Mevlānā

Dil bülbul-i nālāndur
 Gülşen baña zindāndur
 Dīdemden ağan қандur
 Yā Ḥazret-i Mevlānā

Yāver gibi bīmārum
 Bir derde giriftārum
 'Uşşāk-ı dil-efgārum

Yâ Hâzret-i Mevlânâ

Şairin, divandaki diğerk murabbası ise müzdevic murabbadır.

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Şöyle te'sîr itdi kim 'aşkıñ efendim cânıma
La' l-i mey-günüñ gamıyla çıkmadım mey-hāneden
Bir nifāk-āmiz sözümü didiler sultānıma
Bu tegāfül bu tecāhül bu cefā āyā neden

Gūş idip inşāf iderseñ var huzūra bir sözüm
Hāk-pāy-ı pākine ferş iderek cānā yüzüm
Hāsetiñle giryenāk olmağdadır iki gözüm
Farğ olunmaz eşk-i hūn-ālūd ile peymāneden

Yogimiş hıç raħm u şefkat vāh vāh
Merħametle itmediñ efgendene bir göz nigāh
Derd-i hicrānıñla bağ işte seçilmez oldum āh
Vādī-i 'aşkıñda zinciriñ sorar dīvāneden

Perçemin ey mürğ-i pervāzī-i kalbiñ lānesi
Kendi hālīñ şem' -i hūsnūñ olsa da pervānesi
İ'timād it kavline ey Yāveriñ cānānesi
Kalmaz nār-ı gamıñla yanmada pervāneden

1.1.2.4. Kıt'a

En az iki beyitten oluşan nazım şekline kıt'a denir. İki veya daha fazla beyitten oluşan, matla ve mahlası olmadan yazılan bir biçimdir. Bu özellikleriyle gazel ve kasideden ayrılır. Kıt'alar genellikle ikinci ve dördüncü dizesiyle

kafiyelenir. İki den fazla beyitle yazılan biçimlerine *kıt'a-i kebire* denir. Bu tür kıt'alar genellikle tarih düşürmek için yazılmıştır.⁸⁴

Divanda “*Medhiyeler*” bölümünde iki adet “*Kıt'a Der-Nâ't-ı Şerif*” başlığı altında şiir bulunmaktadır. Şiirler incelendiğinde kıt'a nazım biçiminin özelliklerini taşımadığı görülmüştür. Nitekim bu şiirler matla beytiyle başlamıştır ve kıt'a nazım türünü, diğer nazım türlerinden ayırdığı özellik, ilk iki mısranın aynı kafiye olmaması gerektiğidir.⁸⁵ Divan incelendiğinde bu “kıtaların” ilk iki dizesinin aynı kafiye türünün olduğu görülmüştür. Daha önce yapılan bir çalışmada⁸⁶ bu türün şiir parçacığı olduğu benimsenirken; başka bir çalışmada⁸⁷ ise kaside olarak benimsenmiştir. Bizce bu şiir ilk görüşteki gibi şiir parçacığıdır. Söz konusu şiirler şöyledir:

Qıt'a Der-Na't-ı Şerif

(*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*)

Ey şeh-i peygamberân vey fahr-i 'âlem Muştafâ

Ey Hüdânuñ nûr-ı zâtından mücessem Muştafâ

Yâver-i bî-çâregânsın Bâis-i Ğufrânsın

Ey şalâtile selâmı farz u elzem Muştafâ

Qıt'a Der-Na't-ı Şerif

(*Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*)

Seniñ ey şâh-ı rusul cümle kelâmıñ haqdur

Âsmânile zemîn olsa muñi' elyaqdur

Nazar-ı rahmetiñ ey Hazret-i Maħbûb-ı Hüdâ

Anadan hem babadan ümmetiñe eşfaqdur

⁸⁴ Bk. Atik, a.g.e. 2016, s. 92, Pala, a.g.e., s. 273.

⁸⁵ Hasan Aksoy, “Kıt'a” *DİA*, XXV, s. 505.

⁸⁶ Bk. Yetiş Meşe, a.g.t., s. 166.

⁸⁷ Bk. Yasemin Okutan, *Divan-ı Yâver*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009) s. 20.

Enderunlu Hasan Yâver'in divanının son iki şiiri kıt'a-i kebire olup Tarih kıtasıdır. Tarih kıtaları ebced hesabına göre yazılır. Ebced hesabında her harfin rakamsal bir değeri vardır. Harfler, ebced hesabında neye tekabül ediyorsa anlatılmak ya da hatırlatılmak istenen tarihe göre yazılır. Yazılan mısra hem konu bütünlüğünü koruyacak hem de kıt'anın biçimsel özelliklerini taşıyacak şekilde olmalıdır. Belirtilmek istenen tarih, son mısradaki düşürülür.⁸⁸

Ebced hesabı karşımıza üç farklı tasnifle çıkar. Bunlardan ilki edebiyattaki tarih düşürme sanatıdır.⁸⁹ Hasan Yâver'in kullandığı ebced hesabı bu sınıfa girer. Şair, ebced hesabını tarih düşürme olarak kullanmıştır. Ebced hesabının ikinci şekli ise şöyledir: “Harflerin sayı olarak değerleri, asıl ebceddeki rakamlardan on birinci harf olan keften (=20) itibaren kendinden daha küçük bir rakam kalıncaya kadar on iki çıkarılması suretiyle tesbit edilmiştir. Buna göre kef harfinin bu sistemdeki karşılığı sekizdir (20-12=8). Sin (س) ile hının (ح), bu işlem sonucunda asıl ebceddeki değerleri olan 60 ve 600'den geriye sıfır kaldığı için bu sistemde sayısal değerleri yoktur; ilk on harf ise asıl ebceddeki değerlere sahiptir.”⁹⁰ Üçüncü şekli ise iki farklı halde karşımıza çıkar. Bunlardan biri, kullanılan harflerin değerlerinin karşılığı olan rakamların toplanarak verilmek istenen rakama ulaşılmasıdır. Diğeri ise “rakamlar, asıl ebceddeki harflerin sayı değerlerinin adlarını oluşturan Arapça kelimelerdeki harflere karşı gelen rakamların toplanmasıyla elde edilmektedir; meselâ elifin karşılığını teşkil eden 1 rakamının Arapça adı “vâhid” (واحد) olduğuna göre elifin sayısal değeri 6 (و) + 1 (ا) + 8 (ح) + 4 (د) = 19'dur.”⁹¹ şeklindedir.

Harflerin rakamsal değerleri şöyledir:⁹²

Tablo 1. 1. Ebced Hesabına Göre Harflerin Değeri

ى	ط	ح	ز	و	هـ	د	ج	ب	أ
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك
	100	90	80	70	60	50	40	30	20

⁸⁸ Bk. Tahir'ul Mevlevi, a.g.e., s. 146, Pala, a.g.e., s. 438.

⁸⁹ Mustafa İsmet Uzun “Ebced”, *DİA*, X, 69.

⁹⁰ Uzun, a.g.md., s. 69.

⁹¹ Uzun, a.g.md., s. 69.

⁹² Halil Erdoğan Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi*, Milliyet Yay. 1972 s. 71.

	غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر
	1000	900	800	700	600	500	400	300	200

Hasan Yâver'in ilk tarih kıtası şöyledir:

Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

Cenāb-ı Ḥazret-i Şāh-ı Cihān Sultān Selīm Ḥān

Açıp bāy u gedā şubḫ u mesā destin du'ā eyler

Du' a-yı devletin yirde beşer cehrile itdikce

Sürüşān-ı semā āminini gökden nidā eyler

Şeref-yāb olalı zātı ile taḫt-ı hümāyūnu

Cihānı kūs-ı 'adl ü dādı pür-şīt ü şadā eyler

Şecā' at anda ḫüsn ü ḫulḫ u luṭf u merḫamet anda

Bütün ḫalḫ-ı cihān ol şāh-ı zī-şānı şenā eyler

Süleymān-ı zamāndır mūruñ istifsār ider ḫālin

Re' āyānıñ refāhın gūş idip kesb-i şafā eyler

Cebīn-i şeh-r-yārında dirahşān pertev-i devlet

Nigāh-ı iltifātın mihr-i gerdūn ilticā eyler

O bir zıll-ı ilāhīdir ki rüy-ı 'arz-ı dünyāda

Ḥuzūrunda felek devr eyleyip ḫaddin dü-tā eyler

Hümānīñ sâyesi bî-hûde dem urmuş sa' âdetden
Turâbı sâye-i elţâf-ı şâhî kimyâ eyler

Çamer her şehriñ encâmında oldukça muhâk u selh
Ziyâ vü incilâyı şems-i luţfundan recâ eyler

Muħarremde huşûşâ kim teceddüd eyleye her sâl
Nigâhıyla ruħ-ı bî-nûrunu ferruħ liķa eyler

Hulûş üzre füzûn-ı 'ömrünüñ da' vâtı dil-h'âhim
Du' â-yı bî-riyâyı müstecâb elbet Hudâ eyler

Düşürdüm Yâverâ sâl-i cedîde bir güzel târiħ
Hilâl-i sâl-i nev el kaldırıp şâha du' â eyler (1212)

Şair, Sultan Selim'i övdüğü kıt'asında Sultan Selim'le başlayan yeni yıl 1212 tarihini düşmüştür.⁹³

Diğer tarih kıt'ası ise şöyledir:

Târîħ Berây-ı Ta' mîr-i Hammâm ü Tevsî'-i Câmekân-ı

Hâne-i Kılâr-ı Haşşa

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Şehen-şâh-ı zamân Sultân Selîm Hân-ı kerem-baħşâ

Cihânı eyledi ihyâ o kim şâh-ı cihân oldu

Kemâliyle ne mümkin vaşfin itmek ol şehen-şâhıñ

Hulâşa luţf u ihsânıyla 'âlem kâm-rân oldu

⁹³ Yetiş Meşe, a.g.t., s. 174.

Muḳārin itdi Mevlā bir silāhdār-ı kerem-kāra
Ki luṭf u cūd u iḥsān ile dilde dāstān oldu

Ki ya‘nī Seyyid ‘Abdu’llāh Aḡa ol zāt-ı bī-hemtā
Niḡāh-ı feyzmendi māye-baḡş-ı ‘izz ü şān oldu

Cenāb-ı şehr-yār-ı kāmkarı sevḳ idip ḡayra
‘İnāyetle mürüvvetle müşārun bi’l-benān oldu

Ḥuşūşā Kethudā Ḥamdu’llāh Aḡanıñ zamānında
Gürūh-ı bendegānı bu keremle şādmān oldu

Ḥamām u cāmekānı ḡāne-i kilār-ı ḡāşıñ hem
Ḥarāb u zīḳ iken tevsī‘ olup çün gülsitān oldu

Der ü dīvār u saḳf-ı pür-nuḳūşuñ yapıdırıp zībā
Müzeyyen muntazam ḡüyā ki bir ḳaşr-ı cinān oldu

Düşürdüm Yāverā ta‘mirine bir mışra‘-ı tārīḡ
Yapıldı himmet-i şehle ne zībā cāmekān oldu

Şair bu kıt’asında Seyyid Abdullah Aḡa tarafından 1210’da has odada yapılan tamiratın tarihini düşmüştür.⁹⁴

1.1.2.5. Rubai

Rubai, sözlükte dörtlü, dörtlük anlamlarına gelmektedir. Rubai nazım şekli; Türk edebiyatına, İran edebiyatından geçmiştir. Türkler dört mısralı şiire alışık olduğundan bu nazım şeklini kolaylıkla benimsemişlerdir. Rubai diğer nazım şekillerinden farklı olarak aaxa şeklinde kafiyeleşir. Birinci, ikinci, dördüncü mısrası

⁹⁴ Yetiş Meşe, a.g.t., s.174.

aynı; üçüncü mısrası serbesttir. Rubainin bir başka özelliği; diğer nazım şekillerinin aksine her mısrası farklı aruz vezniyle yazılabilir. Genelde rubai yazar şair mahlas kullanmaz. Rubailerde bir fikir kısa ve öz bir anlatımla verilir. İlk üç mısra; anlatılmak istenen felsefi, tasavvufi görüşe kısaca bir giriştir. Asıl anlatılmak istenen bahis son mısradadır. Bu oldukça maharet isteyen bir durumdur.⁹⁵ Bu özellik anonim halk edebiyatımızdaki mani türünün özelliğine benzer.

Şair, divanında bir tane rubaiye yer vermiştir. Bu rubai, divan tertip edilirken son başlık olan “Musammatlar” bölümünde değil de; divanın ilk başlığı olan “Medhiyeler” bölümünde yer almıştır. Şair rubaisini münacaat türüyle kaleme almıştır.

(*Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'*)

Yâ Rabb dil-i maḥzûnumu mesrûr eyle

Envâr-ı ilâhî ile pür-nûr eyle

Oldum ise ben her ne kadar da 'âsî

'İşyânımı 'afv eyle reh-i maḡfûr eyle

Rubai, Enderunlu Hasan Yâver'in, divanında kullandığı son nazım şeklidir. Yaver, divan edebiyatı geleneğini benimsediğinden en çok gazel nazım türünde şiir verip diğer nazım türlerinden oldukça az şiir kaleme almıştır.

1.2. Vezin

Türk edebiyatında vezin denince akla iki kavram gelir. Bunlar; hece ve aruz vezinleridir. Edebiyatımız incelendiğinde hece vezninin çok eski tarihe dayandığı görülür. Türk edebiyatının maharetli şairleri geçmişten günümüze hece vezni ustaca kullanmışlardır. Türklerin İslamiyetle tanışması, birçok şeyde değişim yaşattığı gibi, şiirde de etkileşimler, önemli değişimler oluşturmuştur. Bu tanışmadan sonra birçok şair hece vezni bırakıp aruz veznine geçiş yapmıştır.

Aruz vezni, arapların buluşudur. Araplar cahilliye döneminden bu yana şiirleriyle tanınmışlardır. Şiir yazmada, okumada oldukça mahir olan bu millet aruzla birlikte şiirlerine yeni bir soluk getirmiştir. Aruz vezni, arap edebiyatından

⁹⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., 2010 İstanbul, s.75-80.

sonra İran edebiyatına geçmiştir. İranlılar araplardan etkilendikleri aruzu değiştirip, yeni kalıplar bulmuşlardır. İslami Türk edebiyatının başladığı dönemde İran şairlerinden çok etkilenen, Türk şairleri de aruz veznini benimsemiştir. Bu şekilde aruz vezni Türk edebiyatına geçmiş, en güzel örneklerini de edebiyatımıza kazandırmıştır.⁹⁶

Benimsedikleri bahrleri dil yapımıza, ahengine bakarak seçmişler, bazı kalıplarını da yeniden yorumlamışlardır.⁹⁷

Aruz vezninin bahsedilen bu kısaca gelişiminden sonra inceleme konumuz olan divanın şairinin kullandığı bahrler ve kalıpları üzerinde durulacaktır.

Enderunlu Hasan Yâver, 218 manzumede toplam 9 bahr ve bu bahrlerin 15 kalıbını kullanmıştır.

Divanda kullanılan bahrler ve vezinler şöyledir ⁹⁸:

Tablo 1. 1. Hezec Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Hezec	Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün	47
Hezec	Mef'ûlü/ Mefâ'îlü/ Mefâ'îlü/ Fe'ûlün	33
Hezec	Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Fe'ûlün	12
Hezec	Mef'ûlü/ Mefâ'îlün/ Fe'ûlün	2
Recez	Müstef'îlâtün/ Müstef'îlâtün	1
Hezec	Mef'ûlü/ Mefâ'îlün	1
Hezec (ahreb kalıbı)	Mef'ûlü/ Mefâ'îlü/ Mefâ'îlün/ Fâ	1

Enderunlu Hasan Yâver 97 şiirinde hezec bahrini kullanmış olup şiirlerini en çok Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün kalıbıyla yazmıştır. Bu kalıpta yazdığı bir şiiri şöyledir:

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. İpekten, a.g.e., s. 131-280.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. İpekten, a.g.e., s. 131-280.

⁹⁸ Tablo Dr. Kaplan Üstüner'in a.g.e., s. 27' den yararlanıp yorumlanılarak yeniden hazırlanmıştır.

22. Gazel

(Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün)

Uruldum tîr-i müjgāna dilim pür-yāredir cānā

Amān gel virme ruḥṣat ḡamzeñe ḡün-ḡāredir cānā

‘ Aceb bilmem dōkinmez mi gözümde eşk-i ḡasretle

Dü-çeşmim çifte ḡavz olmuş aḡar fevvāredir cānā

Egerçi tarz-ı ḡavrıñ şūfiyāne gösterir ammā

Nigāh-ı çeşm-i mestiñ ise pek seḡḡāredir cānā

O zūlf-i ḡam nec(i)mde āşiyān itmişken olmuşdur

Kebüter-vārī mürḡ-i dil yine āvāredir cānā

Ferāmuş eylediñ ḡıç şormadıñ sen Yāver-i zārı

Ne rütbe derd-i ‘aşkıñla seniñ bī-çāredir cānā

Tablo 1. 2. Remel Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Remel	Fâ ilâtün/ Fâ ilâtün/ Fâ ilâtün/ Fâ ilün	58
Remel	Fe ilâtün/ Fe ilâtün/ Fe ilâtün/ Fe ilün	32
Remel	Fâ ilâtün/ Fâ ilâtün/ Fâ ilün	2
Remel	Fe ilâtün/ Fe ilâtün/ Fe ilün	5

Hasan Yāver 97 şiirinde remel bahrini kullanmıştır. Bu bahr ile kaleme aldığı şiirlerin en çoğunu da Fâ ilâtün/ Fâ ilâtün/ Fâ ilâtün/ Fâ ilün kalıbı ile yazmıştır. Bu kalıpta yazdığı bir şiiri şöyledir:

138. Gazel

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Haste-i bî-tâb-ı aşkım hâtırım şormaz mısın
 Nâzenînim ahdîña peymânma tırmaz mısın
 Şeh-süvârim çek inânın tuse-i reftârınıñ
 Esb-i nâzîñ pek hırâmân eylediñ yormaz mısı
 Hatt gelince bir daķıķa bend-i sineñ açmadıñ
 İşte aḡşâm oldu artık sa' atıñ kırmaz mısın

Luḡ u iḡsânıñ zamânında baña ey tıfl-ı nâz
 Dest-i cevriñ ile biñ seng-i sitem urmaz mısın

Yâver-i derd-i derûnum ol ḡabîbim gel amân
 Haste-i bî-tâb-ı aşkım hâtırım şormaz mısın

Tablo 1. 3. Muzari Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Muzarî	Mef'ûlü/ Fâ ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ ilün	11

Bu kalıba örnek: 190. Gazel:

(Mef'ûlü Fâ' ilâtü Mefâ'ilü Fâ' ilün)

Ser-asker itdi ġamze-i ceng-âveri Ali
 Kırdı geçirdi ḡıḡmla âlemleri Ali

Kıldı serây-ı ḡalbimi nûrıla pür-şuâ
 Tâb-âveri-i mihr-i ruḡ-ı enveri Ali

Maḡmûm-ı aşk-ı tâbiş-i ruḡsârınım seniñ
 Şun teşnegâna la'le-i leb-i kevşeri Ali

Ger hâkim olsa mesned-i ʿizz u ğurūrda

Bir hüküm iderse fâriğ ider dâveri ʿAlî

İtdi qarî̄n-i merḥamet ü luṭf u iltifât

Gördükde hâl-i zâr-ı dil-i Yâveri ʿAlî

Tablo 1. 4. Müctes Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Müctes	Mefâʿilün/ Fe ilâtün/ Mefâʿilün/ Feʿilün	7

Bu kalıpta yazdığı şiirlerinden biri: 139. Gazel

(Mefâʿilün Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün)

Bu zulmü sensin iden bendeñe a zâlim sen

Tegâfûl itme yeter tuymadıñ mı hâlim sen

Düşüp ayığıña rû-mâla iktidârım yok

O rütbe kesdiñ efendim benim mecâlîm sen

Tefekkürüm gice gündüz senin vişâliñdir

İnan şahîhi bu hep hʿâb u hep ḥayâlim sen

Kimi mehi kimi mihri ider mişâl ammâ

Cemâl-i Yūsufʼa cânâ benim mişâlîm sen

Ne hâle girdi ğam-ı ʿaşkıñ ile baḳ Yâver

Bu zulmü sensin iden bendene a zâlim sen

Tablo 1. 5. Seri Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Seri	Müfte'ülün/ Müfte'ülün/ Fa'ülün	4

Yâver'in bu kalıpta kaleme aldığı şiirlerinden biri olan 5. gazel şöyledir:

(Müfte'ülün Müfte'ülün Fâ'ülün)

Hemçü perî şanki nihândır baña

Gelmiyeli hayli zamândır baña

Ġamzeleri zaħmından ħaste dil

Mihr-i ruħu sînedede cândır baña

Şîve vü reftâr idişi ol şehiñ

Şanki hemân âb-ı revândır baña

Dîde-i güyâsıñ ol âfetîñ

Her müjesi tîĝ-i zebândır baña

Yâre kızan deyü hemân Yâverâ

Dîde-i dâĝım nigerândır baña

Tablo 1. 6. Hafif Bahri

Bahr	Vezin	Şiir Sayısı
Hafif	Fe ilâtün/ Mefâ'ülün/ Fe'ülün	2

Yâver'in bu kalıpta yazdığı iki şiirden biri olan 123. gazel:

(Fe' ilâtün Mefâ'ülün Fe'ülün)

Nār-ı aşkıñ mekânıdır göñlüm

Şu'leler gülsitânıdır göñlüm

Hasretiñle seniñ a şüh-ı cihân

Bâğ-ı hicriñ hazânıdır göñlüm

Eyledi tâ cigergehimde karar

Tîr-i gamzeñ nişânıdır göñlüm

Vâkıf-ı lehce-i nigâhıñdır

‘Âlemiñ nüktedânıdır göñlüm

Yâverâ ‘arşa çıkdı pâyesi tâ

Bir şehiñ âstânıdır göñlüm

Şair, 9 kalıbı da mahir bir şekilde kullanmıştır. En çok tercih ettiği kalıpların yanı sıra oldukça az örneği bulunan kalıplarda da yazmaktan geri durmamıştır.

1.3. Kafiye-Redif

Kafiye ve redif aynı başlık altında incelenebilecek iç içe geçmiş terimlerdir. Nitekim kafiye olmadan redif olmaz. Bu eskiden beri süregelen bir kuraldır. Türk edebiyatının bilinen ünlü kaynakları⁹⁹ bu görüşü savunur. Bununla birlikte bazı kaynaklar¹⁰⁰ da kafiyesiz redif olabileceği görüşündedir. Edebiyatımızda birinci görüş daha yaygındır. Çünkü bir şiirde kafiye aranırken kelimenin köküne bakılır. Kelimenin kökü bulunduktan sonra; kökteki benzeyen harfler kafiye, geri kalan ekler ya da aynen tekrar edilen kelimeler rediftir. Kafiyeye yer verilmeden anlamca ve biçimce aynı olan kelime ve eklerin mısra sonlarındaki tekrarına “redifli kafiye” denilmiştir. (Bu görüş yaygın değildir.) İncelenilen kaynaklardan yola çıkarak özetle şu denilebilir ki; bir şiirde kafiye olmadan redif aranmaz.

⁹⁹ Bk. Kabaklı, a.g.e. 1973, s. 643-650, Tahir’ul Mevlevi, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁰ Bk. Pala, a.g.e., s. 249.

Kafiye mısra sonlarında yer alan ses benzerliğidir. Şiirin biçimsel özelliklerindedir. Edebiyatımızda, tarihi oldukça eskiye dayanır. Türk edebiyatının ilk yazılı kaynağı olan Orhun yazıtları incelendiğinde nesir türü olmasına rağmen seci adı verilen nesir kafiyelerine rastlanılmaktadır.¹⁰¹

Kafiye şiire ahenk, okuyucuya keyif verir.

Enderunlu Hasan Yâver de divanındaki nazımları çeşitli kafiye türleriyle süslemiştir. Kafiye yapı bakımında beş çeşittir. Bunlar yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye, tunç kafiye ve cinas kafiyesidir.

1.3.1. Yarım Kafiye

Mısra sonunda kelimenin kökünde tek harfin benzemesiyle oluşur. Hasan Yâver, divanında yarım kafiye oldukça az yer vermiştir. Bu gazellerden biri şöyledir:

7. Gazel

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Esmerü'l-levniñ olur şîrîñ edâsı vâkı' â

Pek güzel semt-i Hicâzîñ dil-rübâsı vâkı' â

Olsa Loğman u Felâtun çâre-sâzı neylesün

Derd-i 'aşkıñ olmayınca bir devâsı vâkı' â

Serserî vü derbeder olmak muğarrerdîr hele

Öyle şûh-ı pür-cefânîñ mübtelâsı vâkı' â

Cân feda eyler imiş herkes metâ' -ı vuşlata

Ben ħarîdâr olmadım yokdur bahâsı vâkı' â

Bî-vefâ bir dil-rübâ dirler idi gerçek imiş

Yâvere yok ħayriye vardır vefâsı vâkı' â

¹⁰¹ Kabaklı, a.g.e., s. 643.

1.3.2. Tam Kafiye

Mısra sonunda kelimenin kökünde bir sesli, bir sessiz harfin benzemesiyle oluşur. Yâver divanında tam kafiyeye oldukça fazla yer vermiştir. Bunlardan biri ise şöyledir:

145. Gazel

(Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün)

‘Aklıñ yitirip şoñra mı ‘âkıll olacaksın

Ser-ħalka-i ‘uşşāka mı dāhil olacaksın

Şühānla pek ülfeti artırdıñ efendim

Kendiñ gibi bir āfete mā’il olacaksın

Şem’-i ruħ-ı cānāneyi gördükce uçarsın

Pervāne gibi yanmağa kâ’il olacaksın

Giryende görüp dün baña cānān didi yolda

Şabr eyle ki maṭlūbuña nā’il olacaksın

Rü’yāda bu şeb gördüñ ise yārını Yāver

Müjde saña bir büseye nā’il olacaksın

1.3.3. Zengin Kafiye

Dize sonunda kelimenin kökünde birden fazla sesli ve sessiz harfin benzeşmesidir. Yâver, divanın büyük bir bölümünde zengin kafiyei tercih etmiştir.

20. Gazel

(Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün)

Ben idersem leb-i cān-baħşıñ için cānı fedā

Hele sen eyleme bu ‘āşıq-ı nālānı fedā

Ol siyeh-zülf-i semen-būyu ḥayāl eylerisem
 Çeşm-i giryānım ider ḥāb-ı perīşānı fedā

Gerdeni ṭavḳ-ı muḥabbetle muḳayyed olalı
 İtmedi mürğ-i dilim serv-i ḥırāmānı fedā

Terk-i āh eyleme mümkün mi efendim ‘uşşāk
 ‘Andelībān ide mi nāle vü efgānı fedā

Eyledim ben daḥı nā-mümkin iken ey Yāver
 Ḥavf-ı aḡyār iderek meclis-i cānānı fedā

Yāver, divanında tunç ve cinas kafiyeye yer vermemiştir.

Redif; daha önce de bahsedildiği gibi dize sonlarında aynen tekrar edilen, kök, kelimenin dışında kalan ek ve kelime gruplarıdır.¹⁰² Divan, rediflerden yana da oldukça zengindir. Öyle ki Yāver, redifleri; ek, tek kelime, ek ve kelime, çift kelime, birleşik fiil ve ikilemeler olarak bol çeşitli kullanmıştır.

Redifi sadece ek olan gazellerden biri: 166. Gazeldir:

(Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün)

Gūşun siper eyler ‘uḳalā zaḥm-ı zebāna
 İşgā mı ider söylenilen her hezeyāna

Üftādeligim ḥalk-ı cihān ṭuydu bilirsin
 Ḥācet mi begim ḥālimi ben şerḥ u beyāna

Bālā ḳadini beñzedirdim serv-i seḥiye
 Reftārınḥı teşbīh iderim āb-ı revāna

¹⁰² Kabaklı, a.g.e. 1973, s. 647.

Şarmış bele k̄ānūn kuşāğın püskülü şarkar
 Ğāyetle yakışmış amān ol mūy-ı miyāna

Yāver ideyim dirse daḥı va^ç dine ...

Eyler yine ^çuşşākıña biñ türlü bahāne

Redifi tek kelime olan 64. Gazel:

(Fā^ç ilātūn Fā^ç ilātūn Fā^ç ilūn)

Her nigehi siḥr-i nev-īcād olur

Her müjesi ḥançer-i cellād olur

Saña fütāde olan ey serv-ḳadd

Ḳayd-ı cihāndan daḥı āzād olur

Cān u dilim ey ruḥu gül-i nevān

Her ne vakit görse seni şād olur

Her kim ola şā^çir-i aşḥāb-ı ^çaşk

Nāmı cihān içre begim yād olur

Yāver-i āvāreniñ ^çaşkın ile

Kārı hemān nāle vü feryād olur

Redifi ek ve kelime ile kurulan 43. Gazel:

(Fā^ç ilātūn Fā^ç ilātūn Fā^ç ilātūn Fā^ç ilūn)

Çaşnī-senc-i leb-i mey-gūn-ı cānāndır ḳadeḥ

Aniñ içün cāy-gīr-i bezm-i rindāndır ḳadeḥ

Āf-tāb-ı rūy-ı sākī olmuş ^çaḳs-endāz aña

Kim nazarda böyle çūn mihr-i dıraḥşāndır ḳadeḥ

Meclisiñdir bâde-i telhe halâvet-bağş olan
Fırkatiñle sevdigim gūyâ tolu kandır çadeh

Vāyedār oldu leb-i rūh-āveriñden ey perī
Şanki tās-ı çeşmesār-ı āb-ı hayvāndır çadeh

Her ne dem tutsa tehī Yāver olur bī-zīb u fer
Dest-i sākīde nigīn-i la‘l-i rümmāndır çadeh

Redifi çift kelime olan 35. Gazel:

(Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün)

Çaddiñ var iken kāmēt-i tūbāya ne minnet
La‘liñ var iken bâde-i hamrāya ne minnet

Cān-dādelik ey āfete tarz-ı nigeħ-āmūz
Rāhiñda seniñ ‘āşık-ı şeydāya ne minnet

‘Ālem tatalım şūh-ı cihān ile pür olmuş
Sen kim olasın ğayrı dil-ārāya ne minnet

Gāhice temāşā-yı leb-i baħre giderdim
Şimden gerü bu eşkle deryāya ne minnet

Ta‘yīb olunur mu cedel-i ğayr ile Yāver
Ol şūh için ağyār ile ğavgāya ne minnet

Redifi birleşik fiil ile kurulan 26. Gazel:

(Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

Faħr ile faħr ideyim kalbe ğinā vir yā Rabb
Kāmēt-i hālime cesbān-ı kabā vir yā Rabb

Ḥasret-i yār eleme eyledi dil-ḥaste beni
Kerem it derdime vaşlıyla devā vir yā Rabb

Künc-i ğamda kıatı çokdan beridir ğam-ġındır
Dil-i maḥzūnuma luṭfuñla şafā vir yā Rabb

Bī-vefālıķla mişāl olsa sezādır bi'llāh
Sen o hercā'ı vü bī-raḥma vefā vir yā Rabb

Ne kıadar sāde ise Yāver-i zārñ süḥanı
Ḥōşca ta' bīr ideyim ḥüsn ü edā vir yā Rabb

Redifi ikilemelerden oluşın 176. Gazel:

(Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün)

Ne āteşdir derūnumda yanar āheste āheste
' Aceb dinmez mi eşkimde aķar āheste āheste

Mu' atṭardır dimāġım bŷy-ı zŷlfüñle seniñ cānā
O bŷlālarla şabā her dem eser āheste āheste

O şŷḥuñ cilve-i nāzı o ġŷftār-ı fŷsŷn-sāzı
Nice dānā-dili şeydā ider āheste āheste

Hezārān nāz ile ol kıāmet-i serv-i sehī-nāzım
Çemenzāra çıkıp ġāhī gezer āheste āheste

Saña ' ayş u ṭarab zevķ u şafālar itdirir ammā
Felek cām-ı ġamı Yāver şunar āheste āheste

Redifi kalıp kelime grubundan oluşan 173. Gazel:

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Hâlimi bildir gönül ol yâra Allah ' aşkına

Hayli demdir teşneyim dîdâra Allah ' aşkına

Neşter-i gâmzenle gelseñ bir kıan alsañ ey tabîb

' Aşkla dil-hün olan bîmâra Allah ' aşkına

Hâtır-ı maḥzûn mu kıaldıñ gâmiñla pek ḥarâb

Haste-i hicrânıña bir çâre Allah ' aşkına

Şem' -i ḥüsnüñ pertev-i envârına şubḥ u şâm

Yanmasın pervâneveş dil nâra Allah ' aşkına

Merḥamet eyler bulunmaz mı ' aceb kim Yâverâ

Ben ğarîb-i bî-kes ü nâ-çâra Allah ' aşkına

Yâver 81. ve 192. gazellerinde kafiye kullanmamıştır. Altı gazelinde de redif kullanmadan sadece kafiye kullanarak şiir yazmıştır.

Yâver kafiye ve redif kullanmada oldukça başarılıdır. Çeşitli redif kullanımlarıyla şiirlerini süslemiş, okura ahenk zevkini tattırmıştır.

2. NAZIM TÜRLERİ

Şiirlerin konularına göre aldığı isimlere nazım türü denir.

Enderunlu Hasan Yâver'in divanında, "medhiyeler" başlığı altında sırasıyla iki münacatı, altı na'tı vardır. Bazı gazellerinin ve kıt'alarının içinde de medhiye ve fahriye türleri bulunmaktadır.

2.1. Münacat

Münacatın sözlük anlamı, bir şeyi fısıldama, yalvarma, kulağa söyleme gibi anlamlara gelir. İstilah manası, Allah'a dua etme, O'ndan isteme, O'ndan dileme

anlamlandırılır. Edebî literatürde ise konusu Allah'a; dua, yalvarma, yakarma, O'ndan af dileme olan manzum ve mensur eserlere münacaat denir. Münacaat türü, kaside, gazel, kıt'a gibi nazım biçimleri tercih edilerek genellikle manzum olarak yazılır. Şair münacat türünde eser verirken Allah'tan yardım ister, günahlarından dolayı pişman olup tövbe istiğfar eder, af diler. Müretteb divan yazan şairler bir gelenek olarak divanlarına münacat nazım türü ile başlar.¹⁰³ Enderunlu Hasan Yâver de divanına münacat türünde başlamıştır:

Münâcât Be-dergâh-ı Kâdîyü'l-Hâcât

(*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ülün*)

Meded senden ilâhî 'âcizâne

Gedâ-yı müstemend-i bî-kesâne

Olursa senden olur lutf u ihsân

Çuluñ Yâver ğarîb-i nâ-tüvâne

Yâver divanına rubai nazım biçimiyle yazdığı bir münacat ile devam eder:

Rubâ'î

(*Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'*)

Yâ Rabb dil-i maḥzûnumu mesrûr eyle

Envâr-ı ilâhî ile pür-nûr eyle

Oldum ise ben her ne kadar da 'âsî

'İşyânımı 'afv eyle reh-i mağfûr eyle

Enderunlu Hasan Yâver'in bu iki münacatı dışında divanında 26.,27.,28. gazellerini de münacat türünde yazmıştır.¹⁰⁴ Bu üç münacat türünden biri olan 28. gazeli şöyledir:

(*Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün*)

Kârum benim âh ile fiğân eyleme yâ Rabb

¹⁰³ Bk. Dr. Necla Pekolcay- Selçuk Eraydın, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1976, ss. 142-149, Doç. Dr. Cemal Kurnaz, *Münâcât Antolojisi*, TDV Yay. Ankara, 1992, s. 1.

¹⁰⁴ Bkz. Üstüner, a.g.e., s. 82-83.

Seyl-âb-ı sirişk-i âbı kıan eyleme yâ Rabb

Bu bād-ı semûm-ı tef-i sûz-ı cigerimle

Gül-berg-i ruĥ-ı yârı ĥazân eyleme yâ Rabb

Ben her ne kıadar ‘âsî vü mücrim de olursam

Setr eyle benim ‘aybım ‘ayân eyleme yâ Rabb

Oldu dil ü cân ġamze-i cânânla mecrûĥ

Tîr-i tiġ-i aġyâra nişân eyleme yâ Rabb

Bir kimseyi bâr-ı ġam-ı hicrân u sitemle

Yâver ġibi bî-tâb u tûvân eyleme yâ Rabb

2.2. Na’t

Na’tın kelime anlamı; bir şeyi övme, niteleme, vasıf ġibi anlamlara gelir. Edebî ıstılahta ise Peyġamberimiz (s.a.v)’i övme amacıyla yazılan şiir türüne denir. Genellikle na’t deyince aklımıza Efendimiz (s.a.v)’e yazılan şiir türü gelir. Fakat na’t sadece Peyġamberimiz (s.a.v)’i deġil; dört halifeyi, evliyayı, şeyhleri, bazı din büyüklerini övme amacıyla yazılan tüm şiir türlerini kapsar. Hz.Muhammed (s.a.v)’i öven na’t lar onun risaleti, mucizeleri, hicreti ġibi noktalara deġinir. Na’t yazan şairin amacı; peyġambere olan sevgisini, muhabbetini, ġüzel meziyetlerini dile getirmektir. Şair, na’tını Peyġamberimiz (s.a.v)’in şefaatine sığınarak ona salat getirerek sonlandırır. Divan tertiplerinde münacaatlardan sonra genellikle na’tlar gelir. DİNİ-tasavvufi şairler arasında bu bir gelenektir. Na’tlar nazmın hemen her biçimiyle yazılıyor olmakla birlikte genellikle kaside nazım türü tercih edilmiştir.¹⁰⁵

Hasan Yâver’in divanında altı tane na’t vardır.¹⁰⁶ İlk beş na’tını Hz. Muhammed (s.a.v) içindir. Son na’tını ise Mevlâna için yazmıştır. Yâver, na’tlarını;

¹⁰⁵ Bk. Atik, a.g.e., 2016, s. 146-147, Pekolcay-Eraydın, a.g.e., s. 149-152, Muammer Yalçın, Türk Edebiyatında Nazım ve Nesir, Çizgi Kitabevi, Konya 2008, s. 119-120.

¹⁰⁶ Bk. Üstüner, a.g.e., s. 57-62.

gazel, kıt'a ve murabba nazım türlerinde dile getirmiştir. Gazel türündeki na'larından biri şöyledir:

Na' t-1 Şerîf

(*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün*)

Eñ evvel ' aşıkıñ olmuş Hudadır yâ Resûla'llâh

Ki soñra ' aşıkânıñ enbiyâdır yâ Resûla'llâh

Cemâl-i bâ-kemâliñ tâb-ı mihri olsa ' aks-endâz

Riyâz-ı cennete behcet-nümâdır yâ Resûla'llâh

Şeb-i târîk-i hicrânında da bî-nûr kılmam ben

Hayâliñ kılbime nûr u ziyâdır yâ Resûla'llâh

Nizâr u zâr u nâlân ise de redditme luğf eyle

Saña cân u dil-i zârım fedâdır yâ Resûla'llâh

' İnâyet kııl efendim Yâveriñ ' işyânına bakma

Cenâbından kulun pür-ilticâdır yâ Resûla'llâh

Şairin, Mevlâna'ya yazdığı murabbası ise divanın nazım biçimlerinin incelendiği *murabba* başlığı altında örneklendirilmiştir.

2.3. Medhiye

Medhiye, övme, övgü anlamlarına gelir. Kasidenin bir bölümüne verilen isim olması yanında, bir nazım türü olarak da ele alınır. Medhiye türü; dört halifeyi, dönemin önemli devlet adamlarını, din ve tarikat adamları gibi belirli kimseleri övmek için yazılır.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Pala, a.g.e., s. 301, Yalçın, a.g.e., s. 128-129, Cengiz, a.g.e., s. 63.

Hasan Yâver, gazellerinden; 49. gazelinin makta beytinde Sultan Selim’e, 66. gazelinin makta beytinde Râîf’e, 190. gazelinde Hz.Ali’ye, 191. gazelinde Mustafa isimli bir şahsa¹⁰⁸ 201. gazelinde de Rüstem Ağa’ya medhiye yazmıştır.

Şeh Selîmiñ Yâverâsâ hep du‘ â-h‘ânı olup

Kılsa ol şâha açıp destin sezâdır lâleler (G 49/ 9)

“Laleler, Yâver gibi Sultan Selim’in her zaman duacısı olup, padişah için el açıp niyaz etseler yakışır.”¹⁰⁹

Şair, gazellerinin dışında iki tarih kıt’asından ilkinde Sultan Selim Han, Seyyid Abdullah Ağa, Hamdullah Ağa; ikinci kıt’asında ise Sultan Selim Han’a medhiye yazmıştır. Bu iki tarih kıt’asını, divanın nazım biçimlerinin incelendiği bölümde, *kt’*’a başlığı altında örneklendirilmiştir.

2.4. Fahriye

Fahriye, şairin kendini ve şiirini övdüğü türlere verilen addır. Çeşitli nazım biçimleriyle yazılıyor olduğu gibi kasidenin bir bölümüne de fahriye adı verilir. Bazı gazellerin makta beyitlerinde de şairin kendini övdüğü görülür. Şair kendi şiirini, beğendiği şairlerle karşılaştırarak ya da sadece kendini överek şiirini konuşturur. Kaleminin maharetini bu beyitte gösterdiğinden olacak ki oldukça süslü bir uslubu tercih eder.¹¹⁰ Enderunlu Hasan Yâver de kendini ve şiirini çoğu gazelin makta beytinde övmüştür.

Âteş-i âhum yaqar eş‘ârımıñ ma‘ nâsını

Yoğsa ma‘ nâyı mu‘ aqqad eylemez taqrîrimüz (G 83/ 4)

İddi‘ â-yı tayy-ı mazmûnıla olsun Yâverâ

Seyr-i hûbân-ı Nedîm’üñ şi‘ rine tanzîrimiz (G 83/ 5)

“Şiirlerimin anlamını, içten gelen ahımın ateşi tutuşturur. Sözle ifade etmemiz, anlaşılması zor/ kapalı manayı vuzuha kavuşturamaz. / Ey Yâver! Nedim’in

¹⁰⁸ Yetiş Meşe, a.g.t., s. 213.

¹⁰⁹ Üstüner, a.g.e., s. 100.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Pala, a.g.e., s. 145-146, Yalçın a.g.e., s. 130, Cengiz, a.g.e., s. 67.

güzellerinin seyri ile ilgili şiirine, mazmunlarını atlayarak iddialı bir naziremiz olsun.”¹¹¹

Gerçi şîrîm sâde ammâ ma‘ nâsı bî-gânedir

Hîç söz olmaz Yâverâ mazmûn-ı nev-îcâdıma (G 171/ 5)

“Ey Yâver! Şiirim gerçi sadedir; ama anlam dünyası, hayallere sığmayacak kadar geniştir. Yeni icat ettiğim mazmunlara ise hiç söz olmaz.”¹¹²

Bî-tekellûf dinilen Yâver-i zârın gâzelin

Gele tanzîr ide bir şâ‘ ir-i mâhir nerede (G 177/ 5)

“ Zavallı Yâver’in külfetsiz, yapmacıksız yazdığı gazellerine nazire söyleyecek usta şair nerede?”¹¹³

Dîvâneme imrâr-ı nazar itmeden âyâ

Yâver bu benim hâlîmi yârân bilir mi (G 203/ 5)

“Ey Yâver! Dostlar, divanımı dikkatli bir şekilde okuyup incelemeyen, acaba benim halimi bilirler mi?”¹¹⁴

3. EDEBÎ SANATLAR

“Kusursuz, yani fasih ve yerinde, yani belîğ olan sözün süsleridir ki ‘Sanâyi-i Bedîa’ da derler. ‘Bedî’ denilen ilmin mevzûunu bunlar teşkil eder.”¹¹⁵

Şiirin söz oyunlarını ustaca kullanmak klasik türk edebiyatının temel taşlarından. Şair şiirindeki hissiyatı edebi sanatlar yardımıyla okuyucuya aktarır. Şiirin tahlili, şairin ruh hali, düşünceleri, anlam derinliği bu sanatlar yardımıyla analiz edilir.¹¹⁶

3.1. Mecaz

Anlatılmak istenen şeyin, akla ilk gelen gerçek anlamı dışındaki anlamlarının kullanılmasına mecaz denir. Mecazlı söyleyişte anlatılmak istenene soyut bir anlam yüklenir.

¹¹¹ Üstüner a.g.e., s. 126.

¹¹² Üstüner a.g.e., s. 194.

¹¹³ Üstüner a.g.e., s. 199.

¹¹⁴ Üstüner, a.g.e., s. 218.

¹¹⁵ Tâhir’ul Mevlevî, a.g.e., s. 40.

¹¹⁶ Yalçın a.g.e., s. 68.

Divanda mecazlı söyleyişler oldukça fazladır. Bu tarz söylemler anlama zenginlik katar. Edebî sanatların çoğu mecazlı söyleyişlerle yapılır.

Dâğ dâğ olmuş derünü nâr-ı hasretle yanar

Hem yine sîr-âb çün tîğ-i kazâdır lâleler (G 49/ 5)

Beyitte lalerin içinin özlem ateşiyle yandığını belirten şair, mecazlı bir söyleyişle gazelini süslemiştir.

Firâk-ı yâra şabr itmez dem-â-dem dîde kan ağlar

Begim hasretkeş-i dîdârîñ olmuşdur hemân ağlar (G 57/ 1)

Şairin, ilk dizesinde bahsettiği “gözlerin kan ağlaması” mecaz sanatına bir örnektir.

O hûnî gamze-i nâ-mihr-bândan zâr zâr oldum

Çatı pür-yâre mecrûhum uruldum tîr-i müjgândan (G 143/ 4)

Enderunlu Hasan Yâver bu beytinde, gamzenin kan dökücü ve şefkatsiz olduğundan dolayı ağladığını; kirpik oklarıyla vurulup vücudunun yaralarla dolu olduğunu belirterek mecazlı bir söyleyişi tercih eder.

3.2. Teşbih

Aralarında ilişki bulunan iki şeyi birbirine benzetme sanatına teşbih denir. Soyut bir kavramın daha iyi anlaşılması için veya anlatılmak istenen şeyin daha çarpıcı bir üslubla okuyucuya tesir etmesi için tercih edilir. Edebiyatımızda en çok kullanılan söz sanatlarının başında gelir.¹¹⁷

Enderunlu Hasan Yâver, divanında en çok teşbih sanatını kullanmıştır.

Her nigehe sihr-i nev-îcâd olur

Her müjesi hançer-i cellâd olur (G 64/ 4)

Şair burada sevgilinin her bakışını sihre, her kirpiğini de celladın kılıcına benzetmiştir.

Kirişme mest-i nigâhın beni harâb idiyor

Seniñ bu âteş-i aşkıñ ciger kebâb idiyor (G 59/ 1)

Şair, aşkının ateşini ciğer kebabın ateşte yanmasına benzetir.

¹¹⁷ Bk. Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebî Sanatlar Antolojisi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, by., ty., s. 99, Necmeddin Şahiner, *Edebî Sanatlar*, Güryay Matbaası, İstanbul 1975, s. 43-45.

İttişāl ol mihr-i ruḥ-sār-ı semā-i ʿ işveye

Çeşmimi mānend-i şeb-nem itmeyince olmadı (G 200/ 3)

Şair, bu dizede üç adet teşbih yapmıştır; gözünü çiğ tanesine, sevgilinin yanağını güneşe, cilvesini de gökyüzüne benzetir.

3.3. İstiare

Bir benzetme sanatında kendisine benzetilenin olup, benzeyenin bulunmamasına istiare sanatı denir. Benzetilen unsur, güçlü olan unsurdur. İstiare bu unsurla yapılır.¹¹⁸

Bâğ-ı dilde şalınan serv-i dil-ārā mı gelir

Bilemem yoḥsa ki bir ʿ arʿ ar-ı bālā mı gelir (G 68/ 1)

Hasan Yâver bu beytinde sevgilisinden açıkça bahsetmemiş, onu gönül okşayan servide, yüksek ardıç ağacında aramıştır.

Sen ol nūr-ı siyāhı görmediñ mi ey dil-i şeydā

Yanımdan bir siyeh-çerde güzel bir nev-civān geçmiş (G 89/ 2)

Şair, esmer sevgilisinden açıkça bahsetmemiş onu siyah bir nur, esmer benizli körpe bir fidanda gizlemiştir.

Yazık mürğ-i dilim efgānla zaḥm itdirmek istermiş

O bir güldür kim olur dā ʿ ima feryāddan maḥzūz (G 93/ 4)

Şair, sevgilisini dizelerinde gönül kuşu olarak nitelendirip istiare sanatını kullanmıştır.

3.4. Tezat

Tezat, birbirine zıt iki nesnenin bir arada kullanılması sanatıdır.¹¹⁹

O şūḥun çeşm-i mesti ʿ aşıka gāhī nihān söyler

O ḥünī ğamzeler tiğ elde ammā kim ʿ ayān söyler (G 63/ 1)

Şair, sevgilinin aşığına sözlerini gizli söylediğini belirttikten sonra tezat sanatı yaparak sevgilinin bakışlarını elindeki kılıçla açık bir şekilde söylediğini de ekler.

¹¹⁸ Karaalioğlu, a.g.e., s. 111-116.

¹¹⁹ Şahiner, a.g.e., s. 76-77.

Bu bahār-ı   alemin dil-keş hevâsın görmedim

Bülbül ağlar gül güler ben bir şafâsın görmedim (G 124/ 1)

Şair, edebiyatımızın ünlü ikilisi bülbül ve gül imgelerini kullanarak tezat yapar. Bülbülün ağladığını, gülün ise güldüğünü belirtir.

Cünbiş itse cümle   âlem ben yine miñnetdeyim

Vâşıl olsa yâra her kes ben yine  asretdeyim (G 125/ 1)

Şair, bu beyitte herkesin eğlenip kendisinin sıkıntıda olduğunu ve yine herkesin sevgiliye kavuşup kendisinin ise ayrılıkla hasret içinde olduğunu dile getirerek iki kez tezat sanatına başvurmuştur.

3.5. Telmih

Asıl anlatılmak istenen durumu atasözü, kıssa, fıkra ya da hadise gibi eski olaylarla anımsatıp çağrışım yolu ile okuyucuya aktarmaktır¹²⁰

Anuñçündür ider beytü'l hazende zâr u efgânlar

Züleyhâ-yı dilim bir Yûsuf-ı Ken' âna  asretdir (G 70/ 3)

Şair kendi ayrılığını Yusuf ve Züleyha mesnevisini hatırlatarak, Züleyha'nın Yusuf'a duyduğu özlem gibi olduğunu belirtir.

Beytü'l-añzâna mişâl oldu mekânım şimdi

Baňa yâr oldu bu şeb Yûsuf-ı Ken' ân-ı firâk (G 100/ 2)

Yâver bu beyitte, Hz.Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılarak babası Hz.Yakup'a hasret bırakılmasını atıf yapıp hatırlatmış, kendi aşk ayrılığını da bu hasrete benzetmiştir.

Eylerdi çâk çâk o dâmân-ı   işmeti

İtse niğâh Yûsuf-ı Ken' âna gözlerin (G 113/ 2)

Hasan Yâver, bu beytinde Hz.Yusuf kıssasında bahsedilen Mısır kadınlarının Yusuf'u görünce ellerindeki bıçakla meyve yerine kendi parmaklarını doğramalarını hatırlatır.

¹²⁰ Bk. Yalçın, a.g.e., s. 81, Karaalioğlu, a.g.e., s. 97, Şahiner, a.g.e., s. 53.

Enderunlu Hasan Yâver, telmih sanatını genellikle Hz.Yusuf suresinde geçen olaylara ya da Yusuf ve Züleyha hikayelerine atıfta bulunarak kendi duygularını dile getirir.

3.6. Teşhis ve İntak

Teşhis sanatı, hayvanlar ve cansız varlıklara insana özgü özelliklerin verilerek şahsileştirilmesidir. İntak ise nutuk kelimesinden gelir. Bu da şahsiyet verilen insan dışı varlıkların konuşTURULMASI anlamına gelmektedir. İntak sanatı teşhis sanatından bağımsız düşünülemez. Her intakta teşhis vardır ama her teşhiste intak yoktur.¹²¹

Yaver, divanında genellikle teşhis sanatını tek başına kullanmış, nadiren intak sanatına da yer vermiştir.

‘ Aks eylese mir’ât-i cemâlindeki hâlet

Eylerdi helâk kendisini dîde-i âfet (G 38/ 1)

Şair bu dizesinde güzel göze insana özgü olan mahfetme özelliğini vererek, gözü kişileştirmiştir.

Eşk-i çeşmim ki ider âb-ı ruḥ-ı yâra meded

‘ Âteş-i ‘ aşkım ider şu‘le-i ruḥsâra meded (G 45/ 1)

Yaver bu beyitte teşhis ve intak sanatını birlikte kullanmıştır.

Şair, gözyaşlarının sevgilisinin yanağından yardım istediğini belirtip insana ait özelliği cansız varlığa aktararak teşhis; aynı zamanda gözyaşı ile sevgilisinin yanağını konuşTURARAK intak sanatı yapmıştır.

Ol gül-i ter hem-dem-i ḥâr olduğun bilmez miyiz

Ey dil-i şeydâ seniñ zâr olduğun bilmez miyiz (G 75/ 1)

Bu beyitte gül ve dikenin arkadaş olduğunu belirten şair, sadece canlı varlıklara özgü olan arkadaşlık özelliğini cansız varlığa aktararak teşhis sanatını kullanmıştır.

¹²¹ Karaalioğlu, a.g.e., s. 125-130, Şahiner, a.g.e., s. 56-61.

3.7. İstifham

Soru sorularak yapılan bir edebî sanattır. Fakat; amaç, sorulan soruya cevap istemek değil; dikkat çekmektir. Asıl anlatılmak istenen duygu sorunun içinde belirtilir.¹²²

Enderunlu Hasan Yâver'in divanında istifham sanatını kullandığı beyitler şöyledir:

Ru 'yet o mühür-dîde-i bî-dâra mı maḥşûş

Rü 'yâda görülmek daḥı enzâra mı maḥşûş (G 90/ 1)

“O ay (parçası güzeli) görmek uyanık göze mi mahsustur?/ Rüyada görülmek de bakışlara mı mahsustur?”¹²³

Ḥaṭṭ gelince bir daḳîka bend-i sîneñ açmadıñ

İşte aḥşâm oldu artık sa' atıñ kırmaz mısın (G 138/ 3)

“Ferman gelince bir dakika gönül baḡını açmadın. / İşte akşam oldu! Artık saatini kurmuyor musun?”¹²⁴

Niçün ol meh beni rencide-ḥâṭır eyliyor dirler

‘ Aceb bir var mıdır ḥöşnüd olmuş dil-rübâsından (G 150/ 3)

“ ‘O ay (gibi parlak güzel), benim gönlümü neden incitiyor?’ dersin./ Acaba şu dünyada sevgilisinden memnun olmuş biri var mıdır? ”¹²⁵

3.8. Mübalağa

Abartı sanatı olup, bir durumu olduğundan farklı göstermektir. Duygunun şiddetini belirtmek için kullanılır.¹²⁶

Dil esîriñ zaḥm-ı müjgâniñla oldu zaḥmnâk

Ṭotalım bir nîm-nigâha niyyetiñ olmuş senin (G 114/ 3)

Şair, bu beytinde mecaz, teşhis ve mübalağa olmak üzere üç ayrı sanatı birlikte kullanmıştır. Nitekim mecaz ve mübalağa birbirinden bağımsız düşünülemeyen sanatlardır. Beyitteki mübalağa sanatı şöyle kullanılmıştır: “(Ey

¹²² Karaalioğlu, a.g.e., s. 77-80, Şahiner, a.g.e., s. 23-24.

¹²³ Üstüner a.g.e., s. 133.

¹²⁴ Üstüner a.g.e., s. 169.

¹²⁵ Üstüner a.g.e., s. 178.

¹²⁶ Şahiner, a.g.e., s. 29.

sevgili!) Senin esirin olan gönül, kirpiklerinin açtığı yaralarla yaralandı. Senin göz ucuyla da olsa bakmak istediğini varsayalım.”¹²⁷

Eylemem şimden gerü āb-ı revāna i‘ tibār

Bu ağan seyl-āb-ı eşkim cūy-bārımdır benim (G 122/ 2)

Şair bu beytinde gözyaşlarını sele benzetip, bunun kendisinin bir ırmağı olduğunu belirtir. Gözyaşlarından biriken bu ırmağın gerçekte var olan akarsuyu geçtiğini, kendi ırmağı varken artık hiçbir akarsuya itibar etmeyeceğini söyler.

Her kaṭresi reşk-āver olur baḥr-i muḥīte

Çeşmimden eşkimi ‘ummān bilir mi (G 203/ 2)

Şair gözyaşlarının engin denizleri geçtiğini hatta okyanusların bile bunu kıskandığını belirtirek mübalağa sanatını kullanmıştır.

3.9. Nida

Nida; şairlerin duygularının coşması durumunda, şiirlerinde bahsettikleri kişinin ya da olayın sanki karşılarında olduğunu hayal ederek onlara seslenme sanatıdır.¹²⁸ Genellikle ünlem ile kullanılır.

Enderunlu Hasan Yâver şiirlerinde nida sanatına çokça yer vermiştir.

Ol müy-ı miyāniñ dime ey dil beli vardır

Bir kerre der-āgūş-ı miyān eylemedin hiç (G 41/ 4)

Şair bu beytinde gönle seslenmiş olup; “Ey gönül! Beli kıl gibi ince olan (güzelin) ‘Beli vardır’ deme. Bir kez olsun sarıp kucaklamadın.”¹²⁹ Diyerek gönlüne seslenerek nida sanatını kullanır.

Muntazır teşrifine üftādegāniñ bekliyor

Gel hırām-ı nāzile itme edā ey serv-ḳadd (G 46/ 4)

Yâver ikinci beyitte sanki sevgilisi karşındaymışçasına ona “Ey servi boylu! “ diye seslenir ve onun yanına gelmesini ister.

Yâver gibi ben de oldum ey dil

Üftādesi bir cefalı yāriñ (G 107/ 5)

¹²⁷ Üstüner, a.g.e., s. 152.

¹²⁸ Yalçın, a.g.e., s. 76.

¹²⁹ Üstüner, a.g.e., s. 93.

Yâver bu gazelin son beytinde mahlasını kullanarak, ilk dizede gönüle seslenip onunla dertleşir.

Nida sanatı bu örneklerde görüldüğü gibi genellikle teşhis ve istifham sanatlarıyla birlikte kullanılır.

3.10. Hüsn-i Talil

Anlatılmak istenen olayı; onun gerçek sebebine değil; hayali ve güzel olan başka bir sebebe bağlanma sanatıdır.¹³⁰

Ḥüb olduğu bu şehir-i ferîñ âb u hevâsı

Olmuş gibi gül-çehre-i ḥübânına bâ'îş (G 40/ 3)

Şair, güzellerin gül yüzünün sebebini; şehrin ikliminin güzelliğinden olduğunu belirterek bu durumu güzel bir nedene bağlamıştır.

Gördükde rûy-ı yârı olup bâğ u dâğ dâğ

Güller kızardı reşkle hep oldu dâğ dâğ (G 95/ 1)

Şair, güllerin doğal kırmızı renginin sebebini, sevgilinin yüzünü görmesine bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

Yâver görünce ol gül-i gülzâr-ı behceti

Güller kızardı reşkle hep oldu dâğ dâğ (G 95/ 5)

Enderunlu Yâver, bu beyitte de rengi kırmızı olan güllerin kırmızılığının nedenini kıskançlıktan kızarma olarak belirterek hüsn-i talil sanatını kullanır.

3.11. Tenasüp

Kendi aralarında anlamca yakın olan birden fazla kelimenin, birbiriyle uyumlu şekilde kullanılmasına tenasüp denir.¹³¹

Öyle deryâ-nüş-ı şahbâ-yı mey-i 'aşqım ki ben

Neş'e virmez sâkıyâ destîndeki şahbâ baña (G 6/ 2)

Yâver'in bu beytindeki içki, şarap, sarhoş, kadeh kelimeleri tenasüp sanatını oluşturur.

Neşter-i gamzenle gelseñ bir çan alsañ ey çabîb

¹³⁰ Şahiner, a.g.e., s. 19.

¹³¹ Yalçın, a.g.e., s. 78.

‘Aşkla dil-hün olan bīmāra Allah ‘aşkına (G 173/ 2)

Şair bu beyitte doktor, kan, hasta, neşter kelimelerini bahsettiği konu ile ilişkilendirerek tenasüp sanatını kullanmıştır.

Sīm-i eşk eyledim ĩşār metā‘-ı hūsne

Naqd-i dil geçdi o tācir-beçeniñ zimmetine (G 178/ 4)

Enderunlu Hasan Yâver bu beytinde servet, gümüş, tacir, hazine kelimelerini şiirli anlatımıyla süsleyerek kullanmış olup tenasüp sanatını oluşturur.

3.12. Cinas

Yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı olan kelimelerin şiirin konu bütünüyle uyumlu olarak kullanılmasıdır.¹³²

Şarşar mı anı āh benim şarşar-ı āhım

Nev-reste fidāndır daħı Allāha emānet (G 38/ 4)

Şair sarsar kelimelerinden ilkini rüzgâr anlamında, ikincisini ise sarsmak fiili olarak kullanmıştır.

¹³² Şahiner, a.g.e., s. 81.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDERUNLU HASAN YÂVER DİVANI'NDA DİNÎ MUHTEVA

“Din, bütün toplumlarda sadece uhrevî hayatı değil dünyevî hayatı da etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Bu yüzdendir ki bütün dinler; siyaseti, kültürü, sosyal hayatı ve sanatı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Öyleki bu etkilenmeye sanat açısından bakıldığında dinin, sanat ve edebiyatın kaynağı olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.”¹³³ Bunun için din bir yaşam biçimidir. Bu, daha çok son din olan İslamiyet için daha genel geçer bir durumdur.

1. DİNÎ MUHTEVAYI OLUŞTURAN KAVRAMLAR

1.1. Allah

Şairler, divanlarında çoğunlukla Allah'tan, O'nun tek ve bir oluşundan, kendilerinin acziyetinden bahsedip, O'na dua ederler. Tasavuf geleneğinde yetişen çoğu şair, divanlarını Allah'a yalvarma, af dileme, O'nu övme gibi konularından oluşturmuşlardır. Enderunlu Hasan Yâver ise divanında yalnızca beş münacata yer vermiştir. Bunun dışında çeşitli gazellerinin, medhiyelerinin ve kıtalarının¹³⁴ birkaç beytinde Allah'tan bahseder. Bu gazellerde Allah, Rab, Hûda, Hak, Mevla, İlahi, Rahman sıfatlarını, diğer gazellerde ise Allah'a yemin anlamındaki “vallahı, billahi” zarflarını kullanır.

Nihâl-i kıdd-i bâlâsını yâ Rabb ser-firâz eyle

Beni çün sâye pâ-mâl eyledi ol kıamet-i dil-keş (G 88/ 3)

Târîh-i Sâl-i Cedîd

Hulûş üzre füzûn-ı ‘ömrünüñ da‘ vâtı dil-h‘âhım

Du‘ â-yı bî-riyâyı müstecâb elbet Hudâ eyler (Kt 2/ 11)

¹³³ Hakan Yekbaş, “Divan Şiirinde Kur’an”, *İstem*, S. 16, 2010 s. 230.

¹³⁴ Diğer örnekleri için bk. Üstüner, a.g.e., s. 57,58, G 19/5, G 26, G 27, G 28, G 38/4, G 88/3, G 143/5, G 168/5, G 171/1, G 173, G 182/3, G 192/5, G 201/1, G 201/12, Kt 2/11, M 3/1, M 6/1, M 8/4.

1.2. Melek

Melekler nurdan yaratılmışlardır. Cinsiyetleri yoktur. Yemez, içmez ve uyumazlar. Allah onlara ayrı bir kudret vermiştir. İri cüsselidirler. Kanatları vardır. Görevleri Allah'ın itaatlerine uymaktır. Dört büyük melek Cebrail, Azrail, Mikail ve İsrâfil'dir. Münker, Nekir, Kiramen Kâtibin, Hafaza, Rıdvan, Malik ise bize bildirilen diğer meleklerdendir. Kur'an-ı Kerim'de de meleklerin fiziki ve diğer belirli özelliklerinden bahsedilir¹³⁵.

Divan edebiyatında, melekler pek çok şair tarafından şiirlere konu olmuştur. En yaygın kullanımı ise sevgilinin meleğe benzetilmesidir; melek yüzlü, melek huylu, melek sima vb.¹³⁶

Enderunlu Hasan Yâver divanında üç yerde melek kavramını kullanır¹³⁷:

Hiçâzî bir melek-sîmâ güzel buğdâyî esmerdir

‘İzârî sebz-i tih gül-gündür bir verd-i aḥmerdür (G 52/ 2)

Perî-zādân-ı melek nâz u istiğnâ kuluñdur hep

Leḫâfette ten-i nâzikteriñ rûḫ-ı muşavverdür (G 52/ 4)

1.2.1. Azrail

Dört büyük melekten biridir. Allahu Teâla onu canlıların ruhunu almakla görevlendirmiştir. Çoğu kaynaklarda melekü'l- mevt (ölüm meleği) olarak da geçer.¹³⁸

Enderunlu Hasan Yâver divanında bir yerde sevgilisini Azrail'e benzetir:

Geh helâk eyler teğâfûl ile hem-çün Azrâ'îl

Geh nigâh-ı rûḫ-baḫşîñ derde derman gösterür (G 66/ 2)

¹³⁵ Bakara 2/30-34, Hicr 15/28-29, Hud 11/69-70, Zariyat 51/24-28, Necm 53/5, Tahrim 66/6, Tekvir 81/20, En'am 6/93, Fatır 35/1, Melekler için ayrıntılı bilgi bk. Ali Erbaş, M. Sait Özervarlı, "Melek" *DİA*, XXIX, 40-42.

¹³⁶ Pala, a.g.e s. 303, "Şairlerin Divanlarında Melekler" için ayrıntılı bilgi bk. Ali Cahit Selvi, *Türk İslam Edebiyatında Melek*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), s. 49-62.

¹³⁷ Diğer kullanım için bk. Üstüner a.g.e., M 5/1.

¹³⁸ Pala, a.g.e., s. 50.

1.3. Kutsal Kitaplar

Allahu Teâla tarafından melekler aracılığıyla insanlara mesaj olarak gönderilen kitaplara kutsal veya ilahi kitaplar denir. İlahi denmesinin sebebi Allah'ın kelam sıfatının bir sonucudur. Öyleki bu kutsal kitaplar Allah kelimidir. Bu ilahi kitapların içeriğinde beşerî olan hiçbir şey yoktur.¹³⁹ Bunlar Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'dir. Divan edebiyatımızda bu kutsal kitapları şairler şiirlerine konu etmiştir.

Enderunlu Hasan Yâver de divanında kutsal kitaplardan sadece Kur'an-ı Kerim'e yer vermiştir.

1.3.1. Kur'an-ı Kerim

“Din ve kutsal kitaplar, birçok araştırmacı tarafından sanatın en önemli kaynağı olarak görülmektedir. Söz konusu İslâm dini ve Kur'an olunca bu görüşün doğruluk payı daha da artmaktadır. Özellikle Türklerin İslâm'ı kabulüyle birlikte Kur'an; Türk milletinin kültüründe, sanatında ve edebiyatında önemli değişimlere sebep olmuştur. Kur'an, bu bakımdan bir anlamda divan şiirine hayat vermiştir. Bu yüce Kitap, gerek söyleyişindeki mükemmellik gerek i'câzı gerekse muhtevası ile divan şairlerini derinden etkilemiştir. Divan şairlerinin tamamı, şiirlerinde bir vesileyle Kur'an'a atıfta bulunmayı gelenek hâline getirmişlerdir.”¹⁴⁰

Divan şiirinde Kur'an-ı Kerim'e; sevgilinin yüzü, hattı, güzelliği benzetilir. Kur'an'ın hareketleri, harfleri, her bir ayrıntısı sevgilide karşılık bulur.¹⁴¹ Hasan Yâver divanında dört semavi kitaptan sadece Kur'an-ı Kerim'i tek bir beytinde kullanmıştır.

Aña müjgâni çün i' râb eger kim sâye-rîz olsa

Ruğu ol hürde hâtlarla şanırsın levh-i Kur'andır (G 60/ 3)

1.4. Peygamberler

“Divân edebiyatında eser vermiş şairlerin istisnasız hepsi mutlaka eserlerinde peygamber ve peygamber kıssalarından az ya da çok faydalanmışlardır. Zaten kıssa-i

¹³⁹ *İlmihal İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013, C. 1, s. 101.

¹⁴⁰ Yekbaş., a.g.m., s. 199.

¹⁴¹ Pala, a.g.e., s. 279.

enbiya bu edebiyatın başlıca yararlandığı ana kaynaklardandır. Peygamberlerle ilgili en çok işlenen konular, hayat hikâyeleri, mucizeleri, kendileri ile özdeşleşmiş vasıflar olarak ön plana çıkmaktadır. Divân edebiyatı çerçevesinde yazılmış eserlere baktığımızda en çok şu peygamberlerin geçtiği görülmektedir: Âdem, Dâvud, Eyüp, Hızır, İbrahim, İdris, İsa, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Şuayb, Yakub, Yunus, Yusuf ve Muhammed (s.a.v).”¹⁴²

Enderunlu Hasan Yâver’in divanında yer verdiği peygamberlere ve geçtiği beyitlere aşağıdaki bölümde yer verilmiştir.

1.4.1. Hz. Nuh

Hz. Nuh, peygamberler tarihinde en uzun yaşayan peygamber olarak bilinir. Hz. Nuh’un kavmi çok inatçı bir kavimdir. Hz. Nuh’un uzun uğraşları sonucunda kavminden, ona çok az sayıda inanan olmuştur. Kendi oğlu ve karısı dahi Hz. Nuh’a iman etmemiştir. Hz. Nuh, Allah’a kavminin bu inatçı tavrı nedeniyle beddua eder. Bedduasının karşılığında Allah ona bir gemi yapmasını emreder. Marangozluk, tarihte ilk Hz. Nuh ile başlamıştır. Hz. Nuh marangozların pîri olarak kabul edilir. Hz. Nuh mesajına iman eden insanlarla beraber emredilen bu gemiyi inşa eder. Neslin devamı için gemiye her hayvan türünden bir çift alır. Tufan günü geldiğinde geminin dışında kalanlar helak olur.¹⁴³

Hasan Yâver, divanında Hz. Nuh’un tufan olayına telmihte bulunarak kendi gözyaşlarını tufana benzetmiştir:

‘ Âlemi ğarķ itdigin tūfān-ı Nūḩuñ Yāverā

Eşk-i çeşm-i dīde-i ḩūn-bārdan kıldım kıyās (G 84/ 5)

1.4.2. Hz. Yakub

Dedesı Hz. İbrahim, babası Hz. İshak’tır. İsrailoğulları onun soyundan gelmiştir. İki eşinden 12 oğlu vardır. Oğullarından en çok Hz. Yusuf’u sever. Diğer oğulları bu sevgiyi kıskanır ve aralarında plan yaparak Hz. Yusuf’u kuyuya atarlar. Hz. Yakub yıllarca evlat hasreti çeker. Bu hasrete ve imtihana karşılık “Bana düşen

¹⁴² Ahmet Selman Yiğit, “Naili Divâm’nda Peygamberler”, *Mavi Atlas*, 7 (1)/2019 s. 232.

¹⁴³ Hz. Nuh için ayrıntılı bilgi bk. Ömer Faruk Kahraman, “Nuh”, *DİA*, XXXIII, 224-227.

güzelce sabretmektir”¹⁴⁴ der. Sabır denildiğinde Hz. Eyyub ve Hz. Yakub peygamberler akla gelir. Yılları ağlamakla geçen Yakub peygamber âmâ olur. Kendisini ağlamaya verdiği bu kulübeye beyt’ül ahzen denilmiştir.¹⁴⁵ Yakub peygamberin hasreti, ağlamasından âmâ oluşu ve sabrı yazılan şiirlere telmihte bulunarak konu olur.

Enderunlu Hasan Yâver Hz. Yakub’un hüznünü, ağlayan gözlerinin âmâ oluşuna telmihte bulunarak kendisine benzetir;¹⁴⁶

Girye vü zâr-ı dem-â-demden bu nâ-bînâlığa

Hem-çü Ya’ kûb oldu çeşm-i hûn-feşânım mübtelâ (G 16/ 2)

Yûsuf gibi her dil-ber-i ra’ na güzel olmaz

Ya’ kûb nebi hûznüne hiç bir bedel olmaz (G 79/ 1)

1.4.3. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf, Kur’an-ı Kerim’de Yusuf suresinde anlatılır. Hz. Yusuf’un hayatı surede de “ahsen’ül kassas” olarak belirtildiği¹⁴⁷ gibi en güzel kıssadır.

Edebiyatımızda Hz. Yusuf’un güzelliği, iffeti, babasına olan hasreti, Kenan ilinden oluşu, rüyaları tabir edişi, Züleyha sebebiyle yaşadıkları pek çok şiire konu olmuştur. Divan şiirinde en çok anılan peygamberdir. Çoğu şairlerimiz Yusuf ve Züleyha/Zeliha mesnevileri yazmıştır.¹⁴⁸ Kur’an-ı Kerim’de “Züleyha” adı hiç geçmeyip ondan “o kadın” olarak bahsedilir. Bu ismin bize israiliyyat kaynaklarından geçtiği rivayet olunur.

Enderunlu Hasan Yâver de Hz. Yusuf’tan çokça bahsetmiştir.¹⁴⁹

Eylerdi çāk çāk o dāmān-ı ‘işmeti

İtse nigāh Yûsuf-ı Ken’āna gözlerin (G 113/ 2)

Kimi mehi kimi mihri ider mişāl ammā

¹⁴⁴ Yusuf 12/18.

¹⁴⁵ Pala, a.g.e., s. 478.

¹⁴⁶ Diğer örnek için bk. Üstüner, a.g.e., Th 3/1.

¹⁴⁷ Yusuf 12/3.

¹⁴⁸ Pala, a.g.e., s. 483-484.

¹⁴⁹ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., M 5/2, G 70/3, G 79/1, G 100/2, G 144/1, Th 2/4, Th 3/1.

Cemâl-i Yûsuf'a cânâ benim mişâlüm sen (G 139/ 4)

1.4.4. Hz. Süleyman

İsrailoğullarına gönderilen bir peygamberdir. Hz. Davud'un oğludur. Babasından sonra peygamberlik ve saltanatı birlikte yöneten ikinci kişidir. Babası zamanında yarım kalan Mescid-i Aksa'nın inşasını tamamlamıştır. Allah Hz. Süleyman'ın duasına icabet etmiş, ona eşsiz bir saltanat vermiştir. Öyle ki bu saltanat mucizelerle doludur; cinler ve hayvanlar onun hükmü altındadır, kuşların ve hayvanların dilini bilmektedir, rüzgâr emrine verilmiş; istediği yere dakikalar içinde ulaşmıştır, Hudhud kuşu onun habercisidir, yüzüğü ve Sebe halkının melikesi Belkıs ile diyalogu Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette anlatılır.¹⁵⁰ Verilen bu mucizelerle ve bilgeliğiyle kırk yıl devleti yönetmiştir.¹⁵¹ Divan edebiyatında; Hz. Süleyman, Belkıs ile olan mücadelesi, hudhud kuşu, mühürü ve karınca ile diyalogu nedeniyle anılmaktadır. İncelediğimiz divanda, karınca ile diyaloguna telmihte bulunulmuştur. Bu diyalog Kur'an-ı Kerim'de karınca manasına gelen Neml suresinin 17. ve 19. ayetlerinde geçmektedir: *“(Allah tarafından) Süleyman'a, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ve harp nizamında yürüyen ordular toplandı. (Somunda) karıncalarla (dolu bir) vadiye geldikleri zaman, karıncalardan biri: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezip geçmesin!' dedi. (Süleyman) onun bu sözünden dolayı gülercesine tebessüm etti ve 'Ey Rabbim! Gerek bana, gerekse anne ve babama verdiğin nimete şükretmemi ve beğeneceğin işleri yapmamı bana nasip eyle ve beni rahmetinle inandığımı yaşayan kulların arasına kat. 'dedi”*¹⁵² Kur'an-ı Kerim'de geçen bu ayete telmihte bulunan Enderunlu Hasan Yâver, divanının tek bir beyitinde Hz. Süleyman'a şöyle yer vermiştir:

Süleymân-ı zamândır mûruñ istifsâr ider hâlin

Re'âyânîñ refâhın güş idip kesb-i şafâ eyler (Kt 2/ 5)

¹⁵⁰ Bk. Bakara 2/102-251, Enbiya 21/78-82, Sebe 34/12-21, Sad 38/30-40, Neml 27/15-44.

¹⁵¹ Hz. Süleyman için ayrıntılı bilgi bk. Ömer Faruk Harman, Hüseyin Akkaya, “Süleyman” *DİA*, XXXVIII, 60-62.

¹⁵² *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Mehmet Türk, Özdemir Kitabevi, Şubat 2010, Neml 27/17-18.

1.4.5. Hz. İsa

Hz. İsa, İsrailoğullarına gönderilen son peygamberdir. Hz.Meryem'in oğludur. Mucizevi bir doğumla dünyaya gelmiştir.¹⁵³ Doğumuyla birlikte çeşitli mucizeler Allah tarafından Hz. İsa'ya ardı ardına verilir. Daha kundakta bebekken konuşması, âmâ olanları iyileştirmesi, çamurdan yaptığı bir kuşa (Allah'ın emriyle) can vermesi, ölüleri diriltmesi, gökten sofrayı indirmesi gibi mucizeleri Kur'an-ı Kerim'de yer alır.¹⁵⁴ Divan edebiyatında da Hz. İsa'ya verilen bu mucizelere teşbih veya telmih yoluyla atıfta bulunularak beyitlere konu edilir.¹⁵⁵ Enderunlu Hasan Yâver de Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesine telmihte bulunur:

Bulsa çok mu yine mevt̄isi hayat

Ne var ol ı̄ İsi-i Meryem geliyor (G 53/ 2)

1.4.6. Hz. Muhammed (s.a.v)

Hz. Muhammed (s.a.v), son peygamberdir. Tek bir kavme değil tüm insanlığa gönderilmiştir. Hayatı, ahlakı, savaşları, mucizeleri, sözleri; hadis, islam tarihi ve siyer-i nebi alanlarını oluşturmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz (s.a.v)'den çokça bahsedilir.¹⁵⁶

Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı İslami Türk edebiyatını oluşturan önemli unsurlardandır. Peygamberimizi metheden manzum, mensur eserler na'ti; Kur'an-ı Kerim'de İsrâ suresinin ilk ayetinde geçen "*Miraç*" mucizesi miraciyyeleri; onun hayatı, seferleri, veda hutbesi siyer-i nebiyi; doğumu, doğumuyla gerçekleşen mucizevi olaylar mevlidleri, onun vasıflarını, güzelliğini tavsif eden mensurlar hilyeleri, onun sözleri hadis-i erbain türlerini oluşturur.¹⁵⁷

Enderunlu Hasan Yâver divanında Hz. Muhammed (s.a.v)'i medheden beş na't yazmıştır.¹⁵⁸

Dönerler şevkiñ ile nüh felekler yâ Resûla'llâh

¹⁵³ Meryem 19/18-22.

¹⁵⁴ Bakara 2/84, Meryem 19/16-34, Nisa 4/156-159, Maide 5/109-120.

¹⁵⁵ Pala, a.g.e., 235.

¹⁵⁶ Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı için ayrıntılı bilgi bk. Prof. Dr. İbrahim Sarıçam, *Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay. Ankara 2002.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Pekolcay-Eraydın, a.g.e., s.143-205, Murat Ak, *Şair ve Peygamber*, Ketebe Yay., İstanbul 2019.

¹⁵⁸ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., M 3, M 4, M 5, M 6, M 7.

Şalat eyler saña gökde melekler yâ Resûla'llâh (M 5/ 1)

Ey şeh-i peygamberân vey fahr-i 'âlem Muştafâ

Ey Hüdâniñ nûr-ı zâtından mücessem Muştafâ (M 6/ 1)

1.5. Dört Halife (Çâr-Yâr-i Güzîn)

İslam tarihi kaynaklarında Peygamber Efendimiz (s.a.v)'den sonra gelen dönem, dört halife devri olarak geçmektedir. Bu dönemde sırasıyla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali halife olarak göreve gelmişlerdir. Çâr-Yâr ise dört seçkin dost demektir. Dört halifeye bu isim verilmiştir. Edebiyatımızda bu adla çeşitli medhiyeler yazılmıştır. Her biri öne çıkan ahlakıyla özdeşleşmiştir: Hz. Ebu Bekir doğruluğuyla, Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Osman iffeti ile, Hz. Ali ilmiyle mesnevilerde övülmüşlerdir.¹⁵⁹

1.5.1. Hz. Ali

Hz. Ali, Peygamberimiz (s.a.v)'in amcasının oğlu ve damadıdır. İlk müslümanlardandır. Çocuk yaşta müslüman olmuştur. Hiç putlara tapmadığından “Kerremallahu vecheh” ismiyle anılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in himayesinde büyümüştür. Onunla birlikte hemen her sefere çıkmıştır. Vahiy kâtipliğinde bulunmuş, sancaktarlık yapmış ve savaşlar esnasında kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Osman'dan sonra hilafete geçmiş, devrin son halifesi olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından Ebû Turab lakabı verilmiştir. Bunun yanında “el-Murtazâ” ve “Esedullâhi'l-gâlib” lakabları da vardır.¹⁶⁰

Edebiyatımızda kahramanlık, imamlık, velilik yönleriyle şiirlere konu olur. Atı ve çatal uçlu kılıcı zülfikar, şiirlerde ona eşlik eder.¹⁶¹ “Kahramanlık ve cömertliliği ile de ön plana çıkan Hz. Ali'nin özellikle ilminden ve velîliğinden bahsetmek Türk şiirinde bir gelenektir.”¹⁶²

¹⁵⁹ Murat Ak, *Türk İslam Edebiyatında Aşere-i Mübeşşere*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009) s. 27.

¹⁶⁰ Hz. Ali için ayrıntılı bilgi bk. Ethem Ruhi Fığlalı, M. Yaşar Kandemir, “Ali” *DİA*, II, 375-378.

¹⁶¹ Pala, a.g.e., s. 18-19.

¹⁶² Ak, a.g.t., s. 42.

Enderunlu Hasan Yâver 190. gazelini Ali redifiyle yazmış olup Hz. Ali'yi medh etmiştir,¹⁶³

190. Gazel

Ser-^ç asker itdi gâmeze-i ceng-âveri ^ç Alî

Çırdı geçirdi hışmla ^ç âlemleri ^ç Alî

Çıldı serây-ı kâlbimi nûrıla pür-şu^ç â

Tâb-âverî-i mihr-i ruḥ-ı enverî ^ç Alî

Maḥmûm-ı ^ç aşk-ı tâbiş-i ruḥsârınım seniñ

Şun teşnegâna la^ç l-i leb-i kevşeri ^ç Alî

Ger ḥâkim olsa mesned-i ^ç izz u gurûrda

Bir ḥükm iderse fâriğ ider dâveri ^ç Alî

İtdi qarî-i merḥamet ü luṭf u iltifât

Gördükde ḥâl-i zâr-ı dil-i Yâveri ^ç Alî

1.6. Kaza ve Kader

Allah'ın ezeli ve ebedi ilmi neticesinde evvelden takdir ettiği olaylara kader, o olayların yeri ve zamanı geldiğinde vuku bulmasına ise kaza denir. Kader ve kaza imanın şartlarından biridir.¹⁶⁴ Kadere îmân ise, İslâm akidelerinden biri olmakla birlikte mümin olma şartlarından biridir. Bu inanca göre, mülk sahibi Allâh'tır ve dolayısıyla sahip olduğu mülkünde dilediği gibi tasarruf etmeye hakkı vardır.¹⁶⁵

Divan edebiyatında kaza ve kader konusu çeşitli sanatlarla şairler tarafından şiirlerde yerini bulmuştur. Bazı şairler, kaza ve kadere atıfta bulunarak “felek” kelimesini de kullanır. Dünyayı dokuz felek çevreler. İç içe geçen bu feleklerden dokuzuncusu atlas feleğidir. Bu feleğin diğerlerine nazaran ters dönmesi bahtın kötü

¹⁶³ Diğer örnek için bk. Üstüner a.g.e., G 135/1-5.

¹⁶⁴ Kaza ve kader için ayrıntılı bilgi bk. *İlmihal İman ve İbadetler*, s. 132-135.

¹⁶⁵ Yûsuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA*, XXIV, 58-63.

olması ve talihin kapanması manalarına gelir. Çoğu şairler de feleği, kaderi ve bahtı ilişkilendirerek bu manada kullanmışlardır.¹⁶⁶

Dîvân şiirinde çarh, çerh, sipih, devrân, gerdûn, zamâne, zemâne gibi kelimeleri karşılayan felek, yıldızların insan talihine etki ettiği inancına bağlı olarak her türlü kötülüğün, uğursuzluğun nedeni sayılmış ve bu yüzden şairlerce devamlı olarak şikâyet konusu edilmiştir. Özellikle kaza ve kadere itiraz edemeyen söz konusu şairler, dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara yorumlayarak kendilerini daha rahat bir şekilde ifade etmişlerdir.¹⁶⁷

Hasan Yâver, divanının üç yerinde kaza-kader¹⁶⁸, on iki yerinde de felek¹⁶⁹ kelimelerini kullanmıştır.

İtdirir mi işini herkese tedbîr-i kazâ

Ne murâd itse ider âdeme taqđîr-i kazâ (G 24/ 1)

Maţlûb için ey ‘âciz-i nâçâr u dil-efgâr

Yalvar kader-i Hâzret-i Hâkka sebep olmaz (G 80/ 2)

Şu‘ le-i âhım ile nüh felegi döndüreyim

Dem-i serdim ile deryâları da dondurayım (G 127/ 1)

1.7. Ahiret ile İlgili Kavramlar

“Ölümden sonra gidilecek olan öteki dünya, sonsuz âlem olan âhiret, tüm insanların öldükten sonra göreceği, müşâhede edeceği bir âlemdir. İslâmiyete göre âhirete îmân, mümin olma esaslarındandır. Ebedî âleme bir geçiş olarak kabul edilen âhiret ölümle başlar. Ölümden sonra ise haşrolunacak güne kadarki süreye ve âleme “berzâh âlemi” denir. Bu geçiş süreciyle birlikte ebedî hayat da başlamış olur. Aslında tam anlamıyla âhiret hayatının başlaması kıyâmetin kopmasıyla birlikte başlar ve kıyâmetin kopmasının hemen ardından da âhiret ile alakalı aşamalar zuhûr

¹⁶⁶ Felek için ayrıntılı bilgi bk. Pala, a.g.e s. 149-150.

¹⁶⁷ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz:Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 209, Cemal Kurnaz, “Felek”, *DİA*, XII, 306.

¹⁶⁸ Üstüner, a.g.e., G 24, G 80/2, G 75/3.

¹⁶⁹ Üstüner, a.g.e., G 54/5, G 56/5, G 75/2, G 89/15, G 127/5, G 176/5, G 181/1, G 185/4, Kt 2/7, Th 2/5 M 5/1.

eder. Bu aşamalar, İsrâfil'in ikinci kez sûra üflemesiyle başlayacak olan diriliş, haşr, amel defterlerinin verilişi, hesap, mîzân, havz, şefâat, sırat, cennet, cehennem ve a'râf aşamalarıdır.”¹⁷⁰

Enderunlu Hasan Yâver'in, divanında yer verdiği ahiret ile ilgili kavramlardan olan kıyamet, mahşer, cennet, cehennem, sırat ve kevser havuzu örnek beyitleriyle aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

1.7.1. Kıyamet

Tüm insanlığın; İsrâfil (a.s.)'in sura üfmesiyle dirilip, mahşerde toplanacakları güne kıyamet denir. Kıyamet gününde evrenin tüm düzeni bozulmuş olacak, insanlar kendilerinden bihaber şekilde mahşer alanına doğru yürüyeceklerdir. Kur'an-ı Kerim'de, kıyamet alametleri ve kıyametin nasıl kopacağı ile ilgili bilgiler yer alır. Bu ayetlerde kıyamet sahneleri tasvir edilir.¹⁷¹

Divan edebiyatında kıyamet genellikle kendi içindeki dini terimsel anlamıyla kullanılır.¹⁷² Hasan Yâver de kıyametin dünya hayatının son bulunduğu gün olması sebebiyle sevgilisinin kendisini yeryüzünün bu son gününe kadar sarhoş edeceğinden bahseder:

Mest idiyor tâ-be-kıyâmet beni

La' l-i lebiñ bâde-i ser-şâresi (G 198/ 4)

1.7.2. Ahiret

Kıyametin kopmasıyla başlayan ebedi hayata ahiret denir. Sûr'un üfürülmesiyle insanlar dirilecek ve mahşerde toplanacaklardır. Sonrasında insanlar hesaba çekilecek ve dünya hayatında işledikleri iyi veya kötü tüm amellerinin karşılığını alacaklardır.

İslam akaidi üç temel unsurdan oluşur. Bunlar; tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Ahiret islam inancının temeli olduğundan önem teşkil eder. Kur'an-ı Kerim'de "dünya hayatının geçici oyun ve eğlenceden ibaret olduğu, asıl kalıcı ve gerçek mutluluğun ahiret yurdu olduğu"¹⁷³ndan bahsedilir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, I, 543-548.

¹⁷¹ Kıyamet için ayrıntılı bilgi bk. Bekir Topaloğlu, "Kıyamet" *DİA*, XXV, 516-522.

¹⁷² Pala, a.g.e., s. 275.

¹⁷³ Bk. Mü'min 40/39.

Ahirete iman, insanoğlunun sorumluluk duygusunu geliştirir. Gerçekten ahirete inanan bir kimse; bu dünyada yaptığı-yapacağı her işi hesap eder. Enderunlu Hasan Yâver de ahirete inanmayan bir kimsenin gayretsiz olduğunu dile getirir:

Şaymayan âhîret u dînini bî-ğayret olur

Vâsi'ü'l mezhebe hiç 'âr u hamiyyet gelmez (G 78/ 4)

1.7.3. Mahşer

“Haşir” kelimesinden türemiştir. Haşir, kıyamet gününde tüm insanlığın diriltilip toplanmasına denir. Mahşer ise toplanılan yer anlamındadır. Mahşer gününde insanoğlu dünyada yaptığı her iş için hesaba çekilecektir. Mahşer sahneleri Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde tasvir edilir.¹⁷⁵

Edebiyatımızda da şairler mahşer sahnelerinin aşamalarını; canlıların dirilip toplanması, hesaba çekilmesi, mizanda sevap ve günahların tartılması ile amel defterinin verilmesi olarak şiirlerinde bahsetmişlerdir. Şiirlerde mahşer yerine rûz-ı ceza, rûz-ı mahşer gibi terimler de kullanılmıştır.¹⁷⁶

Hasan Yâver, beyitlerinde Rasulullah (s.a.v)'tan mahşer günü şefaati ister:

Şefâ'ât eyle luţfuñdan anı şâd eyle mahşerde

Kuluñ Yâver garîb-i nâ-tüvânı yâ Resûla'llâh (M 4/ 7)

1.7.4. Sırât

Yol anlamına gelir. Cehennem üzerinde kurulan bir köprüdür. Hesap gününde sorguları biten mükellef insanlar, amellerinin durumuna göre bu köprü üzerinden geçişleri farklı olacaktır. Mü'minler, buradan hızla geçecek olup cennete gireceklerdir. Bunun dışında hesaplarında başarısız olan kimseler sıráttan geçemeyecektir. Kur'an-ı Kerim'de “sırât” kelimesi “müstakîm” sıfatıyla kullanılır. Bu tamlama dosdoğru yol anlamına gelir.¹⁷⁷

Enderunlu Hasan Yâver, mahşer günü sırât köprüsünden rahat geçebilmek için Rasulullah (s.a.v)'in şefaati ister:

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. *İlmihal İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2013, C. 1, s. 117-120, Bekir Topaloğlu, “Ahiret” a.g.md.

¹⁷⁵ Mahşer için ayrıntılı bilgi bk. Süleyman Toprak, “Haşir”, *DİA*, XVI, 416-417.

¹⁷⁶ Pala, a.g.e., s. 295.

¹⁷⁷ Pala, a.g.e., s. 403.

Şefî^c olmaz iseñ rûz-ı cezâda Yâver-i zâra

Şirât üzre geçemez ol emekler yâ Resûla'llâh (M 5/ 5)

1.7.5. Cennet

Cennet, dünya hayatındayken Allah'ın rızasını kazanmak için yaşayan insanların mahşerde ödüllendirileceği ebedi yurttur. Cennetlikler, cennetin isimleri ve cennet nimetleri Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette yer alır.¹⁷⁸

Divan edebiyatında cennet “behişt, cinan” kelimeleriyle de karşımıza çıkar. Şairlere göre sevgilinin geçtiği, onun olduğu her yer cennettir.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra DİNÎ-tasavvufî divanlarda cennet terim anlamıyla kullanılmıştır.

Hasan Yâver, divanında üç yerde “cennet” lafzını kullanmıştır. İlk beyitte sevgilisinin evine adım atmasıyla cennete dönüşeceğini söylerken; bir diğer beytinde sevgilinin boyunu cennet bahçesindeki fidana benzetir¹⁸⁰:

Efendim gel fakîriñ hânesine

Ûudûmuñla bahişt olsun mekânım (G 129/ 2)

‘ Aceb bu kâmet-i zîbâ nihâl-i bâğ-ı cennet mi

Hırâm-ı nâzile reftâr iden ol serv-kâmet mi (G 186/ 1)

1.7.5.1. Kevser Havuzu

Kevser Havuzu, cennet nimetlerindedir. Kur'an-ı Kerim'in 108. suresinin ismi kevserdir. Tefsirlerde bu suyun özellikleri verilmiş olup, cennette Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e verilen özel bir havuz olduğuna yer verilir. Edebiyatta sevgilinin dudağı kevser havuzuna benzetilir.¹⁸¹

Hasan Yâver, Hz. Ali'ye yazdığı bir gazelinde onun dudağını kevsera benzetmiştir;

Maħmûm-ı ‘ aşk-ı tâbiş-i ruhsârınım seniñ

Şun teşnegâna la^c l-i leb-i kevşeri ‘ Alî (G 190/ 3)

¹⁷⁸ Cennet için ayrıntılı bilgi bk. M. Süreyya Şahin, Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, VII, 376-386.

¹⁷⁹ Pala, a.g.e., s. 88.

¹⁸⁰ Diğer örnek için bk. Üstüner, a.g.e., M 3/2.

¹⁸¹ Pala, a.g.e., s. 268.

1.7.6. Cehennem

Cehennem, ahiretteki ebedi ceza yurdudur. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, gerçeği reddeden müşrik ve münafık insanların gideceği azab yeridir. Kur'an-ı Kerim'de; cehennemlikler, cehennemin dereceleri, cehennemdeki azap sahneleri tasvir edilir.¹⁸²

Edebiyatımızda cehennem yerine cahim, düzah, tamu kelimeleri de kullanılmıştır. Şiirlerde cehennemin gerçek azabından bahsedildiği gibi; sevgiliden ayrılık, onun yokluğu da cehennem azabı olarak teşbih edilir.

Enderunlu Hasan Yâver beş yerde cehennem, düzah, nâr lafızlarını kullanır,¹⁸³

Nâzeninim nâr-ı dūzaḥdan eşedir firḫatiñ

Derd-i firḫat çekmedense ölmek ehvendir bana (G 1/ 4)

Şeyḫ efendi bizi taḥvîf ile ta' zîb itme

Nâr-ı firḫat didügin âteş-i firḫat degil a (G 158/ 4)

1.8. İbadet ile İlgili Kavramlar

İbadet, sözlükte “boyun eğme, itaat, kulluk, tapınma” gibi anlamlara gelir. Dinî literatürde ise Allah'a olan bağlılık ve O'nun sevgisini kazanmak amacıyla yapılan eylemlerdir.¹⁸⁴

Enderunlu Hasan Yâver, divanında ibadet ile ilgili kavramlardan namaz, kurban, tövbe ve dua kelimelerine yer vermiştir.

1.8.1. Namaz

Sözlükte bağışlanma dilemek, ibadet etmek, dua etmek anlamlarına gelen namaz, İslam'ın beş şartından biridir. Mıraç mucizesinden önce günde iki vakit kılınan namaz; Mıraç gecesi ile günde beş vakit olarak farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette “salat, tespih” lafızlarıyla namaza vurgu yapılır. Namaz ile ilgili çok geniş bir hadis literatürü mevcuttur. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in namazın kılınışı, namaz çeşitleri, namazı bozan şeyler, özel zamanlarda namazın

¹⁸² Cehennem için ayrıntılı bilgi bk. Ömer Faruk Kaharaman, Bekir Topaloğlu, “Cehennem”, *DİA*, VII, 227-233.

¹⁸³ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., M 4/5, G 27/1, G 82/15.

¹⁸⁴ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *DİA*, XIX, 248-252.

nasıl kılınması gerektiği konularındaki söz ve uygulamaları birçok sahih hadis kaynaklarıyla günümüze kadar ulaştırmıştır.¹⁸⁵

Enderunlu Hasan Yâver, sevgiliye giden yolun her adımında namaz kılınması gerektiğini şöyle anlatır:

Üftâde-i kûy-ı ʿâşq-ı cānān

Her haṭvede kılmada namāzı (G 196/ 3)

1.8.2. Kurban

Kurban, Arap toplumunda cahiliye devrinden beri süre gelen bir gelenektir. İslam ile birlikte sınırları belirtilmiş, anlamı özelleştirilmiştir. Kurban ibadeti bize Hz. İbrahim'in imtihanını, Hz. İsmail'in teslimiyetini hatırlatır. Kur'an-ı Kerim'de Saffat suresinde anlatılan olay bize birçok anlamda ders verecek niteliktedir.¹⁸⁶

Edebiyatımızda da genellikle Hz. İbrahim ve Hz. İsmail peygamberlere telmihte bulunularak kurban motifi şiirlerde işlenir. Aşık maşuku için kurban olmaya hazırdır.¹⁸⁷ Hasan Yâver de "kurban"ı divanında bu anlamda kullanmış olup, kendisini bayramda kurban edilecek kurbanlıklara benzetmiştir:

Cān fedālar sevdiğim kurbānıyan ʿîdveş²⁹

Ser-be-ser ʿîd-i vişālînde şehîd olsun da gör (G 62/ 4)

1.8.3. Dua

Dua, Allah'a yalvarmak, O'ndan bir şey istemektir. Kul, Allah'a tüm acizliğiyle bir şeyin olması ya da olmaması için dua eder.¹⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de Furkan suresi 77. ayette "De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne kıymet verir? Demek ki yalanladılar, o halde yarın ceza -yakanıza- yapışacaktır."¹⁸⁹ buyrulur. Dua, mü'min için önemli bir sığınaktır.

Edebiyatımızda münacaat türü dua uslubu ile yazılır. Bu çalışmanın edebî muhtevasında münacaat türüne değinmiştik. Şairimiz Hasan Yâver de divanında

¹⁸⁵ Namaz için ayrıntılı bilgi bk. M. Kamil Yaşaroğlu, "Namaz" , *DİA*, XXXII, 350-357.

¹⁸⁶ Saffat 37/102-110.

¹⁸⁷ Pala, a.g.e., s. 279.

¹⁸⁸ Pala, a.g.e., s. 124.

¹⁸⁹ Furkan 25/77.

münacaat türünde şiirlere yer vermiştir.¹⁹⁰ Bununla birlikte kaleme aldığı kıt'a ve gazellerin bir bölümünde de duaya yer vermiştir. Bunlardan ikisi şöyledir:¹⁹¹

Zāhidānīñ almadın ise du'ā-yı ḥayrını

‘Āşıkıñ da‘vātını al kim güzel te’sīr ider (G 54/ 2)

O cefā-pīşe daḥı gelmedi mi merḥamete

Ḥīç du‘āmız daḥı itmez mi eşer n’olsun bu (G 154/ 4)

1.8.4. Tövbe

Arapça bir kelime olan tövbe, geri dönmek, dönüş yapmak anlamlarına gelir. İnsanın yaptığı bir hatadan dolayı pişmanlık duyması ve bir daha yapmamak üzere Allah’a söz verip istiğfar etmesi tövbedir. Tövbe, fıkıh ve tasavvuf literatürlerine göre farklı anlamlar ve tasnifler içermektedir.¹⁹²

Allah (c.c) Kur’an-ı Kerim’de “Kim tevbe edip (inandığı) iyi işleri yaşarsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah’a döner”¹⁹³ buyurmuştur. Allah (c.c) sonsuz merhamete sahiptir. Hatasından pişman olan kulunun samimiyetle ettiği tövbeyi şüphesiz kabul eder. Öyleki sahih hadis kaynaklarımızda bulunan senedi kuvvetli bir hadisimizde de Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *(Rasulullah (s.a.v) hizmetçisi Ebû Hamza Enes b. Mâlik el- Ensârî (r.a.)’den* “Kulunun tövbe etmesinden dolayı Allah’ın duyduğu sevinç, sizden birinizin geniş bir çölde kaybettiği devesini bulduğundaki sevincinden çok daha fazladır.”¹⁹⁴

Enderunlu Hasan Yâver, bir beytinde kendisine “tövbekâr” denilmesinden rahatsız olduğunu şöyle belirtir:

Eger dirlerse ḥaḳkımda benim de tövbekâr olmuş

Teneffür eylerim ḥaḳkıñ bu gûne iftirāsından (G 150/ 4)

Diğer beytinde ise sevgilisinin dudağına kavuştuktan sonra yemeye ve içmeye tövbe ettiğini söyler:

¹⁹⁰ Örnekler için bk. Üstüner a.g.e., M/1, M/2, G 26, G 27, G 28.

¹⁹¹ Diğer Örnekler için bk. Üstüner Kt 2/1, 2, 11, 12, G 49/9.

¹⁹² Tövbe için ayrıntılı bilgi bk. Bekir Topaloğlu, Emine Gümüş Böke, Süleyman Uludağ, “Tövbe” *DİA*, XLI, 285-288.

¹⁹³ Furkan 25/71.

¹⁹⁴ Buhâri, Deavat 4; Müslim Tevbe 1.

Bezm-i vaşlında seniñ cām-ı lebiñ nūş ideli

Tevbe itdim ‘ākıbet ben nūşa da hem ‘işe de (G 163/ 3)

1.9. Din ve İnanç ile İlgili Diğer Kavramlar

Din ve inanç konuları ile ilgili geniş bir terminoloji vardır. Bu başlık altında dinin ve inancın kavramsal muhtevası üzerinde durulacak olup Enderunlu Hasan Yâver’in divanında kullandığı din, müslüman, kâfir, mezhep, sevap-günah, ecel, irem bağı, muharrem-şevval, bayram gibi mefhumlar örnek beyitleriyle incelenecektir.

1.9.1. Din

Arapça kökenli bir kelime olup “deyn” kökünden gelen din kelimesi adet, ceza, itaat, durum anlamlarına gelir. Terim olarak ise; islam, örf-adet, makbul ibadet, şariat ve ibadet gibi anlamları içerir. Kur’an-ı Kerim’de geçtiği ayetlerde itaat, hüküm, tapınma, şariat tevhid vs. anlamlarında kullanılmıştır. Dinin kaynağı Allah’tır. Allah’ın peygamber aracılığıyla ulaştırdığı, akıl sahiplerinin idrak edebileceği itikat ve ameller içeren kurallar dindir.¹⁹⁵

Müslümanlar için din islamdır. Edebiyatımızda şairler din muhtevasını, islam dini için kullanır. Çünkü divan şairi Müslümandır. Dinsiz değildir. Müslüman olan insan merhametlidir, dini bunu gerektirir. Merhametsiz olan sevgilidir.¹⁹⁶

Enderunlu Hasan Yâver 78. gazelinin 4. beytinde dünya ve ahiret mutluluğu için dinine önem vermeyen kimseyi gayretsiz olmakla suçlar;

Şaymayan āhıret u dīnini bī-ğayret olur

Vāsi‘ ü’l mezhebe hiç ‘ār u ḥamiyyet gelmez (G 78/ 4)

1.9.2. Müslüman

İman eden kimse mümindir. İmanın gerektiği gibi yaşayıp amel eden kimseye müslim denir. Müslüman ise müslim kelimesinin Farsçadaki kurala göre çoğuludur.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Din hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Günay Tümer, Ömer Faruk Kahraman, Bekir Topaloğlu, “Din”, *DİA*, IX, 345-349.

¹⁹⁶ Pala, a.g.e., s. 117.

¹⁹⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *DİA*, XXII, 216.

Divanda şair Müslüman anlamında “ehl-i islam” kelimesini kullanır. Beyitte bahsettiği ehl-i islam ise şairin kendisidir. Çünkü şair merhametli ve aşık bir kimsedir. Kötü, merhametsiz olan kâfir rakiptir;

Nūr-ı mihr-i ruḥuḅu perde-i zūlfuḅ örter

Ehl-i İslām nerede kâfir-i fâcir nerede (G 177/ 2)

1.9.3. Kâfir

Kâfir kelimesi, sözlükte “örtten” anlamına gelir. Terim manasında ise gerçeği örtten, hakkı görmeyen, dini yalanlayan kimseye kâfir denir.

Edebiyatta ise kâfir sevgilinin yüzünü, güzelliğini örtten şeydir. Şairler, sevgilinin saçının yüzünü örtmesinden dolayı saç için kâfir kelimesini kullanırlar. Öte yandan onlar için rakip de kâfirdir.¹⁹⁸

Enderunlu Hasan Yâver ise divanının kimi yerinde sevgilisi için, kimi yerinde de rakibi için kâfir kelimesini kullanır;¹⁹⁹

Âh kim bilseñ ne zâlimdir ne kâfirdir o şūḅ

Zulm ider ‘ aşıkā hem kendin peşimān gösterir (G 66/ 4)

Na‘îm-i ru‘yet-i dîdârı münker

Raḳîb-i bed-meniş kâfir degil mi (G 189/ 3)

1.9.4. Mezhep

Mezhep, gidilen yol anlamındadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in vefatından sonra ortaya çıkan farklı görüşler neticesinde çeşitli ayrılıklar başlamıştır. Farklı yorumlar getiren her fikir, bir ekolü temsil eder. Hepsi İslam çatısı altındadır. Fakat dinin anlaşılması üzerine gelişen çeşitli yorumların getirilmesiyle tercih edilen yollar farklılaşmıştır.²⁰⁰

Enderunlu Hasan Yâver, mezhebi geniş bir kimse için, (seçtiği yolun gerektirdiği kuralları hiçe sayıp başına buyruk yaşayan kişinin) namus, ar duyularının hiçbir anlam ifade etmediğini belirtir:

¹⁹⁸ Halim Yar, *Halil Nûri Bey Divanı’nda Dinî- Edebi Muhteva*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), s. 181.

¹⁹⁹ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., G 177/2, G 180/3.

²⁰⁰ Pala, a.g.e., s. 315.

Şaymayan āh̄iret u d̄īnini bī-ġayret olur

Vāsi‘ ü’l mezzebe h̄iç ‘ār u ħamiyyet gelmez (G 78/ 4)

1.9.5. Sevap-Günah

Allah’ın hoşuna gideceği, O’nun yasakladığı şeylerden uzak durup, rızasını kazanmak için yapılan her iş sevaptır. Allah, kişinin sevaplarının mükâfatını ya dünyada ya da ahirette verir.²⁰¹

Hasan Yâver, sevgilinin aşıklarını ağlatmayıp öldürerek sevap işlediğini tarizleyerek şöyle ifade eder:

Fütâdegânını ağlatmayup ider küşte

Benüm o nazlı efendim güzel şevâb idiyor (G 59/ 4)

Allah’ın hoşuna gitmeyeceği, bu dünyada yapılmasını yasakladığı şeyi yapmaya günah, günah işleyen kimseye günahkâr denir. Divan şiirinde şairler sevgiliye olan aşklarını günah olarak gördüğünden kendilerini günahkâr olarak adlederler.²⁰²

Enderunlu Hasan Yâver de şu beytinde sevgilisine olan aşkının günah olup olmadığını sorgular:

Seni pek çok severim bu da güneş mi ‘acebâ

İtdigüm cürmümü ben eylemem inkâr saña (G 14/ 4)

1.9.6. Ecel

Sözlükte, belirlenmiş bir vaktin sonu anlamına gelir. Ecel kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de bu anlam çerçevesinde çeşitli manalarda kullanılır. Ecel denince akla gelen ilk şey bir canlının takdir edilen yaşam süresinin son bulmasıdır. Ayetlerde belirtildiği üzere bir canlının eceli ne öne ne de geriye alınabilir. Ecel tam da Allah’ın takdir ettiği vakitte gelir.²⁰³

Hasan Yâver aşık olmanın derde derman değil; bilakis sonunun ecel olduğunu şöyle ifade eder:²⁰⁴

²⁰¹ Pala, a.g.e., s. 401.

²⁰² Pala, a.g.e., s. 175.

²⁰³ Ecel için ayrıntılı bilgi bk. Cihat Tunç, “Ecel”, *DİA*, IX, 380.

²⁰⁴ Diğer örnekleri için bk. Üstüner, a.g.e., G 149/3, G 194/4.

Sen ‘aşka düşüp derdine dermân mı ararsın

Merg ü ecel olmaz mı ser-encâm-ı muhabbet (G 34/ 2)

1.9.7. İrem Bağı

Ad kavminin sahip olduğu bereketli topraklardır. Bu kavme, Hz. Hud peygamber olarak gönderilmiştir. Kavmin Hz. Hud’a itaat etmemesi sonucu, sarsar adlı rüzgârla kavim helak olmuştur.²⁰⁵

Cennete benzetilen bereketli bu topraklar divan edebiyatında genellikle bağı-İrem olarak geçmektedir.²⁰⁶

Hasan Yâver divanında “Mustafa” adlı bir şahsa yazdığı medhiyede, Mustafa’nın boyunu irem bağındaki serviye benzetir:

Kâmeti ey serv-i İrem Muştafâ

Ruĥları gül-gonce-i fem Muştafâ (G 191/ 1)

1.9.8. Muharrem-Şevval Ayları

Muharrem, sözlükte “haram kılınmış” anlamına gelir. Efendimiz (s.a.v) döneminde, bu ayla birlikte toplam dört ayda savaş yapmak haram kılınmıştır. Hicri takvimin ilk ayıdır. Bu ayın bereketi, kudsiyeti ve bu ayda tutulan orucun faziletiyle ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v) ’den birçok hadis rivayet edilmiştir.²⁰⁷

Enderunlu Hasan Yâver, divanında Sultan Selim Han’a yazdığı medhiyede; onun Muharrem ayında yenilenip, bakışıyla nursuz yanağın kutlu yüze çevrildiğini şöyle anlatır:

Kt 2/ 10

Muĥarremde ĥuĥûşâ kim teceddüd eyleye her sâl

Nigâhıyla ruĥ-ı bî-nûrunu ferruĥ liĥa eyler

Şevval, sözlükte “yukarı kalkmak, yükselmek” anlamlarına gelir. Hicri takvimde Ramazan ayından sonra gelen 10. aydır. Şevval ayının ilk üç günü

²⁰⁵ Şuarâ 26/123-139.

²⁰⁶ Pala, a.g.e., s. 234.

²⁰⁷ Muharrem ayı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. M.Kamil Yaşaroğlu, “Muharrem”, *DİA*, XXXI, 4-5.

Ramazan Bayramı'na tekabül eder. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in şevval ayında oruç tutmanın faziletleri hakkında hadisleri mevcuttur.²⁰⁸

Enderunlu Hasan Yâver 141. gazelinde sevgilisine olan aşkını bir bayramlaşmaya benzetir. 3. beytinde şevval ayını şöyle kullanır:

Nümâyân olmasa mâni^c degil mâh-ı nev-şevvâl

Hemân ğurre-i ğarrâ-yı ebrûlar bedîd olsun (G 141/ 3)

1.9.9. Bayram

İslami literatürde iki bayram vardır. Bunlar: şevval ayının ilk üç gününde Ramazan ayının bitimiyle idrak edilen Ramazan Bayramı; diğeri ise hicri takvimin son ayı olan zilhiccenin 10. günü başlayıp dört gün süren ve kurban ibadetiyle beraber Hz. İbrahim ile Hz. İsmail peygamberlerin hatırlandığı kurban bayramıdır.²⁰⁹

Hasan Yâver 141. gazelinde sevgilisine kavuşamadığından ona sitemle şöyle seslenir:

Ne ^cîd itdiñ ne bayramlaşdık ol bî-gâne ülfetle

Alanlar bûseni varsın desin ^cîdiñ sa^cîd olsun (G 141/ 4)

(Örnek verilen bu gazelin 3.beytinde şairin şevval ayından bahsetmesi sebebiyle bu bayramın Ramazan Bayramı olduğu kannatine varılır.)

1.10. Tasavvuf ve Tarikat ile İlgili Kavramlar

Tasavvuf kelime anlamı olarak sof giymek, ilk safta bulunmak, suffe ashabı gibi yaşamak anlamlarına gelir. Bu anlamlardan yola çıkarak “tecrubî bir ilim ve insanın kendini tanıması yöntemi” olarak genel bir tanım yapılmıştır. Tasavvuf ilminin diğeri ilimlerden farkı söze dayalı değil, davranış, yaşayış ve tecrübeye dayalı olmasıdır. Tasavvuf, kâl değil; hâl ilmidir.²¹⁰ Tarikat ise “Allah’a ulaşmak için tutulan tasavvuf yolu”dur.²¹¹ Enderunlu Hasan Yâver, divanında kalp, gönül, dergâh, derviş, pîr, şeyh, hakikat, marifet, kesret-vahdet, tarik, tedbir, tefekkür, şeyh, zühd, pervane, mey, meyhane, sâki gibi mefhumlar kullanmıştır.

²⁰⁸ Şevval ayı için ayrıntılı bilgi bk. M.Kamil Yaşaroğlu, “Şevval”, *DİA*, XXXIX, 34.

²⁰⁹ Bayram için ayrıntılı bilgi bk. İbrahim Bayraktar, “Bayram”, *DİA*, V, 263-265.

²¹⁰ Bilal Kemikli, “Giriş”, *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Prof. Dr. Ali Yılmaz, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 12.

²¹¹ Pala, a.g.e., s. 439.

1.10.1. Kalp

“Sözlükte “bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek” gibi anlamlara gelen kalb kelimesi (Cevherî, I, 204; Lisânü’l-‘Arab, “klb” md.) vücutta kan dolaşımını sağlayan organın adıdır. Kalb, dinî-tasavvufî bağlamda bilgi ve düşüncenin kaynağı veya aracıdır. Bir et parçasından ibaret olan kalble bir ilişkisi olmakla birlikte ondan ayrı olan bu anlamdaki kalbe “rabbânî latife” ve “ilâhî cevher” de denir.”²¹²

Hasan Yâver, kalb lafzını hem beşeri aşkı hem de ilahi aşkı anlatmak için beyitlerinde yer vermiştir.²¹³

Hâne-i qalbe gelir elbet hâyâl-i dil-rübâ

Ola mı mihmâna ‘ izzet hâne-i virâne (G 162/ 4)

1.10.2. Gönül

Kalp ile aynı anlamdadır. Kalbin Türkçe karşılığı gönüldür. Hasan Yâver, gönül lafzını kimi beyitlerinde tasavvufî aşkı anlatırken, kimi beyitlerinde de beşeri aşkı anlatırken kullanmıştır.²¹⁴

Fâriğ ol dünyâdan ey dil kendini bir yana çek

Çekme dehrîñ miñnetiñ mey-hâne peymâne çek (G 102/ 1)

1.10.3. Dergâh

Dergâh, Farsça bir isimdir. Kapı, eşik, sığınacak yer, tekke anlamlarına gelir. Tasavvufta tarikat mensuplarının bir araya gelerek ibadet ettikleri mekâna denir.

Enderunlu Hasan Yâver “dergâh” kelimesini iki gazelinde de “dergeh-i Hakk”, “Huda’nın dergehi” tamlamalarıyla gerçek anlamda kullanmıştır. Hasan Yâver beytinde tek yalvarılacak yerin Hakk’ın dergâhı olduğunu şöyle belirtir²¹⁵:

²¹² Süleyman Uludağ, “Kalb”, *DİA*, XXIV, 229-230.

²¹³ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e. G 26/ 1, G 37/ 1, G 56/ 2, G175/ 4, G 181/ 2, G 181/ 3, Trk 1/III-4, M 3/ 3.

²¹⁴ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 9/1, G 23/2, G 29/5, G 30/2, G 50/2, G 62/2, G 66/3, G 70/4, G 75/4, G 80/5, G 89/3, G 93/3, G 102/4, G 110/2, G 116, G 117, G 118, G 123, G 134/5, G 136/1, G 147/5, G 150/2, G 151/4, G 153/1, G 162/2, 162/5, G 170/1, G 170/5, G 173/1, G 179/5, G 188/1, G 189/4, G 193/1, G 194/1, G 198/5, G 202/5, G 203/4, “dil” olarak geçtiği gazeller için bk. M 8/7, M 8/8, G 1/1, G 3/3, G 13/1, G 13/ 4, G 18/1, G 21/3, G 287/4, G 29/4, G 39/4, G 41/3, G 41/4, G 48/1, G 48/4, G 48/5, G 52/3, G 66/3, G 85/2, G 87/2, G 93/5, G 102/4, G 107/1, G 107/2, G 107/5, G 113/3, G 114/3, G 120/3, G 122/3, G 140/4, G 143/2, G 150/5, G 153/5, G 156/5, G 163/5, G 164/3, G 169/5, G 170/1, G 173/4, G 179/1, G 180/2, G 192/2, G 193/4.

Dergeh-i Hakkâ varıp yalvara gör ey Yâver

Devr-i ebvâb idersen saña izzet gelmez (G 78/ 5)

1.10.4. Derviş

Derviş, dünyadan yüz çevirip kendini Allah'a veren kişiye denir. Dervişler, Allah yolunda olmaya çalışan, yoksulluğu tercih eden kimselerdir. Kanaatkâr ve alçak gönüllülerdir.²¹⁶ Dünyevi nimetlerde yoksul olmalarına rağmen nefis ile olan savaşı kazandıklarından zengindirler. Bu yönüyle de edebiyatta sıkça dervişten bahsedilir.

Hasan Yâver de dervişliğin gereği olan çokluktaki tekliği beytine şöyle taşımıştır:

Çanda varsam Yâverâ cüyende-i Hakkım hele

Eyleyen dervişveş keşretde vahdetdir beni (G 192/ 5)

1.10.5. Pîr

Yaşlı, ihtiyar anlamına gelir. Tasavvufi anlamda bir tarikatın ilk kurucusu demektir. Pîr-i mugan ise baş keşiş demektir. Meyhaneci anlamına da gelen bu kelime aşk şarabı sunan, Allah sevgisini aktarmak isteyen müridler için de kullanılmıştır.²¹⁷ Divan edebiyatında sıkça kullanılan pîr-i mugan, meyhanenin başkışilerindendir. Dünyaya itibar etmeyen, güngörmüş, herkese içki sunan saygın bir kimsedir.²¹⁸

Enderunlu Hasan Yâver divanının üç yerinde “pîr-i mugan” a yer vermiştir.²¹⁹ Şair, sevgilisinin başkalarıyla nasıl eğlendiğini meyhaneciden öğrendiğini şöyle belirtir:

Çü zâhid mescidi terk itmez ol nev-reste tıfl ammâ

Anıñ bî-gânelerle işretin pîr-i muğân söyler (G 63/ 4)

²¹⁵ Diğer örnek için bk. Üstüner, a.g.e., G 168/5.

²¹⁶ Pala, a.g.e., s. 112.

²¹⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay. Ağustos 2009 İstanbul, s. 502.

²¹⁸ Pala, a.g.e., s. 372.

²¹⁹ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., G 56/5, G 89/5.

1.10.6. Şeyh

Şeyh, Arapça bir isim olup yaşlı, ihtiyar anlamlarına gelir. Pîr ile aynı anlamdadır. Tasavvufta şeyh, şeriat bilgisine sahip kemale ermiş kâmil bir kimsedir. Müridlerine Allah'ı, Allah'a da müridlerini sevdirmek için uğraşır. Müridlerini hâl ile terbiye eder. Tasavvuf okulunun öğretmenleridir.²²⁰

Hasan Yâver, şeyhe ayrılık ateşinin cehennem ateşinden daha korkunç olduğunu şöyle ifade eder:

Şeyh efendi bizi tahvîf ile ta'zîb itme

Nâr-ı firkat didigin âteş-i firkat degil a (G 158/ 4)

1.10.7. Hakikat

Sözlükte gerçek, sabit, doğru olmak, gerçekleştirmek manalarına gelir. Taavvufta ise, görünmeyenin arkasındaki gizli anlamları fark etmek, ilahi gerçeklere aşına olmak anlamındadır. Mutasavvıflar şeriat, tarikat, hakikat, marifet olarak sınıflandırma yapmışlardır. Bazı sufilerce marifet hakikatten önce gelir.²²¹

Hasan Yâver kimi beytinde hakikati gerçek anlamda kullanmış olup kimi beytinde de tasavvufi anlamında kullanmıştır.²²²

İlm-i cemâli sūfî-i hâr aılmamak muhâl

Ma' lümdur haqîqati ehl-i haqîqata (G 179/ 2)

1.10.8. Ma'rifet

Ma'rifet, bilmek, tanımak, bilgi anlamlarına gelir. Bilgi anlamına gelen ilim ile eş anlamlı gibi dursa da aslında farklıdır. Ma'rifet, yaşayarak tecrübe yolu ile edinilen bilgidir. Kaynağı kalp, ruh, ilhamdır. İlimin kaynağı ise akıldır. İlim daha genel anlamdayken ma'rifet daha özel anlamlıdır.²²³

Enderunlu Hasan Yâver ma'rifetin önemini kendine şöyle hatırlatır:

İlm-i cemâli sūfî-i hâr aılmamak muhâl

Ma' lümdur haqîqati ehl-i haqîqata (G 30/ 5)

²²⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s. 609.

²²¹ Hakikat için ayrıntılı bilgi bk. Mustafa Çağrı, Mehmet Demirci, "Hakikat", *DİA*, XV. 178-179.

²²² Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 136/4, G 119/2.

²²³ Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, 2016 İstanbul, s. 221.

1.10.9. Kesret-Vahdet

Kesret çokluk, vahdet ise birlik demektir. İki kelime birbirinin zıddıdır. Tasavvufta bu iki zıt kelime birlikte, “kesrette vahdet” olarak kullanılır. Bunun anlamı çoklukta tek olanı, her varoluşun arkasında bir olan Allah’ın gücünü görmektir.²²⁴

Hasan Yâver, Hakk’ı kesrette vahdet arayarak bulacağını şöyle ifade eder:

Çanda varsam Yâverâ cüyende-i Hakk’am hele

Eyleyen dervişveş kesrette vahdetdür beni (G 192/ 5)

1.10.10. Tarik

Sözlük anlamı yoldur. Tarikat olarak türediğinde ise tasavvuf literatüründe Allah’a ulaşmak için gidilen yol anlamına gelir.

Enderunlu Hasan Yâver divanında “tarik” kelimesini şöyle kullanmıştır²²⁵:

Vâdî-i ‘aşka düşüp böylece kaldım Yâver

Bir tarîka gidemem kendi rehimden gayrı (G 195/ 5)

1.10.11. Tedbir

Sözlükte düşünmek, bir işin sonunu düşünüp gereği gibi davranmak anlamlarına gelir.²²⁶ Kul yükümlü olduğu durumun tedbirinden sorumludur. Fakat tedbir aldıktan sonra gelişen durumlar kendi elinde değildir. Tedbiri alınmış işin takdiri Allah’a aittir.

Hasan Yâver aklın ve fikrin başta değilken düşünmenin olamayacağını şöyle anlatır.²²⁷

Ne tedbîr idebilsin ‘aql u fikrim yoğiken başda

Dil ü cânım o çeşm-i fitneye meftûndur cânâ (G 21/ 3)

²²⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 366, s. 681.

²²⁵ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 13/3, G 203/3.

²²⁶ Fahrettin Atar, “Tedbir”, *DİA*, XL, 258-259.

²²⁷ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 19/3, G 24/1, G 76/4, G 83/1, G 151/3, G 181/1.

1.10.12. Tefekkür

Sözlük anlamı düşünmektir. Tedbir ile aynı anlama geliyor gibi görünseler de ince bir farkları vardır. Tedbir bir işin sonunu düşünüp ona göre hareket etmek iken, tefekkür ise bir işin sonucu üzerine düşünmektir.²²⁸

Hasan Yâver tefekkürü beytinde şöyle kullanmıştır:

Tefekkürüm gice gündüz senin vişâliñdir

İnan şahîhi bu hep h̄'âb u hep h̄'âyâlim sen (G 139/ 3)

1.10.13. Sûfi

Arapça yün, yün giyinme anlamlarına gelir. Tasavvufta ise bu yolda olan kişilere denir. Sûfi ve alîmler arasında olaylara yaklaşım açısından bir zıtlık vardır. Alîmler Allah'a akılla, nazari ilimlerle ulaşılması gerektiğini savunurken, sûfiler ise kalp, aşk ve gönül ile de Allah'a ulaşılacağını savunur. Bu zıtlıkla süregelen bir medrese tekke düşmanlığı vardır. Divan şairlerinin birçoğu ise tekkenin karşısında olup medreseyi savunurlar.²²⁹ Şu beyitten yola çıkarak Enderunlu Hasan Yâver'in de tekke karşıtı olduğunu görmekteyiz:²³⁰

İlm-i cemâli sūfî-i h̄'ar añlamak muhâl

Ma' lümdur h̄'aqîkati ehl-i h̄'aqîkâta (G 179/ 2)

1.10.14. Zühd-Zahid

Zühd, dünyevi zevklerden vazgeçip kendini Allah'a adamaktır. Kendini Allah'tan uzaklaştıran, alıkoyan her şeyi kalpten çıkarıp, tüm benliğiyle Allah'a yönelmektir. Bu yaşam tarzını benimseyen kimselere de zahid denir. Kur'an-ı Kerim'de zahid kelimesi tek bir yerde geçmektedir.²³¹ Zühd yaşamı ve zahidlikle ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in pek çok hadisi mevcuttur.²³²

²²⁸ Düşünme üzerinde ayrıntılı bilgi için bk. İlhan Kutluer, "Düşünme", *DİA*, X, 53-57.

²²⁹ Pala, a.g.e., s. 408.

²³⁰ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 22/3.

²³¹ Yusuf 12/20.

²³² Zühd yaşamı ile ilgili hadisler için bk. Yılmaz, a.g.e., s. 29-32.

Enderunlu Hasan Yâver, divanında zühd, zahid, zahid-i nâdan ifadelerini kullanmıştır. Bu terimlerin geçtiği beyitleri incelediğimizde genel olarak Hasan Yâver'in zühd ve zahidlikle ilgili alaycı bir dil tercih ettiğini görmekteyiz.²³³

Ne bilsin zâhid-i nâdân anıñ naqş-ı dil-ârâsın

O şuhun şüretin bir qalbine taşvîr olandan şor (G 56/ 2)

Lezzet-i aşkı dahı añlar idiñ ey zâhid

Bir nazâr kılsañ eger sen dahı ruhsâresine (G 174/ 2)

1.10.15. Pervane

Işığın etrafında dönen küçük kelebektir. Kelebek, ışık kaynağına düşüp öleceğini bilerek ışığın etrafında öyle çok döner ki, sonunda ışığa kendini bırakarak can verir. Şair; bu durumdan ilham alarak sevgilisini ışığa, kendisini de pervaneye benzeterek, aşkı uğrunda kendisini feda eder. Tasavvufta ise ışık, ilahi aşka; pervane ise tarikat ehline benzetilir.²³⁴

Hasan Yâver pek çok beytinde bu pervane-mum teşbihini kullanmıştır:²³⁵

Şem^c-i ruh-ı cânaneyi gördükce uçarsın

Pervâne gibi yanmağa kâ'îl olacaqsın (G 145/ 3)

1.10.16. Mey

Bade, şarap, içki anlamına gelen farsça bir kelimedir. Divan, halk ve tasavvuf edebiyatında kullanılır. Amaçları Allah yolunda yürümek olan ve kalplerini O'nun sevgisi ile dolduran tasavvuf ehli, bâdeyi ruh coşkunu veren bir araç olarak görmektedir. Bazı şairler meyi tasavvufi anlamda kullandıkları gibi gerçek anlamda da kullanır.²³⁶

²³³ Diğer örnekler için bk. Üstüner, a.g.e., G 25/ 5, G 30/ 4, G 54/ 2, G 63/ 4, G 89/ 10, G 108/ 3, G 136/ 4, G 162/ 3.

²³⁴ Pala, a.g.e., s. 370.

²³⁵ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 41/2, G 55/ 3, G 162/ 2, G 173/ 4, M 1/ 4.

²³⁶ Pala, a.g.e., s. 52.

Enderunlu Hasan Yâver de şiirlerinde şarap, mey, bâde kelimelerini kullanmış, beyitlerde yüklediği anlamın bazılarını gerçek, bazılarını ise tasavvufi manada kullanmıştır:²³⁷

Sâkî piyâleyi mey ile ben pür isterim

Şahbâ getir ki neş'e tamâm olmadı bana (G 9/ 4)

1.10.17. Meyhane

İçki içilen yerdir. Divan edebiyatında şairler için meyhane, bir sığınaktır. Burada dertlerini, sıkıntılarını unuturlar. Sevgilinin dudakları onlar için meydır, bununla sarhoş olurlar. Tasavvuf edebiyatı için ise meyhane bir tekkedir. Burada, ilahi aşk şarabı içilir ve sarhoş olunur. Mehyaneci pîrdır. İçki dağıtan sâkidır.²³⁸

Hasan Yâver meyhaneyi kullandığı tüm beyitlerinde tasavvufi anlamda kullanmıştır:²³⁹

Ben mest-i şerâb-ı leb iken bir çolu şunmuş

Mey-ğhânedede bir sâkî-i dil-cû haberim yok (G 98/ 3)

1.10.18. Sâki

Meyhanede kadeh sunan, içki ikram eden kimsedir. Sâki, meyhaneenin neşesidir. Şair gözünde sevgiliye benzetilir. Şair ondan kendisinin neşelendirmesini, içki sunmasını, vuslata kavuşturmasını ister.²⁴⁰

Enderunlu Hasan Yâver; sâkiye iltifat ettiği şu beytinde, kolunun sunduğu içkiden daha zarif olduğunu belirtir:²⁴¹

Şafvetiñden sâkıyâ bahş itmeme ammâ bâdeniñ

Sâ' idiñ destiñdeki billûr sâğardan lañif (G 96/ 4)

Şairimiz Tekke geleneğinde yetişmediğinden divanında tasavvufi öğelere çok fazla yer vermemiştir. Buna rağmen yukarıda açıklamalarını yaptığımız tasavvufi istilahları ise şiirlerinde yer yer kullanmıştır. Bu da onun eserlerine bir çeşni katmış

²³⁷ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 12/1, G 21/1, G 34/4, G 36/1, G 39/4, G 43/3, G 47/4, G 54/3, G 61/4, G 69/4, G 71/1, G 74/3, G 82/9, G 87/1, G 88/4, G 96/4, G 111/3, G 112/2, G 120/ 5, G 128/1, G 149/3, G 152/2, G 153/3, G 157/3, G 186/4, G 198/4, Th 1/3, Th 1/ 5.

²³⁸ Pala, a.g.e., s. 192.

²³⁹ Diğer örnekler için bk. Üstüner a.g.e., G 9/3, G 102/1, G 120/5, G 157/ 3, G 162/1, Mr 1/1.

²⁴⁰ Pala, a.g.e., s. 387.

²⁴¹ Diğer örnekler için bk. G 6/2, G 9/4, G 71/1, G 88/ 4, G 98/3, G 146/3, G 162/1.

ve ifade zenginliği vermiştir. Öyleki tasavvufi edebiyatta yer alan aşk, nefes, tesbih, meydan, sabır gibi diğer terimleri divanında gerçek anlamlarında kullandığından bu kavramlara, bu başlık altında yer verilmemiştir.

SONUÇ

XVIII. yy. Osmanlı Devleti için talihsiz bir dönemdir. Yenilikçi devlet adamları halk nazarında iyi değerlendirilememiş; iç isyanlar, toprak kayıpları ve beraberinde gelen ekonomik sıkıntılar tarihi imparatorluğun çöküşünü hızlandıran sebepler olmuştur. Bütün bunlara rağmen sanatsal ve kültürel faaliyetler kendinden ödün vermemiştir. Elçilerin yurt dışına gönderilmesi ve matbaanın getirilip kitapların tercüme edilip basılması adeta devletin pencerelerini batıya açmış, yüksek tabakaya kültürel farklılıklar getirmiştir. Yurt dışına gönderilen elçilerin kıyafetleri ve desenleri yabancıları cezbetmiş aralarında “Türk” modası oluşturmuştur. Öte yandan ülkeye gelen yabancılar da Türk halkını etkilemiştir.

XVIII. asrın “Lale Devri” diye adlandırılan dönemi yabancı ressamların eserlerine konu olmuş, klasik Türk sanatını ve Avrupalı tarzı birleştirerek yeniden yorumlamışlardır. Yapılan meşk geceleri, eğlence fasılları dönemin şairlerini etkilemiş, bu meclislerde adeta şiir yarışına girmişlerdir. Dönemin ünlü bestekârları ve musikişinasları batı tarzı müzik olan vals namelerinin izlerini bestelerine taşımışlardır.

Osmanlı Devleti’nin yenilik arayışıyla geçen bu asrı hemen hemen her alanı etkilediği gibi klasik Türk edebiyatını da etkilemiştir. Şairler eski şiiri eleştirip, yeni arayışına girmişler şiirde konu, şekil, sanat anlamında denemeler yapmışlardır. Dinî-tasavvufî muhtevada çok eser verilmemiştir. Bu dönemde kullanılan farklı mazmunlar ve nazire edebiyatı dikkat çekmektedir. Nazire edebiyatının yaygınlaşmasıyla taklitçilik gündeme gelmiş, bir zaman sonra fazla tercih edilmemeye başlamıştır. Dönemin en parlak ve en üretken şairi Nedîm her meclisin aranan kişisi olmuştur. Nedîm’i Şeyh Galip takip etmektedir. Bu asırda çok sayıda şairin bulunması dikkat çekmektedir. Halk arasında “Her kaldırım taşının altından şair çıkıyor” cümleleri yaygınlaşmış bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Bu şairler çok fazla şiir yazmalarının yanı sıra kalıcı olamamışlar dönemin iki gözde şairi Nedim ve Şeyh Galip’in izinden gitmek için çaba sarf etmişlerdir.

Bu dönemde yaşayan şairimiz Enderunlu Hasan Yâver yaşadığı yüzyılın izlerini şiirlerine taşımış o da nazire edebiyatından uzak kalmamıştır. Dönemin en parlak şairi Nedîm’in şiirlerine nazire yazmış, kendi şiirine de nazire yazılmasını

istemmiştir. Şair, divanı için yeni mazmunlar da bulmuştur. Bulduğu mazmunları şiirine yerleştirmiştir. Şair mazmun bulmadaki başarısını şiirinde de dile getirdiği görülür.

Enderunlu Hasan Yâver, dönemin yenilikçi algısından etkilendiği için divanını klasik divan tertibine göre düzenlememiştir. Bununla birlikte Hasan Yâver'in şiirlerinin divan edebiyatı geleneğinin izlerini güçlü bir şekilde taşıdığı görülür. En çok gazel nazım türünü tercih etmiş, 218 manzumesinden 203'ünü gazeller oluşturmuştur. Gazellerinde beşeri aşkı sıkça işlemiş, sevgilisinin nazlı ve vefasız oluşundan şikâyet etmiştir. Aruz kalıplarının hemen hemen her çeşidini ve kafiyenin her türünü kullanmıştır. Dönemin şairlerinden Nedîm, Muvakkıtzade Pertev Efendi, Enderunlu Nedîm gibi şairlerden etkilenmiş, bu isimleri şiirlerine konu etmiştir. XVIII. yy.ın son padişahlarından III. Selim için tarih düşürmüş bir de medhiye yazmıştır.

Saray kültürü içinde yetişen şairimiz eserlerine bu yaşantıyı yansıtmıştır. Tekke geleneğinde yetişmemiş olmasına rağmen divanında dinî-tasavvufi mefhumlara yer vermiş, muhtevada Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatları, peygamberler, melekler ve kutsal kitap motifleri sıklıkla kullanılmıştır. Şair, bunlarla birlikte inanca ve ibadete ilişkin birçok unsuru da şiirinde kullanmıştır. Tasavvufi içerikte kalp ve gönül mefhumlarına fazlaca yer verilirken; dergâh, derviş, şeyh, hakikat, mey, sâki gibi terimlere birkaç yerde rastlanır. Bunun yanında tasavvufi terim olarak kullanılan kelimelerin bir kısmının şair tarafından gerçek anlamda kullanıldığı görülür.

Şair, dinî ve tasavvufi motifler kullanmakla birlikte şiirinin merkezinde beşeri aşk vardır. Şairin divanı ilahi aşk, peygamber sevgisi vb. dinî-tasavvufi bahislerden ziyade beşeri aşkın bir terennümüdür. Dinî ve tasavvufi mefhumların daha çok kültürel unsurlar olarak yer aldığı Hasan Yâver divanındaki bu durumun şairin yaşadığı yüzyılın farklı yaşam biçimlerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Genç yaşta hastalanarak hayata erken veda etmesi Hasan Yâver'in eserlerinin yaşadığı dönemde ve sonrasında geniş kitlelere ulaşamamasının başat sebebi olmuştur.

Çalışmamızın bundan sonraki divan çalışmalarına bir ışık olması temennimizdir.

KAYNAKÇA

- AK**, Murat, *Şair ve Peygamber*, Ketebe Yay., İstanbul, 2019
- *Türk İslâm Edebiyatında Aşere-i Mübeşşere*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019
- AKÜN**, Ömer Faruk, *Divan Edebiyatı*, İsam Yay., Ankara 2014
- ATAR**, Fahrettin, “Tedbir”, *DİA*, XL, İstanbul 2011, s. 258-259
- ATİK**, Hikmet, *Günahkâr Divanı*, Asitan Yay., Sivas 2010
- *Türk İslam Edebiyatı Ders Notları*, Konya 2016
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet- Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2019
- AKSOY**, Hasan, “Kıta”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 505
- BANARLI**, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971
- BAYRAKTAR**, İbrahim, “Bayram”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 263-26
- CEBECİOĞLU**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009
- CENGİZ**, Halil Erdoğan, *Divan Şiiri Antolojisi*, Milliyet Yay., 1972
- ÇAĞRICI**, Mustafa- Mehmet Demirci, “Hakikat” , *DİA*, XV. İstanbul 1997, s. 178-179
- ERBAŞ**, Ali- M. Sait Özervarlı “Melek” *DİA*, III, Ankara 2003, s. 40-42
- HARMAN**, Ömer Faruk, Hüseyin Akkaya, “Süleyman” , *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 60-62
- İNALCIK**, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018,
- İPEKTEN**, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay. İstanbul 2004
- İSEN**, Mustafa- Osman Horata, “ Tarihi Gelişim“ , Ed: Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay. İstanbul 2002
- İlmihal, İslam ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013, c.1

- KABAKLI**, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, C: 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1968
 _____ *Türk Edebiyatı* C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1973
- KAÇAR**, Mücahit, “Şiire ve Söz Sanatlarına Dair Bir Mesnevi Hasan Yâver’in ‘Kitâb-ı Fennîyye-i Eş’âr’ İsimli Eseri” *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 40, s. 95-140
- KAHRAMAN**, Ömer Faruk, “Nuh”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 224-227
 _____ Bekir Topaloğlu, “Cehennem” , *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 227-233
- KARAALİOĞLU**, Seyit Kemal, *Edebi Sanatlar Antolojisi*, İnkılab ve Aka Kitabevleri
- KEMİKLİ**, Bilal, “Giriş”, *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Prof. Dr. Ali Yılmaz, Grafiker Yay., Ankara 2014
- KILCI**, Mehmet, *Enderunlu Mehmet Âkif Mir’ât’ı Şi’r*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001
- KURNAZ**, Cemal, *Mûnaâcât Antolojisi*, TDV Yay., Ankara 1992
 _____ “Felek”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 306-307
- KUTLUER**, İlhan, “Düşünme” *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 53-57
- OKUTAN**, Yasemin, *Divan-ı Yaver*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009
- ONAY**, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz: Cemal Kurnaz) Akçağ Yay., Ankara 2000
- PALA**, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2011
 _____ Filiz Kılıç, “Musammat” *DİA* , XXXI, s. 233-235 İstanbul 2006
- PAR**, Arif, *Yardımcı Edebiyat Kitabı*, Serhat Dağıtım Yayınevi, İstanbul 1982
- PEKOLCAY**, Necla- Selçuk Eraydın, *İslâmi Türk Edebiyatı*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976

- SAMANCI**, Yusuf Sami, *Arap Şairlerden Mencek Paşa El- Yustfî ve Şiiri* , Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017
- SARIÇAM**, İbrahim, “Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı” DİB Yay. Ankara 2002
- SELVİ**, Ali Cahit, *Türk İslam Edebiyatında Melek*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017
- SİNANOĞLU**, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 248-252
- _____ “İman”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 216
- ŞAHİN**, M. Süreyya- Bekir Topaloğlu, “Cennet” , *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 376-386
- ŞAHİNER**, Necmeddin, *Edebi Sanatlar*, Güryay Matbaası, İstanbul 1975
- TOPALOĞLU**, Bekir, “Ahiret”, *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 543-548
- _____ “Kıyamet”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 516-522
- _____ - Emine Gümüş Böke - Süleyman Uludağ, “Tövbe”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 285-288
- TOPRAK**, Süleyman, “Haşir”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 416-417
- TUNÇ**, Cihat, “Ecel”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 380-383
- TÜMER**, Gülay- Ömer Faruk Kahraman- Bekir Topaloğlu, “Din” , *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 345-349
- TÜRK**, Mehmet, çev. *Kur'an-ı Kerim Meali*, Özdemir Kitabevi, Konya 2010
- ULUDAĞ**, Süleyman, “Kalb”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 229-232
- UZUN**, Mustafa İsmet, “Ebced” *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 68-70
- ÜSTÜNER**, Kaplan, *Enderunlu Hasan Yâver Divan İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 2010
- _____ “Enderunlu Hasan Yâver’in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği,” *Yayımlanmamış Bildiri, Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, ed. Doç.Dr. Süleyman Çaldak, Yrd.

Doç. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Adıyaman Üniversitesi Yay.,
2010

_____ “Şiir, Şair ve Edebi Kurallara Dair Yazılmış bir Mesnevi:
Fenniyye-i Eş’âr”, *Turkish Studies*, 4/7 2009, s. 826-892

_____ “Enderunlu Hasan Yâver’in Gül-i Sad-Berg’i” *Gazi Türkiyat*,
S. 6, 2010, s. 262-283

YALÇIN, Muammer, *Türk Edebiyatında Nazım ve Nesir*, Çizgi Kitabevi, Konya
2008

YAŞAROĞLU, M. Kâmil, “Namaz”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 350-357

_____ “Muharrem”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 4-5

_____ “Şevval”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 34

YAR, Halim, *Halil Nûri Bey Divanı’nda Dini-Edebi Muhteva*, Yüksek Lisans Tezi,
Ankara Üniversitesi, 2014

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Kader”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 58-63

YETİŞ MEŞE, Fadimana, *Enderunlu Hasan Yâver Dîvânı Sözlüğü*, Yüksek Lisans
Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018

YEKBAŞ, Hakan, “Divan Şiiri’nde Kur’ân”, *İstem*, S. 16, 2010 s. 199-232

YILMAZ, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay, İstanbul
2016

YİĞİT, Ahmet Selman, “Naili Divanı’nda Peygamberler”, *Mavi Atlas*, 7 (1), 2019,
s. 230-244

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Elif Zeycan KOÇ 23.06.1994 yılında Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladı. 2013-2017 yılları arasında lisans eğitimini Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nde aldı.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2020 yılının Eylül ayında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı.